

”התעללות ראווה”? בין צער בעלי חיים לעונג האדם

מאת

אסף הרדוף*

החוק הישראלי אוסר התעללות אנושית בבעלי חיים. האם האיסור עיוני או מעשי? מה התכלית מאחוריו והאם מוגשמת בחיי המציאות? האם מערכת המשפט מספקת הגנה אמיתית לחיות או שמא בעיקר עוזבת את כוחות השוק לנפשם? המאמר דן בכך ומצביע על פער גדול בין משפט ומציאות: ההגנה המשפטית לבעלי החיים מתקיימת כמעט תמיד רק במישור החזות והרטוריקה, להבדיל ממישור המהות והפרקטיקה. החוק נוקט לשון הגנה רחבה והפסיקה המנחה מציבה תכליות ראויות, אך במציאות הפגיעה שיטתית, קשה ועצומה. המשפט נהנה ממצג שווא של הגנה לחיות. בחיי המעשה ההגנה אקראית, נדירה וסמלית. אף שניתן להציע לפער הסברים ריאליסטיים, אין לו צידוקים ערכיים ותשובות דוקטרינריות עקיבות.

בבחינת הפער שלעיל מאתר המאמר פער קריטי נוסף, בין הפרשנות המנחה של יסודות האיסור לבין תכליות האיסור כפי שנפסקו: הראשונים אינם מסוגלים להגשים בעקיבות אף אחת מהאחרונות ואף תכלית חלופית. הפרשנות המקובלת מייפה את המציאות ומציגה את הניצול האנושי של חיות כמיועד להגשים מטרות נעלות כקיום האנושי; אך בפרשנות קפדנית וכנה, הסבת הסבל לחיות באה כמעט תמיד למטרה יחידה, שלא ניתן להתהדר בה: הפקת עונג אנושי. לאחר ביסוס הבעיה מציע המאמר שלושה כיוונים ראשוניים משלימים לפתרון: שינוי פרשני של יסודות העבירה שמגמתו לשקף קונצנזוס ציבורי לגבי פרקטיקות פוגעניות מסוימות בחיות; חינוך פורמלי שמכיר בניצול האנושי את החיות ובבעייתיותו, לצד חינוך לחמלה; והקמת רשות להגנת בעלי חיים במשרד המשפטים, שתפקידה להוביל מאבקים משפטיים מטעם אלו שאינם

* דוקטור למשפטים, מרצה, המכללה האקדמית צפת, מרצה מן החוץ באוניברסיטת חיפה, החל מתשע"ז מעביר הקורס "דיני בעלי חיים", טבעוני ופעיל לשחרור בעלי חיים. תודה רבה לעו"ד שגיא אגמון, פרופ' אייל גרוס, ד"ר עופר טור-סיני, עו"ד ליויאן סגל, גברת הילה קרן וגברת רעות רשף על הערות מועילות לטיוטה הראשונה של המאמר. תודה מיוחדת לעו"ד יוסי וולפסון, שבסבלנותו, באדיבותו ובתבונתו האופייניות העיר הערות נהדרות לארבע טיוטות. תודה ענקית למערכת דין ודברים על עשרות עמודים של הערות, קושיות והצעות, שהביאו לשיפור רב במאמר ותודה לעורכת הלשונית של מערכת נבו על השבחת שפתו של המאמר. עד היום זהו המאמר שעליו עמלתי יותר מכול, והמאמר החשוב לי מכול. הוא מוקדש לאלו המשנים את העולם לטובה לשם הפסקת הניצול ולאילו שמוכנים להשתנות. האחריות לטעויות שנפלו במסגרתו – עליי בלבד. מחכה לתגובות: asafhardoof@gmail.com

מסוגלים להתלונן ולעתור. כל אלו יחדיו לא יעלימו את הכאב והסבל שרוות החיות מזרוע האדם, אך עשויים לספק להן הגנה משפטית ומציאות מעט פחות פוגענית.

א. מבוא. ב. חזות ורטוריקה, חוק ונייר: על לשון החוק ועל הפסיקה המנחה;
 1. מבוא; 2. חוק צער בעלי חיים; 3. ניתוח פסיקתי; (א) רקע; (ב) יסודות ההתעללות; (ג) תכלית האיסור על התעללות; 4. זכות החיות שלא יתעללו בהן: סיכום ביניים. **ג. ההגנה הפלילית על בעלי חיים – מנייר למציאות, מתיאוריה לפרקטיקה;** 1. מבוא; 2. על הניצול; 3. על הרפיון המשפטי; (א) המשפט בפעולה; (ב) דלות האכיפה; (ג) על דלות ההתקנה והנצחת הניצול. **ד. הפער בין החזות למציאות וסגירתו;** 1. מבוא לסגירת פערים; 2. סגירת פערים ראיסטית; 3. סגירת פערים נורמטיבית: שיקוף רצון הציבור. **ה. מבט ביקורתי בדוקטרינה: בחזרה למבחי ההתעללות;** 1. מבוא; 2. סגירת פערים דוקטרינרית; (א) בחזרה למבחן של חשין; (ב) מבחן הערך הפודה בהקשרים דוקטרינריים אחרים; (ג) הערך הפודה כרכיב בהתעללות? מבט בעברת התעללות אחרת; (ד) הערך הפודה והחוק הפורמלי; (ה) הערך הפודה וסגירת הפער: סיכום; 3. סגירת פערים תכליתית; (א) חזות ומציאות, יסודות ותכלית; (1) מבוא; (2) חמלה מול תועלת; (3) רגישות מול תועלת; (4) אקולוגיה מול תועלת; (5) סיכום; (ב) חשיבות מכשירנית: הגנה על רגשות האדם; (ג) רווחה כאידאל; 4. סגירת פערים דוקטרינרית-תכליתית: שינוי המציאות ויישוב הרטוריקה; (א) יישום מוקפד של המבחן הפסיקתי על המציאות החייתית; (ב) מבט בתעשייה: כסף כסף תרדוף; (ג) מבט בצרכן: טעם ההנאה כטעם הקיום, מכבסת מילים בשירות המצפון; 5. סגירת פערים: סיכום. **ו. כיוונים לצמצום הפער;** 1. מדוע לפעול לצמצום? 2. חיזוק ההגנה המשפטית לבעלי חיים; (א) בחזרה למבחן ההתעללות: שינוי עברה פרשני ושיקוף הקונצנוס הציבורי; (ב) חינוך לחמלה והנחלת ידע; (ג) הקמת רשות להגנת בעלי חיים. **ז. סיום.**

א. מבוא

האדם מהיישוב יתאר עצמו אוהב בעלי חיים. מדוע לא? בעלי חיים הם נהדרים, מלאי קסם, תום, תבונה, שובבות, יופי וחום, ממש כמונו. הם ראויים להגנה. התפיסה שאסור להתעלל בהם נראית בסיסית!¹ אם בעבר נגרם שלבעלי החיים אין רגשות ותחושות,²

1 TOM REGAN, THE CASE FOR ANIMAL RIGHTS 196 (1983)
 2 הטיעון של דקארט נדחה מזמן: שם, בעמ' 3-25; ROBERT GARNER ANIMALS, POLITICS AND MORALITY 11-12 (1993); JIM MASON AN UNNATURAL ORDER – THE ROOTS OF OUR DESTRUCTION OF NATURE 37-38 (2005).

כיום ידוע שהם אינטליגנטים,³ רגישים,⁴ חווים, חשים וסובלים,⁵ גם אם חוויית הסבל שונה,⁶ וגם אם קשה יותר לאתרה.⁷ תפיסת בעלי חיים כ"דברים" גרידא, הגם שלא נעלמה לחלוטין מהעולם, איננה התפיסה המקובלת עוד.⁸ התפיסה שלפיה אין לגרום לבעלי חיים סבל לא מוצדק⁹ הופכת מובנת מאליה.¹⁰ לפחות במובנה המופשט, מעטים כופרים בה. רבים מבינים שההרחקה הפילוסופית בין מעמד בעלי החיים למעמד האדם משרתת מטרה אחת: הצדקת הפגיעה בבעלי החיים.¹¹ שיח הניצול וההחפצה מפנה

- 3 הנס רוש טבח החפים מפשע 31–38 (1991); גיל יוחננוף דיני בעלי חיים 44–47 (2009); טמפל גרנדין השפה הסודית של בעלי-החיים פרק 6 (2006).
- 4 שם, בעמ' 92–93, 96, 177–178. להעמקה: ג'פרי מאסון וסוזן מקארתי כשפילים בוכים – חיי הרגש של בעלי החיים (1996); זאב לוי ונדב לוי אתיקה, רגשות ובעלי-חיים – על מעמד המוסרי של בעלי-החיים פרק 6 (2002); איאן ג' ה' דנקן "התפיסה המשתנה של בעלי חיים כבעלי תחושות ורגשות" חיות וחברה 41; 35 (2010).
- 5 הטיעון שבעלי חיים אינם מסוגלים לחוש כאב הופרך בסימנים חיצוניים (התפתלויות, התעוותויות ועוד) ופנימיים (מערכת עצבים שדומה מאוד לשלנו), לפי התועלת האבולוציונית (הגברת כושר ההישרדות של המין בגרימת התרחקות מהפוגעים), לאור ועדות מומחים ועוד: פיטר סינגר שחרור בעלי חיים 42–49 (מהדורה שנייה, 1995). וכן: יוסי וולפסון "מעמד בעלי-החיים במוסר ובמשפט" משפט וממשל ה' 551, 555 (2000); רוש, לעיל ה"ש 3, בעמ' 46–49; *Ann Madeline, Cruelty to Animals: Recognizing*; *Violence Against Nonhuman Victims*, 23 HAWAII L. REV. 307, 324 (2000); ורד דשא המשפט החקלאי בישראל 374 (2014).
- 6 ג'ונתן ספרן פויר לאכול בעלי חיים 73–74 (2010).
- 7 GARNER, לעיל ה"ש 2, בעמ' 107–104.
- 8 לפי השקפה פילוסופית ותיקה, יש להתייחס לבעלי החיים כאל דברים גרידא: לוי ולוי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 21. לתיאור הגישה של בעלי החיים כקניין: *Suzanne Antoine, Animals according to French Law, in THE UNIVERSAL DECLARATION OF ANIMAL RIGHTS*, 17, 17 (Georges Chapouthier and Jean-Claude Nouet eds., 1998); SONIA S. WAISMAN, BRUCE A. WAGMAN, PAMELA D. ; 331–329 בעמ' 331–329; FRASCH, ANIMAL LAW – CASES AND MATERIALS chap. 2 (2002); Kara Gerwin, *There's (Almost) No Place Like Home: Kansas Remains in the Minority on Protecting Animals from Cruelty*, 15 KAN. J.L. & PUB. POL'Y 125, 126–7 (2005); Gary L. Francione, *Reflections on Animals, Property, and the Law and Rain without Thunder*, 70 LAW & CONTEMP. PROB. 9, 9–10, 32–9, 55–7 (2007); JOAN E. SCHAFFNER AN INTRODUCTION TO ANIMALS AND THE LAW 19–21 (2011); Carole Lynn Nowicki, *The Animal Welfare Act: All Bark and No Bite*, 23 SETON HALL LEGIS. J. 443, 446–50 (1999); Melanie L. Vanderau, *Science at Any Cost: The Ineffectiveness and Underenforcement of the Animal Welfare Act*, 14 PENN ST. ENVTL. L. REV. 721, 722 (2006).
- 9 ה"ש 3, בעמ' 23–39; דשא, לעיל ה"ש 5, בעמ' 427–428.
- 10 לטיעון כזה: סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 35–49; לוי ולוי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 179. המושג "מוצדק" כמובן נזיל לגמרי ויידון בהרחבה בהמשך.
- 11 Gary L. Francione, *The Use of Nonhuman Animals in Biomedical Research: Necessity and Justification*, 35 J.L. MED. & ETHICS 241, 241–2 (2007).
- 11 צ'רלס פאטרסון כל יום הוא טרבליניקה 25 (2006).

דרכו, באטיות, לטובת שיח שמבקש להחיל אידאלים מוכרים כחירות וחיים גם על בעלי החיים.¹² ההשקפה שאלימות מולידה אלימות מחלחלת,¹³ וכמוה גם ההבנות שאנו פוגעים בשיטתיות פגיעה קשה בחסרי ישע, ושההצדקה היחידה לכך היא כוח.¹⁴ מודרכים מרגש החמלה או מחוש הצדק רבים חשים שלבעלי חיים ערך שאינו תלוי בתועלתם לאדם.¹⁵ כמעט לא נשמע אדם ושיטת משפט שמצדיקים בגלוי התעללות בהם.¹⁶ דאגתנו לחיות משקפת התפתחות מוסרית מציוויליזציה, ואולי גם הכרה שההבדלים בינינו לבינן הם של מידה ולא של סוג.¹⁷

החוק הישראלי, כמפורט בהמשך, אוסר התעללות אנושית בחיות. איסור זה פירושו זכות: זכות החיות שהאדם לא יתעלל בהן.¹⁸ מאמרי בוחן אם זכות זו עיונית או מעשית; מה התכלית שמאחוריה ואם היא מוגשמת בחיי המציאות; אם מערכת המשפט בישראל מספקת הגנה אמיתית לבעלי החיים, או שמא בעיקר עוזבת את כוחות השוק לנפשם. מערכת המשפט מסדירה שורה ארוכה של אינטראקציות בין אדם לחיה בענפי משפט מגוונים כמשפט מנהלי, דיני חוזים, דיני קניין, דיני מסים ואפילו משפט פלילי. מאמרי יתמקד בזה הפלילי, שלכאורה מציב את הרף המינימלי של ההגנה לבעלי החיים עבור המקרים הקיצוניים ביותר של פגיעה בהם.

מאמרי יתמקד בהצבעה על פערים מגוונים, שמתוכם ארחיב על שניים, חיצוני ופנימי. הפער החיצוני הוא בין משפט למציאות. אטען שההגנה המשפטית לבעלי החיים מתקיימת, אם בכלל, כמעט תמיד במישור החזות והרטוריקה, להבדיל ממישור המהות והפרקטיקה. החוק נוקט לשון הגנה רחבה בעלת פריסה פוטנציאלית גדולה במיוחד, והפסיקה המנחה מציבה תכליות ראויות. אולם המציאות היא של פגיעה שיטתית קשה ועצומה, לעתים בחסות המשפט ולעתים בהתעלמותו ובשתיקתו. המשפט נהנה ממצג

12 סינגר, לעיל ה"ש 5; לוי ולוי, לעיל ה"ש 4; Gary L. Francione, *Taking Sentience Seriously*, 1 J. ANIMAL L. & ETHICS 1 (2006); אבינועם בן זאב "הטעם שבאיסור לצער תנינים" **משפט וממשל** ד 763 (1998); וולפסון, לעיל ה"ש 5; יוחננוף, לעיל ה"ש 3, בעמ' 57-70. להצעה עדכנית להחלת סוג של אזרחות עבור בעלי חיים מבויתים (בעיקר כלבים): Will Kymlicka and Sue Donaldson, *Animals and the Frontiers of Citizenship*, 34 O.J.L.S. 201 (2014). על הניסיון הפילוסופי להרחיק בין מעמד בעלי החיים לאדם כדי להצדיק מעשים כציד, אכילת בשר, ניסויים ועוד: פאטרסון, לעיל ה"ש 11, בעמ' 36-37.

13 שם, בעמ' 25.

14 השוו: ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 272.

15 לוי ולוי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 176, 179, 186, 198.

16 Darian M. Ibrahim, *The Anticruelty Statute: A Study in Animal Welfare*, 1 J. ANIMAL L. & ETHICS 175, 175 (2006).

17 Gary L. Francione, *Animals, Property and Legal Welfarism "Unnecessary" Suffering and the "Humane" Treatment of Animals*, 46 RUTGERS L. REV. 721, 721-2 (1994).

18 לבעלי חיים יש זכויות בהנותם מהגנה משפטית מפני נזק: Jeff Leslie and Cass R. Sunstein, *Animal Rights without Controversy*, 70 LAW & CONTEMP. PROB. 117, 119 (2007).

שווא שלפיו הוא מקנה לבעלי החיים הגנה. למעשה ההגנה אקראית, נדירה וסמלית, וברגיל המשפט מתעלם מפגיעות שיטתיות קשות ואף ממסדן. בחינת פשרו של הפער תחשוף שאף שניתן להציע לפער הסברים ריאליסטיים, אין לו צידוקים ערכיים ואף לא תשובות דוקטרינריות עקיבות. בבחינתו של הפער החיצוני מתגלה פער קריטי נוסף, פער פנימי בין הפרשנות המנחה של יסודות האיסור לבין תכליות האיסור כפי שנקבעו בבית המשפט העליון: יסודות האיסור אינם מסוגלים להגשים בעקיבות אף אחת מתכליות האיסור ואף לא תכלית חלופית. רק פרשנות קפדנית וכנה של יסודות האיסור מסוגלת לסגור את שני הפערים, תכלית מול יסודות וחזות מול מציאות. הפרשנות הסטנדרטית מייפה את פני הדברים ומציגה את הניצול האנושי של בעלי החיים ככזה שבא להגשים מטרות נעלות כקיום האנושי; פרשנות קפדנית וכנה תודה שהסבת הסבל לבעלי החיים באה כמעט תמיד למטרה יחידה, שלא ניתן להתהדר בה: הפקת עונג אנושי.

זיהוי הפערים הוא עיקר תכליתו של המאמר, המשגת הבעיה כצעד ראשון לעבר פתרונה. כצעד נוסף מציע המאמר בקצרה שלושה כיוונים ראשוניים משלימים לפתרון: הראשון, שינוי פרשני של יסודות העברה שמגמתו לשקף קונצנזוס ציבורי בנוגע לפרקטיקות פוגעניות מסוימות בבעלי חיים; השני, חינוך פורמלי שמכיר בניצול האנושי את בעלי החיים ובבעייתיותו, לצד חינוך לחמלה; לבסוף, הקמת רשות להגנת בעלי חיים במשרד המשפטים, שתפקידה להוביל מאבקים משפטיים מטעם אלו שאינם מסוגלים להתלונן ולעתור. כל אלו יחדיו לא יהפכו את עולמם הקשה של בעלי החיים המנוצלים על פניו, אך יש בהם כדי להאיר מעט את חשכת המציאות שכופה האדם על בעלי החיים, ליצור שינוי מציל חיים ומונע סבל למען מיליוני ישויות חשות.

אם כן, מאמרי יבקש לחשוף פער גדול בין משפט, חזות ורטוריקה נאים ונעימים לבין מציאות קשה, שבה האדם מנצל את בעלי החיים ופוגע בהם בקיצוניות. הפער האמור מקביל לפער מטריד אחר, בין יסודות האיסור על התעללות בבעלי חיים כפי שפורשו בפסיקה לבין תכליותיו הפסיקתיות. זאת כדי להציע כיוונים לצמצום הפערים האמורים, בין משפט ומציאות ובין יסודות ותכלית. המאמר יפתח בהצגה נפרדת של החזות המשפטית של ההגנה על בעלי חיים, מצד אחד, ושל המציאות של בעלי החיים בתעשיות האנושיות, מצד אחר, לקראת דיון נורמטיבי ודוקטרינרי בפער העולה בין האחת לחברתה. בשל היעדר אפשרות לסגירה נורמטיבית של הפער במציאות העכשווית, אעלה כיוונים לשינוי כדי לספק הגנה משפטית ומציאות פוגענית פחות לבעלי החיים שבתעשיות האנושיות.

מאמרי יבנה כך: **פרק ב** יעסוק בחזות: ההגנה המשפטית העיונית על בעלי החיים. אסקור את סעיפי החוק שעניינם הגנה פלילית לבעלי החיים ואציג את הניתוח שערך בית המשפט העליון לעברת ההתעללות בבעלי חיים אגב התייחסות נפרדת ליסודותיה ולתכליתה. **פרק ג** יעסוק במציאות בשטח. אסקור פרקטיקות שגרתיות בחייהם של

מיליוני בעלי חיים בישראל. אבחן את התגובה המשפטית להן ואצביע על פער גדול בין חזות למציאות. בפרק ד אתמקד בפער, אבחן את הצדקותיו, אבקרן ואנסה לספק הסבר לפער. תוצג השערה ראיסטית לפער, וייבחן כיוון ערכי ליישבו. בפרק ה ייבחנו כיוונים דוקטרינריים ליישב את הפער. בחינה זו תחשוף שאין דרך עקיבה להגן על הפער ולסגרו, ושהדרך היחידה ליישבו היא להפסיק את הפרשנות המייפה של המניעים האנושיים לניצול. בפרק ו אציע כיוונים לשינוי כדי לחזק את ההגנה המשפטית על בעלי חיים. אציע פרשנות חלופית למבחן ההתעללות, שתנסוך בו מעט יותר תוכן: שיקוף הקונצנזוס של הציבור המודע, כדי שפגיעות שחלק ניכר בציבור סבור שהן התעללות יפורשו כהתעללות בבית המשפט. כל זאת בד בבד עם חינוך הציבור ויצירת שיח אמתי בנוגע לניצול האנושי את בעלי החיים ולקראת הקמת רשות להגנת בעלי חיים. בסיכום אקרא לקוראים, לאקדמיה ולמערכת המשפט להקיץ, לחדול מעצימת העיניים ומ"מכבסת המלים" שהתרגלנו אליהן בנוגע לפגיעות האנושיות בבעלי חיים, ולפעול לשיפור מצבם ולשינוי המציאות שגזרנו עליהם.

לפני שאתחיל אציג שלוש הבהרות: ראשית, המאמר אינו מבקש לבסס במישרין ובאופן עצמאי טיעון פילוסופי כללי בדבר זכויות בעלי חיים. טיעון כזה,¹⁹ שכל קוראת תבין שאני מאמין בו, הוא מעבר לקו העומק של המאמר, שמתמקד בחוק ובמשפט הישראלי בנוגע להתעללות בבעלי חיים, בממד המצוי והרצוי. אתמקד בזכותם המשפטית המינימלית הקיימת: שלא יתעללו בהם.

שנית, המאמר אינו מתמקד רק בכלבים, בחתולים ובסוסים ואינו בא להצביע על פגיעה פרטית ועל אלימות שוליים כלפי בעלי חיים פופולריים,²⁰ אלא על נצלנות נורמטיבית אלימה וממוסדת כלפי בעלי חיים. אף שאתייחס לקשת רחבה של בעלי חיים, הדוגמאות שבעזרתן אמחיש קשיים משפטיים תהיינה בעיקר פרקטיקות שנעשות בבעלי חיים בתעשיית המזון מהחי. אמנם כל בעל חיים ראוי לתשומת לב עצמאית, ואפילו כל פרקטיקה (בשקפה סבל מיוחד ורכיב בחיים הטיפוסים של חיות מסוימות), אך מאמרי מבקש להתמקד בתמונה הרחבה, הכה חשובה, ולא להסתפק בהצבעה על זווית קשה אחת. תיאורי אלימות לא יוקצנו, אך גם לא יוסתרו מהקוראים רק משום שמרביתם תורמים לאותה אלימות ממש בלי הבנה ומודעות אמיתיות.²¹ התקשורת אינה פועלת לחשיפת האמת, והציבור אינו שש לקרוא, באשר הקריאה רחוקה מלהיות נעימה, כפי שיהיה ניתן להיווכח.²²

19 לעיל ה"ש 12.

20 בכך התקשורת והמשפט מראים עניין יחסי: Emma Ricaurte, *Son of Sam and Dog of Sam: Regulating Depictions of Animal Cruelty Through the Use of Criminal Anti-Profit Statutes*, 16 J. ANIMAL L. & ETHICS 171 (2009).

21 זאת בהשראת ההקדמה של סינגר: לעיל ה"ש 5, בעמ' 10–12.

22 שם, בעמ' 254–256.

לבסוף, אבהיר שאיני מתיימר לאובייקטיביות. אם יש כזו בכלל, אין כזו בנוגע לחיות: יש המקדמים פגיעה מסיבית בה, ברצון, במודע ובעיקר שלא במודע,²³ ויש המבקשים לעצרה ולצמצמה. כפי שאני, כפעיל בזירה החברתית הטבעונית,²⁴ נוטה נגד ניצול חיות,²⁵ כך אדם שרגיל לצרוך מוצרים מהחי אינו נקי מנטייה עצמית בכואו לשפוט את מצבם של בעלי החיים המנוצלים ואת דבריי במאמר.²⁶

ב. חזות ורטוריקה, חוק ונייר: על לשון החוק ועל הפסיקה המנחה

1. מבוא

הצעד הראשון להבנת היקף ההגנה המשפטית הניתנת לבעלי החיים מפני האדם הוא מבט במשפט עצמו. מובן שאין זה יכול להיות צעד יחיד, ואין להניח שהחוק ואפילו הפסיקה משקפים את המציאות נאמנה ובמלואה. ובכל זאת מבט בחוק הוא מהלך מתבקש כדי להבין מה המחוקק, ובהמשך לו הרשות השופטת, ביקשו להקנות לבעלי החיים. בפרק זה אציג את המצב המשפטי הפורמלי באשר להתעללות לבעלי חיים. אסקור בתמצית את החוק. אתקדם לפסיקה מנחה, אזקק ממנה את יסודות העברה ובהמשך את תכליתה. אניח את המסד הפורמלי לקראת בחינתו המעשית בפרק העוקב.

2. חוק צער בעלי חיים

תחילת הדרך לזיהוי יחסו של המשפט לבעלי החיים היא בחוק. בפרק זה אציג בקצרה את לשון החוק המרכזי שמציב הגנה לבעלי חיים כישות עצמאית, להבדיל מרכוש גרידא.

- 23 אנשים יודעים במעורפל בלבד על התנאים האכזריים במשק התעשייתי: ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 67. וכן דשא, לעיל ה"ש 5, בעמ' 374.
- 24 הטבעונות, מחויבות מוסרית ופוליטית ברמת הפרט, נוגעת לא רק לאוכל ומייצגת בסיס מוסרי שדוחה את תפיסת בעלי החיים כקניין ומכיר בהם כבעלי ערך טבוע: Francione, לעיל ה"ש 8, בעמ' 41–43.
- 25 ניצול כרוך בפגיעה ברווחת המנוצל: קיצור חיים, נזק לבריאות, הגבלת חירות, סיכול מתמשך של מימוש הפוטנציאל, השמה במצב כאב או בחיים לא רצויים בעליל. ניצול קשור גם ליחסים לא שוויוניים או ליחסי תלות: Tzachi Zamir, Ethics and the Beast: A Speciesist Argument for Animal Liberation 92 (2007).
- 26 השוו: סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 197. מה שנכון לאדם שרגיל לצרוך מוצרים מהחי נכון ביתר שאת לאדם הרגיל לייצר מוצרים מהחי. חיבורה של דשא ודאי מושפע מהעובדה שחשפה ביושר: היא חקלאית מילדותה וכל חייה: לעיל ה"ש 5.

לפני יותר מעשרים שנה נתקבל בכנסת חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים), התשנ"ד-1994.²⁷ הצעת החוק עסקה הן בנושא ההגנה על בעלי החיים והן בנושא הניסויים בהם, אולם הוחלט לפצל את ההצעה לשני חלקים:²⁸ האחד עוסק בהגנה כללית על בעלי חיים, ובו מתמקד מאמרי; השני בניסויים בבעלי חיים.²⁹ סעיף 2(א) לחוק, מוקד מאמרי, קובע: "לא יענה אדם בעל חיים, לא יתאכזר אליו ולא יתעלל בו בדרך כלשהי".³⁰ לאיסור הכללי נוספו סעיפי משנה שאסרו במפורש על התעללויות מסוימות: שיסוי בעל חיים אחד באחר בסעיף 2(ב) וקרבות בעלי חיים בסעיף 2(ג). בחלוף השנים אף נוספו איסורים ספציפיים, כגון איסור על חיתוך ברקמה חיה למטרות נוי;³¹ איסור על נטישת בעלי חיים³² ועקירת ציפורני תול שלם לצורך בריאותי או למניעת סיכון בריאותי חמור למחזיקו.³³ דוגמאות נוספות הן העברתו, אי-דאגה למחייטו ולבריאותו והמתה ברעל.

בדצמבר 2015, בעקבות הצעת חוק ממשלתית,³⁴ תוקן החוק.³⁵ נולדו איסורים חדשים והועלה רף הענישה על התעללות לארבע שנות מאסר אם נעשתה "תוך גרימת סבל חמור בכוונה".³⁶

- 27 ס"ח 1447.
- 28 ד"כ 28.7.1993, HTML_27_03_2012_14/knesset14/HTML_27_03_2012_14, http://knesset.gov.il/tql/knesset_new/knesset14/HTML_27_03_2012_14/knesset14/HTML_27_03_2012_14.html, 06-21-01-PM/19930728@19930728005@005.html (כל האתרים הנזכרים במאמר נצפו לאחרונה בתחילת 2017).
- 29 ס"ח תשנ"ד 298. חריג ההמתה למאכל אדם לא נכלל בחוק המקורי; בה בשנה תוקן החוק וצורף סעיף המשנה 22(1): שם, עמ' 305.
- 30 נוסחו של סעיף 2 להצעת החוק (אשר הוגשה לשולחן הכנסת כבר ב-1992): "לא יתעמר אדם בבעל חיים, לא יתאכזר אליו ולא יכה אותו באכזריות" ובה להחליף את סעיף 495 לחוק העונשין. סעיף 495 אסר על התאכזרות לבעלי חיים תחת מאסר בן חודש. הוא החליף את סעיף 386 לפקודת החוק הפלילי, 1936, שהגדיר עברה שדינה מאסר שבוע. הוצע להעלות את העונש המרבי לשנה, ככתוב בסעיף 30(ב): ה"ח תשנ"ב 303.
- 31 ס"ח תשס"א 42. החוק הוצע לאחר שוועדת החינוך דחתה את הצעת משרד החקלאות לאשר תקנות שמתירות חיתוך לעתים, והגישה הצעת חוק משלה שאסרה זאת לגמרי: ה"ח תשס"א 18.
- 32 ס"ח תשס"ו 126. להצעת החוק: ה"ח הכנסת תשס"ו 55.
- 33 ס"ח תשע"ב 39-40. להצעת החוק: ה"ח הכנסת תשע"א 252. לסקירת חקיקה זרה בנושא: Francione, לעיל ה"ש 8, בעמ' 17-32; Ricarte, לעיל ה"ש 20, בעמ' 177; Gerwin, לעיל ה"ש 8, בעמ' 138; Stephen Iannacone, *Felony Animal cruelty Laws in New York*, 138; Pace L. Rev. 748, 749-52 (2011); וולפסון, לעיל ה"ש 5, בעמ' 557-558, 562-563; Angela J. Geiman, *It's the right thing to do: why*; 103-97 בעמ' 97-103; *the animal agriculture industry should not oppose science-based regulations protecting the welfare of animals raised for Food*, 106 MICH. L. REV. FIRST JERRY L. ANDERSON, *The Origins and*: IMPRESSIONS 128, 129-32 (2008) לחוק באנגליה: L. 263, 263-6, 277-80 (2012). לחוק בצרפת: Antoine, לעיל ה"ש 8, בעמ' 21-23.
- 34 ה"ח הממשלה תשע"ה 950.

החוק חל גם על רשויות המדינה, ככתוב בסעיף 16. הסייג היחיד בהקשר זה, שנוגע למשרד הביטחון, ככתוב בסעיף 16א, עניינו סמכויות דיוניות; האיסור המהותי חל כלפי כל אדם וגוף.

לחוק שני סייגים מהותיים מרכזיים, כעולה מסעיף 22. החוק מדיר רגליו ונמנע מהחלתו בשני סוגי מקרים: המתת בעלי חיים לצורכי מאכל אדם מחד גיסא, וניסויים בבעלי חיים שנערכים לפי חוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים), התשנ"ד–1994 מאידך גיסא.

אף שחקיקה קודמת עסקה בבעלי חיים, לא היה חוק שלם שמטרתו להגן על בעלי החיים.³⁷ חקיקה שהגנה עליהם עשתה זאת פעמים רבות בהקשר קנייני, משל היו חפץ.³⁸ והנה, חוק שרואה בבעלי החיים תכלית הראוויה לחוק עצמאי: בעלי החיים הושמו לראשונה כישות שראוויה להגנה ממשית ולא אך כיעד לניצול.³⁹ כדברי היוזם ח"כ פורז: "...בחוק זה חשיבות ממעלה ראשונה, משום שהוא חוק הנוגע לעניינים של מוסר. חברה מתוקנת ונאורה צריכה, כמוכן, לדאוג לבני אדם, אבל היא צריכה גם למנוע התאכזרות והתעללות בבעלי חיים..."⁴⁰

- 35 ס"ח התשע"ו 296.
- 36 שם, בעמ' 299.
- 37 למשל חוקים הנזכרים בסעיף 18 לחוק: פקודת הכלבת, 1934; פקודת מחלות בעלי חיים [נוסח חדש], התשמ"ה–1985; חוק להגנת חיית הבר, התשט"ו–1955; חוק גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה, התשנ"ב–1992; פקודת הדיג, 1937; חוק הגנת הצומח, התשט"ז–1956 ופקודת בריאות העם, 1940. לטיעון שמחוק ההגנה עולה כוונה ברורה להגן על בעלי החיים, להבדיל מהגנה על המוסר החברתי של המתעלל: וולפסון, לעיל ה"ש 5, בעמ' 560–562.
- 38 חוק העונשין אוסר על פגיעה בבעלי חיים שהם "דבר הניתן להיגנב". סעיף 397 אוסר על הריגת חיה בכוונה לגנוב את עורה או את גופתה. סעיף 451 אוסר על הריגת חיה, חבלה בה, פציעתה או הפעלת רעל בה. סעיף 457 אוסר על הדבקת חיה. לשון הסעיפים ומיקומם בפרק י"א, שכותרתו "פגיעות ברכוש", מרמזים שבעלי החיים אינם נתפסים כמטרה עצמאית אלא כרכוש. סעיף 34כד, סעיף ההגדרות בחלק המקדמי בחוק העונשין, אינו מגדיר "דבר הניתן להיגנב". המונח מוגדר בסעיף שמכוון את עברת הגנבה הבסיסית, סעיף 383(א)(4): "דבר בעל ערך שהוא נכסו של אדם, ובמחובר למקרקעין – לאחר ניתוקו מהם". כלומר, האיסורים מתקשרים להגנה על הרכוש.
- 39 למשל, סעיף 14א(א) לחוק דן בצמצום ההתרבות של בעלי חיים משוטטים, אך קובע שהתקציב לכך לא ישמש להמתת בעלי חיים: ס"ח תשס"ח 655. בהצעת החוק נכתב במפורש שהמטרה של צמצום ההתרבות היא למנוע חיי סבל והזנחה אך גם למנוע המתת: ה"ח הכנסת תשס"ח 304.
- 40 ד"כ 11.1.1994, 3425; ה"ח תשנ"ב 298. לניתוח ההיסטוריה החקיקתית: דשא, לעיל ה"ש 5, בעמ' 413–417.

3. ניתוח פסיקתי

(א) רקע

החוק לא זכה לניתוח רב.⁴¹ הואיל והאיסור החמור ביותר בחוק כרוך במאסר פוטנציאלי של ארבע שנים בלבד (שלוש שנים עד 2015), קטן הסיכוי שתיקי פגיעה בבעלי חיים יגיעו לבית המשפט העליון.⁴² נדרש איחוד בין פגיעה כזו לעברה חמורה יותר שתהיה בסמכות בית המשפט המחוזי, וכמובן צד שיבקש לערער בהמשך⁴³ או לחלופין בקשת רשות ערעור. החוק נדון בהרחבה בשלוש פרשות חשובות, שמהן ניתן לגזור את יסודות העברה ולהסיק את תכליתה.

(ב) יסודות ההתעללות

מבחינת האיסור על התעללות בחיות נוסחו בעניין **חמת גדר**. הפרשה עסקה ב"קרב תנין באדם": מופע שכולל אדם שפוגע בתנין במגוון דרכים להנאת הצופים: טלטולו בזנבו, תפיסת לסתותיו, משיכת ראשו לאחור ועוד.⁴⁴ "תנו לחיות לחיות" פנו וקיבלו מבית משפט השלום צו מניעה נגד המופע. חמת גדר ערערו לבית המשפט המחוזי וזכו. במסגרת רשות ערעור כתב השופט חשין פסק דין פורץ דרך, ניתח בהרחבה את עברת

41 דיון מעניין נערך מזמן לאור סעיף 495 לחוק העונשין, שאסר על התעמרות בבעל חיים. תוכנה "מלחמת שוורים" בתל אביב, והובטח שלא תופעל אלימות ישירה כלפי השור והמופע יכלול רק טוריאדור שחומק מהשור המורגז. המועצה לביקורת סרטים ומחזות התירה את המופע ברוב דעות. ארגונים למען בעלי חיים עתרו לבג"ץ למניעת המופע והפנו לסעיף 495. ממלא מקום הנשיא (כתוארו דאז) לנדוי כתב שבכל הכבוד למומחה שהביאו הארגונים, ספק אם מישוהו יכול לדעת מה מתחולל בנפש השור כשמרגיזים אותו, ואם הדבר הוא בבחינת התעמרות כמובן החוק. מדובר במונחים חסרי הגדרה ברורה, ואי אפשר לומר מראש שיופרו במופע. מכל מקום, לא מוצדק להתערב בהחלטת המועצה, ועדיין הדעת אינה נוחה מגילוי זה של "תת-תרבות", שכרוך בסכנת שלהוב וברוטליזציה. העתירה נדחתה ללא צו להוצאות: בג"ץ 281/78 **אגודת צער בעלי-חיים בישראל נ' עיריית ת"א-יפו**, פ"ד לב(2) 404 (1978).

42 לפי סעיף 51(א)(1) לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984, הסמכות לדון בעברות שדינן עד שבע שנות מאסר היא לבית משפט השלום. לפי סעיף 140(1) לאותו חוק, לבית המשפט המחוזי סמכות שיורית.

43 אז מטבע הדברים לא יהיה מוקד הדיון העברות כלפי בעלי החיים. למשל שלושה קטינים שהתפרצו לדירה, תקפו קשיש, ניסו לשדוד אותו, הכניסו את כלבו למקפא ובהמשך תקפו שוטרים: ע"פ 7938/11 **פלוני נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 16.7.2012); שילוב שוד בנסיבות מחמירות, ניסיון לחבלה חמורה, החזקת סכין והתעללות בבעלי חיים במהלך ניסיון לגנבה: ב"ש (מחוזי נצ') 2010/06 **מדינת ישראל נ' כלפא** (פורסם בנבו, 3.7.2006); שילוב רצח אדם עם התעללות, הוצאה להורג וביתור גופות של מאות חתולים: תפ"ח (ת"א) 1064-07 **מדינת ישראל נ' בוגוסלבסקי** (פורסם בנבו, 1.7.2010).

44 רע"א 1684/96 **עמותת תנו לחיות לחיות נ' מפעלי נופש חמת גדר בע"מ**, פ"ד נא(3) 832, פס' 5 לפסק הדין (1997).

ההתעללות הכללית ופירקה לשלושה רכיבים: ⁴⁵ **האחד** כוחן אם בעל החיים עובר כאב או סבל, פיזי או נפשי, לאו דווקא בדרגה גבוהה במיוחד; גם חוסר נוחות יכול להיחשב לסבל; ⁴⁶ **השני** והמשלים, שרלוונטי למשפט פלילי ולא לצו מניעה בהליך אזרחי, דורש מודעות מצד המתעלל, להבדיל מכוונה. ⁴⁷ הואיל ובררת המחדל בדין הפלילי היא ממילא דרישת מודעות, חשיבות הרכיב בעיקר דקלרטיבית, איתות לציבור שגם עברות נגד בעלי חיים, כמו נגד בני אדם, מסתפקות במחשבה פלילית רגילה להרשעה. ⁴⁸ **האחרון**, "הקשה מכול" לדברי חשין, הוא איזון: אם יש הצדק למעשה, לפי התכלית שלשמה בוצע המעשה ולמידתיות הפגיעה בבעל החיים. ⁴⁹ במקרה דנן מצא חשין שמדובר בפגיעה בבעל חיים חסר ישע, ללא הצדק, מסר חינוכי או הגינות, שמניעה היחיד הוא בידור קהל הצופים – ולכן הוא "התעללות". ⁵⁰ השופט אור הצטרף לתוצאה ולא להנמקה. השופט טירקל אימץ גם את ההנמקה בחוסר רב וחתם: "נתגלגלה זכות על ידי המבקשת ויצאה הלכה מתחת ידינו, שאינה רק הלכה שבדין, אלא שבהליכות מוסר ואנושיות. השעה יפה לכך. השעה היתה צריכה לכך". ⁵¹

פסק הדין של חשין הדהד בפסיקה מאוחרת של בית המשפט העליון, בעיקר רוחו של מבחן המשנה השלישי. עניין **העמותה למען החתול** עסק בהמתת אוכלוסיות חתולים מחשש להתפרצות כלבת. עתירה לבג"ץ הביאה לדיון בשלל שאלות עובדתיות וכמה משפטיות. ⁵² השופט גולדברג פירש את סעיף 2 כאוסר על המתת בעלי חיים באין טעם ראוי ומבורר, בשל התכליות המוסריות והתועלתניות שבבסיס החוק, ששוללות היתר

45 שם, פס' 13–27.

46 שם, פס' 17–20.

47 שם, פס' 16.

48 במובן לשוני, האיסור עצמו אינו מפרט תוצאה ברורה, קרי קשר סיבתי בין מעשה הנאשם לבין התרחשות מאוחרת. אולם השופט חשין פירש את הרכיב ההתנהגותי כרכיב שגורם תוצאה. נולד קושי דוקטרינרי. מסעיף 20(א) לחוק העונשין עולה שעבור עברות תוצאה נדרש משהו מלבד המודעות: כוונה או פיזיות. בעיניי, הפער הנפשי אינו דרמטי, לאור הלכת הצפיות שמבצבצת מדברי חשין עצמו: "מבחינתו של בעל-החיים, מה מנו יהלוך אם האדם המרע לו הוא סאדיסט המפיק הנאה מכאבו של הזולת, אדם חסר-רגשות שאינו חש בכאב הזולת, או אדם שאפשר יכול שהוא שיכאב את כאב הזולת, אך נכון הוא להתאכזר לבעל-החיים ובלבד שיעשה רצונו"; שם.

49 שם, פס' 21–27. בהתייחסו לדברי ח"כ פורז בהצעת החוק, שלפיהם לבעלי החיים אין זכות לחיות אלא רק זכות שלא נתעלל בהם, כתב חשין בסוגריים שמדובר באמירה קשה והוא מעדיף שלא לדון בה: שם, פס' 25.

50 עניין **חמת גדר**, לעיל ה"ש 44, פס' 36–41. עוד על פגיעות בחיות לצורכי בידור: יוחננוף, לעיל ה"ש 3, בעמ' 151–161.

51 אור ציין שיש קשיים לא מעטים ביישום משנת חשין בתופעות מקובלות בחברתנו כלפי בעלי החיים שלאורן העדיף להותירה בצריך עיון. טירקל הצטרף לחשין בלב שלם, סמך ידו לשולחנו ה"מלא כל טוב" והציג ציטוטים בעד הגנה על בעלי חיים: עניין **חמת גדר**, לעיל ה"ש 44, פס' 1–5.

52 בג"ץ 6446/96 **העמותה למען החתול נ' עיריית ערד**, פ"ד נה(1) 769 (1998).

גורף להמתה ללא סיבה ראויה; פרשנות סעיפים נוספים בחוק, שמהם משתמע כאמור (13, 18, 22), בהתירם המתה לתכליות ספציפיות; הרמוניה חקיקתית והכתוב בחוק הניסויים, שלפיו המתת בעל חיים מותרת רק כשהיא מתחייבת מטעם ראוי.⁵³ גולדברג כתב שהחוק הרחיב את ההגנה על בעלי החיים וכוונן מעמד חדש לערך זה, בהסתת נקודת האיזון בינו לערכים אחרים, מה שמתבטא בחומרת הפגיעה הנדרשת בערך האחר, בדרגת הוודאות להיווצרות הפגיעה ובחובה לבחור באמצעי שפוגע פחות בבעל החיים.⁵⁴

בפסק דין עוקב, לאור התפתחויות, כתבה השופטת דורנר שהגנת חיייהם של בעלי חיים והאיסור להתעלל בהם ולהסב להם סבל הם אינטרסים מוכרים במשפטנו. בשעת סכנה לקיום האדם ולבריאותו, לצרכיו הקיומיים משקל מכריע, והם גוברים בבירור על אינטרס ההגנה על בעלי החיים. נקודת האיזון משתנה בפגיעה שאינה באה למנוע סכנה ממשית לאדם. לאינטרסים אנושיים מוגנים נוספים כנוחות, רווחה ויעילות ההקצאה של משאבי הרשויות משקל פחות, ולאינטרס ההגנה על בעלי החיים שלמולם משקל רב. האיזון מושפע גם מסוג בעל החיים, מיקומו בסולם ההתפתחות ותועלתו לאדם, לרבות החיבה שלה הוא זוכה מרבים.⁵⁵ על המתת חתולי רחוב להיעשות במשורה, כצעד אחרון שננקט משום שלא נמצאו אמצעים אחרים להגנת האדם שעלותם סבירה.⁵⁶ גם האצלה פרטית של סמכויות שבשיקול דעת לביצוע המתת חתולי רחוב אינה חוקית, בעיקר כשהופקדה בידי חברה למטרות רווח. מותר להסתייע בגוף פרטי אך לא להאציל את סמכויות ההחלטה, וגם אז נדרשת הכשרה נאותה בצמצום סבלו של בעל החיים המומת, ובפיקוח צמוד של הוטרנר הרשותי.⁵⁷ עתירת העמותה למען החתול – התקבלה.⁵⁸

53 שם, פס' 5–8 לפסק דינו.

54 שם, פס' 10–11. השופטת שטרסברג-כהן כתבה בקצרה שלבעלי החיים זכות לחיות, ויש להתחשב בה ולבחון כל חלופה קיצונית פחות מהמתה ולהיצמד לה כפי הניתן. אולם הואיל וחוק צער בעלי חיים אינו אוסר על המתת בעלי חיים המסכנים את בריאות הציבור, המתה כזו אינה מנוגדת לחוק: פס' 24, 28 לפסק דינה. הנשיא ברק נמנע מלדון בזכות בעלי החיים לחיות ובפרשנות חוק ההגנה, בציינו שאינן הכרחיות לתוצאה: פס' 2 לפסק דינו.

55 בג"ץ 4884/00 עמותת "תנו לחיות לחיות" נ' מנהל השירותים הוטרנריים בשדה במשרד החקלאות, פס' 6–7 (פורסם בנבו, 2.6.2004).

56 שם, פס' 8, 11 לפסק דינה.

57 שם, פס' 12–16 לפסק דינה.

58 עתירה לערוך דיון נוסף בנושא נדחתה בקצרה: דנג"ץ 5785/04 אגודת צער בעלי חיים בישראל נ' עמותת "תנו לחיות לחיות" (פורסם בנבו, 19.9.2004). פרשת ראי ותיקה ומעניינת: האשמת אישה בגין האכלת חתולים בניגוד להוראת חוק עזר לירושלים. האישום בוטל בידי השופט: ת"פ (מקומיים י-ם) 897/01 מדינת ישראל נ' יורובסקי (פורסם בנבו, 20.11.2001).

חשיבותה המרכזית: הקביעה שככלל המתת בעלי חיים היא "התעללות" שאסורה לפי החוק.⁵⁹

המבחן של חשין אומץ בפרשה חשובה, היחידה מבין פסקי הדין המנחים שנוגעת לתעשיית המזון, הגדולה שבקוטלות בעלי החיים. מבחן האיזון ובעיקר רוחו וזכו לדיון נרחב. נח, ארגון הגג של הארגונים להגנת בעלי החיים בישראל, עתר לבג"ץ להורות על ביטול תקנות לפיטום אווזים שהוציא משרד החקלאות בטענה שפיטום הוא התעללות אסורה בבעלי חיים.

השופט (כתוארו דאז) גרוניס החיל את המבחן של חשין והסכים להניח שהאווזים סובלים מהפיטום. הוא התעכב על תכלית הפגיעה: מאכל חשוב מבידור, והחשש של סגירת ענף חקלאי – כבוד מאוד. גרוניס סירב להכריז על ענף שלם כמבצע עברות פליליות.⁶⁰ לבסוף סיכם שאין לקבל את הטענה שפיטום אווזים הוא עינוי, התאכזרות או התעללות: האווזים סובלים, אך היחס בין אמצעי ההזנה הכפויה לבין התכלית של ייצור המזון ופרנסת המגדלים – ראוי. עם זאת אין לקבל שההסדר יימשך בעתיד בלי הגבלה, משום שאין להתעלם מסבל האווזים.⁶¹

את דעת הרוב כתבה השופטת (בדימוס) שטרסברג-כהן. מוקד דיונה היה האיזון בין אינטרסים אנושיים לחייתיים, ונקודת המוצא המפורשת שלה הייתה החובה להגן על בעלי החיים. היא שבה על דבריה מפרשת **העמותה למען החתול**, שלבעלי החיים זכות לחיות, והוסיפה שממנה נגזרת ככלל גם החובה שלא לגרום להם סבל מיותר בחייהם.⁶² האם החוק חל על גידול חיות משק? השופטת השיבה בנחרצות שהואיל ובשונה מחקיקה במדינות אחרות בעלי החיים המוגנים בישראל הם כל בעלי החוליות,⁶³ והואיל והחוק אינו כולל סייגים נוספים לתחולה לבד מההמתה לצורכי מאכל, ברי שגידולם לצורכי מאכל ולצרכים אחרים מכוסה בחוק, מה גם שיעוד להמתה אינו מצדיק חיים רצופי סבל.⁶⁴ "צרכי החקלאות" שנזכרים בסעיף 19 אינם גוברים במידה גורפת על אינטרס ההגנה של בעלי חיים, ולא כל סבל שלהם נסוג אפילו מפני פרקטיקות חקלאיות ותיקות מקובלות, שאינן חסינות מתחולת האיסור.⁶⁵ התקנות, שציינו שמטרתן למנוע סבל לאווזים במהלך הפיטום, אינן משיגות יעדן זה, והמחיר העכשווי שכרוך בפיטום –

59 להחלטת בג"ץ קדמה החלטת ביניים קודמת, בעתירה נגד פרקליטות המדינה. עמדת המדינה דאז הייתה שהמתת בעלי חיים ככלל אינה התעללות ולכן מותרת: בג"ץ 5990/03 **עמותת "תנו לחיות לחיות" נ' פרקליטות המדינה**, פס' 6 (פורסם בנבו, 11.11.2003).

60 בג"ץ 9232/01 **"נח" ההתאחדות הישראלית של הארגונים להגנת בעלי-חיים נ' היועץ המשפטי לממשלה**, פ"ד נז(6) 212, פס' 18–25 לפסק דינו של השופט גרוניס (2003).

61 שם, פס' 30 לפסק דינו.

62 שם, פס' 2–8 לפסק דינה.

63 כאמור בסעיף ההגדרות של החוק.

64 שם, פס' 12–15 לפסק דינה.

65 שם, פס' 16 לפסק דינה.

כבד מדי. כשם שאין להתיר ניסוי בבעלי חיים לכל מטרה, גם העובדה שמדובר ב"מעדן גסטרונומי" אינה מצדיקה את הפגיעה באווזים.⁶⁶

השופט ריבלין הצטרף בקיצור נמרץ בכתבו שאין לו ספק שלא רק לחיות המחמד יש רגשות, אלא גם ליצורי הבר, שניחנים בנפש וחווים שמחה וצער, אושר ואבל, חיבה ופחד, וודאי שהם חשים כאב. הדאגה לכיס המגדל ולהנאת הסועד תביא לגריעה מכבוד האדם עצמו.⁶⁷

לאחר תום תקופת ההשעיה עתרו ארגוני בעלי החיים לאכיפת פסק הדין ולהפסקת כל פעולות הפיטום. השופטת פרוקצ'יה, בהסכמת חבריה ארבל וג'ובראן, כתבה על החשיבות המוסרית להתחשב בבעלי חיים לעומת אינטרסים אנושיים כחופש העיסוק, זכות הקניין ועוד. נקודת האיוון בנוגע לפיטום כבר נפסקה בידי בג"ץ, ויש לקיימה.⁶⁸ כיום דומה שמבחנו של השופט חשין הפך למקובל ומחייב, על שלושת יסודותיו: הסבת הסבל או הכאב הפיזי או הרגשי לבעל חיים (לאו דווקא במידה גבוהה), המודעות של האדם לכך, ויסוד המפתח – האיוון בין התכלית האנושית שמאחורי הפגיעה לבין מידת הסבל לבעל החיים, שהיא שאלה של מידתיות.

(ג) תכלית האיסור על התעללות

לצד מבחני האיסור פירש השופט חשין בעניין **חמת גדר** את תכלית האיסור. הוא כתב שהאיסור מממש את חוש המוסר, ההגינות וההוגנות, את תחושת החמלה ואת הציווי להגן על חלשים. לצד תכלית זאת האיסור מבקש גם למנוע חלחול של הקהות והאכזריות, שבהן האדם נוהג כלפי בעלי החיים, לנשמתו שלו: מי שמתרגל לאכזריות

66 שם, פס' 22–23 לפסק דינה. העתירה התקבלה: התקנות בוטלו והפרקטיקה של פיטום אווזים לפיהן נאסרה, בתחולה שהושעתה לשנתיים.

67 שם.

68 לאחר פסק הדין הראשון כשל הניסיון הממושך למצוא שיטת פיטום חלופית, פחות סבל. ועדת החינוך של הכנסת סירבה להאריך את תוקף התקנות, ובית המשפט העליון דחה בקשות להארכת תקופת ההשעיה של בטלות התקנות. ועדת השרים דחתה את הצעתו של שר החקלאות לחוק ממשלתי שיקבע סעיף 2 לחוק לא יחול על פיטום עופות מים למשך שלוש שנים. משוהובר שאין שיטת פיטום חלופית, שאינה כרוכה בסבל, הנחה מנהל השירותים הווטרינריים לאכוף את הוראות בג"ץ. המפטמים לא ויתרו והציעו טכניקות חלופיות. השופטת פרוקצ'יה ציינה שתקופת מעבר של שנה וחצי אפשרה לבחון חלופות שלא נמצאו ולהיערך לשינויים. על המדינה לקיים את החובה לאכוף את פסק הדין. הוצאת הנחיה בשבעה חודשי איחור היא תוצאה קשה לשלטון החוק, שהייתה נמשכת אלמלא מחויבות ארגוני בעלי החיים וערנותם. בשל ההנחיה הענף מצוי בשלבי סגירה וצפוי להיסגר כליל בחודשיים הבאים: בג"ץ 7713/05 נח נ' היועץ המשפטי לממשלה, פס' 16–18 (פורסם בנבו, 22.2.2006). בקשה לדיון נוסף נדחתה בתוך פחות מחודש. השופטת (כתוארה דאז) ביניש קבעה שאין מדובר בהלכה חדשה, ודאי לא כזו המצדיקה דיון נוסף: דנג"ץ 2197/06 בנימיני נ' מנהל השירותים הווטרינריים במשרד החקלאות (פורסם בנבו, 21.3.2006).

כלפי בעלי חיים עלול לבטאה בעתיד גם כלפי אנשים. חשין מצא טעם בשתי התכליות יחד.⁶⁹ בעניין **העמותה למען החתול** הוסיף השופט גולדברג את קיומו של איזון אקולוגי בטבע.⁷⁰ בפרשת **נח** השנייה הרחיבה השופטת פרוקצ'יה על התכלית הראשונה בכתבה שהאיסור להתעלל בבעלי חיים הוא ערך מוסרי מוכר בחברה אנושית נאורה ומשתלב בהרמוניה בערכי היסוד המחייבים יחס אנושי לאדם באשר הוא אדם, ולחיה שבחזקתו. החובה המוסרית לנהוג באנושיות שוללת גרימת סבל לבעלי החיים. זהו ביטוי נאצל להיות האדם מותר מהחיה, שמבטא את עליונותו המוסרית על הטבע.⁷¹

4. זכות החיות שלא יתעללו בהן: סיכום ביניים

החוק מציב את בעלי החיים כישות עצמאית, שזכאית להגנת המשפט מפני התעללות אנושית. קיומם של שני סייגים בלבד מרמז על הגנה פוטנציאלית רחבה. מטבען של ישויות שאינן מסוגלות לעתור בעצמן לסעד משפטי התייחסות בית המשפט העליון אליהן אקראית ונקודתית, רחוקה מלהיות שיטתית ורחבה, מציבה סימני קריאה אחדים לפה ולשם ומעט סימני שאלה. פרקטיקות רבות מספור של ניצול אנושי של בעלי חיים לא נדונו כלל, וסימני השאלה המשפטיים רבים. בכל זאת פסיקת בית המשפט העליון עורכת ראשית קונקרטיזציה לאיסור הכללי, בשני צעדים: הראשון מושך לכיוון בעלי החיים: אין צורך בגרימת כאב גדולה ודרמטית כדי להיכנס למסגרת האיסור. די בכאב וסבל, פיזי או נפשי, לא בדרגה גבוהה במיוחד, ואפילו בחוסר נוחות לעתים. קושי המבחן הוא בזיהוי מצוקתו של בעל החיים;⁷² הצעד השני מושך לכיוון האדם: יש לבחון מה תכלית הפגיעה בבעל החיים ואם הפגיעה מידתית. המבחן עמום מאוד, ואין פלא: גם מבחני המידתיות החוקתיים ידועים

69 פרשת **חמת גדר**, לעיל ה"ש 44, פס' 28–35 לפסק דינו של השופט חשין.
 70 עניין **העמותה למען החתול**, לעיל ה"ש 52, פס' 1–3 לפסק דינו של השופט גולדברג.
 71 עניין **נח**, לעיל ה"ש 60, פס' 15 לפסק דינה של השופטת שטרסברג-כהן.
 72 כזכור, עניין זה היה במחלוקת בין בית משפט השלום לבית המשפט המחוזי בעניין חמת גדר. לאחר סגירת הענף זוכה מפטם אווזים שהשתמש בצינור קצר, בקביעה שאי אפשר לקבוע שמדובר בהתעללות ללא חוות דעת מומחים: עפ"ג (מחוזי מרכז) 44900-04-12 **וחנון נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 26.2.2013). המדינה ביקשה רשות ערעור. בתחילת 2015 דחה בית המשפט את בקשתה והותיר את זיכוי המפטם בעילה יחידה, אי־שפיות: רע"פ 2675/13 **מדינת ישראל נ' וחנון** (פורסם בנבו, 3.2.2015). דיון ביקורתי קצר בפרשה: אסף הרדוף "גן חיות: בעקבות במקום – מתכננים למען זכויות תכנון נ' הוועדה לדיור לאומי במחוז ירושלים" **המשפט ברשת** 40, 4, 7–10 (מרץ 2015). בקשה לדיון נוסף נדחתה: דנ"פ 1237/15 **מדינת ישראל נ' וחנון** (פורסם בנבו, 5.7.2015). כך גם בקשה למשפט חוזר: מ"ח 7363/15 **פלוני נ' מדינת ישראל – משרד החקלאות** (פורסם בנבו, 3.2.2016).

כעמומים.⁷³ כמפורט בהמשך, עמימות אין פירושה הגנה צרה דווקא, בעיקר לא כשמדובר בפרשנות של איסור ובפרשנות של מילות המחוקק, להבדיל מבחינה חוקתית בעלת פוטנציאל של נפיצות פוליטית.

מהשורות התחתונות של ההלכות ניתן לגזור מסרים חזקים וראויים לטובת בעלי החיים: גרימת כאב ואי־נוחות לבעל חיים שמטרתה לבדר צופים – פסולה; המתת בעלי חיים – חשודה כלא חוקית ונחשבת ככלל להתעללות; פרקטיקות חקלאיות ותיקות – אינן מוחרגות ואינן חסינות מהאיסור; הפקת עונג גסטרונומי בכאב ובסבל רבים – פסולה. לצד מעט מסרים על האיסור, מעט מסרי אוביטר על המותר: "גני־חיות הינם לגיטימיים (לעת הזו)... ניתוח שנועד לרפוא לבעל־החיים... ניסוי הנערך לקידום הבריאות, הרפואה ומניעת סבל... אילופם של כלבים להיותם כלבי־נחיה לעיוורים..."⁷⁴ הרטוריקה של בית המשפט העליון מוקירה את החיות ולמצער אינה מוזילה אותן; מבדילה אותן ממה שהוא קניין גרידא, גם אם אינה מרוממת את מעמדן גבוה, שהרי עדיין עצום המרחק בין האדם לבינו. עדיין מקרא החוק והפסיקה המנחה מותרים בקוראת תחושה אופטימית, של יחס אנושי מתחשב לבעלי החיים, של בלמים ואיזונים ולא של משאית דורסת. בפרק הבא אראה פער עצום בין תאוריה נאה למציאות הרעה.

ג. ההגנה הפלילית על בעלי חיים – מנייר למציאות, מתאוריה לפרקטיקה

1. מבוא

ההגנה המשפטית התאורטית על בעלי החיים בישראל רחבה למדי. גבולותיה אינם מסורטטים בבירור בחוק ובפסיקה. השאלה רחוקה מלהיות תאורטית: היא קריטית בעליל למיליוני בעלי חיים בשנה, שאלה של חיים ומוות, כאב וסבל, ניצול ופגיעה, שאלה שמלווה אותם מלידתם בכפייה ועד הריגתם. לאחר החוק וההלכות הנאים פרק זה יספק לקוראות מנת מציאות נאה פחות כדי להציף את הפער בין רטוריקה למהות. תחילה

73 אהרן יורן "היקף ההגנה החוקתית על הקניין וההתערבות השיפוטית בחקיקה כלכלית" **משפטים** כח 443, 451 (1997); דליה דורנר "מידתיות" **ספר ברנזון** כרך ב – בני סברה 281, 289–292 (א' ברק, ח' ברנזון עורכים, 1997); משה כהן־אליה "הפרדת רשויות ומידתיות: בעקבות David Beatty, The Ultimate Rule of Law (Oxford, 2004) **משפט וממשל** ט 297, 307, 317 (2005); אהרן ברק **פרשנות במשפט** כרך שלישי – פרשנות חוקתית 208–211 (1992). על הבעייתיות של פלישת בית המשפט לשאלת האיזון הערכי, שמטיבה שייכת למחוקק: משה כהן־אליה "המובן הפורמלי והמובן המהותי של מבחני המידתיות בפסיקה בג"ץ בעניין גדר הביטחון" **המשפט** יא 473, 475–482, 494 (2007).

74 פרשת **חמת גדר**, לעיל ה"ש 44, פס' 39.

תוצגנה פרקטיקות מקובלות שגזר האדם על בעלי החיים שברשותו, ובהמשך לכך תגובת הרשויות והתנהלותן.

2. על הניצול

הכרעה שיפוטית בשאלת הזכות החוקית של בעלי החיים שלא לסבול מפרקטיקה נתונה, כמופע אדם הפוגע בתנין וכפיטום אווזים, אינה קלה. עדיין הדיון הנקודתי קל בהרבה מזה השיטתי והרחב. אציג כעת שורת פרקטיקות מודרניות מקובלות של פגיעות אנושיות בבעלי חיים.⁷⁵ המידע אינו מסחרי סודי ואינו מורכב. כמפורט בהמשך, הכול ידוע, מוסתר ומודחק. הוכחה לכך יחווה הקורא להלן, מאי-הנעימות שבקריאת הפרק. מרבית בעלי החיים שאליהם אתייחס קשורים לתעשיית המזון, הפוגעת הראשית בבעלי חיים, כמוותית ואיכותית.⁷⁶ להבדיל מחוקים זרים, שמחריגים חיות ופרקטיקות רבות מתחולתם,⁷⁷ החוק הישראלי נוגע לכל בעלי החוליות ומחריג רק המתה לצורכי מאכל אדם. החרגת המתה אין פירושה החרגת ההתעללות לפניה. להפך: אין היתר להתעלל בחיה במהלך חייה, כך נקבע במפורש בפסיקה, לפי לשון החוק ותכליתו, ופגיעות נוספות שנעשות אינן חסינות מתחולת האיסור. גם התרת המתה אין פירושה התרת כל המתה שהיא, בכל צורה.⁷⁸ לצד תעשיית המזון קיימות תעשיות נצלניות נוספות ופרקטיקות פוגעניות רבות.

הפרקטיקות שתוצגנה להלן שגרתיות לחלוטין, אף שחלקן נאסרו בתקנות. סקירתי אינה באה לחדש אלא לחשוף את קהל המשפטנים למידע שמודחק ולגמרי מודר מהשיח, לקראת הבלטת הפער בין רטוריקה לפרקטיקה. ערכתי מאמץ דרמטי לצמצום הסקירה, הן מטעמים אקדמיים והן משום שברור לי שזהו החלק הקשה ביותר לקריאה,

75 האדם משתמש בחיות לצרכים מגוונים לאורך אלפי שנים: Vanderau, לעיל ה"ש 8, בעמ' 721. היקף הניצול המודרני, גיוונו, עומקו ורוחבו – חסרי תקדים.

76 סינגר כתב שלרוב האנשים הקשר הישיר עם בעלי החיים הוא באכילתם. הפגיעה בבעלי החיים לצורכי מזון עולה לאין שיעור על כל פוגענות אחרת: לעיל ה"ש 5, בעמ' 130. לבעלי החיים המבויתים המהפכה התעשייתית הייתה האסון הגדול בתולדותיהם: יובל נח הררי **קיצור תולדות האנושות** 102 (2011). להיסטוריה של החקלאות התעשייתית: פאטרסון, לעיל ה"ש 11, בעמ' 65–75; Gaverick Matheny and Cheryl Leahy, *Farm-Animal Welfare, Legislation and Trade*, 70 LAW & CONTEMP. PROB. 325, 327–8 (2007).

77 רוב החוקים כוללים חריגים למניעת ההגנה מרוב הפגיעות החברתיות השכיחות: WAISMAN, WAGMAN, FRASCH, לעיל ה"ש 8, בעמ' 401. פלורידה מחילה בחוק ההתעללות הגדרה רחבה, על כל בעלי החיים, אך מחריגה מעשי וטרינר, ניסויים ופרקטיקות חקלאיות מסורתיות. אילינוי מגדירה בעל חיים בהרחבה, אך פרקטיקות חקלאיות רגילות מותרות, חוקי לגמרי לענות חיות בר וחיות לשם מאכל. ניו ג'רסי היא המדינה היחידה שניסתה להתייחס בשיטתיות לחיות המזון: SCHAFFNER, לעיל ה"ש 8, בעמ' 23–26, 49–50.

78 השוו: פבלו לרנר "הרהורים בעניין האכלת חתולי רחוב" **המשפט** ט 407, 416 (2004).

קשה ומעורר אנטגוניזם; הצבת מראה קשה בפני הקורא עצמו היא לעולם תהליך מטריד. הסקירה רחוקה מאוד מלמצות. אגע בשבריר. למען הסדר הטוב אתייחס לכמה בעלי חיים בנפרד. מטעמי מקום לא אשווה את הפרקטיקות הקשות לחיים הנורמליים של בעלי החיים האלו וכיצד התנהלו בטבע, בלי כפייה אנושית. תיאור חייהם של בעלי החיים בתעשיות האדם קשה לקריאה כשלעצמו. אילו היו מוצגים חייהם הפוטנציאליים בטבע, תחושת הקושי הייתה מתחדדת בשל הפער.

פרות: כמעט כל הפרות במכלאות⁷⁹ מסומנות בצריבה, בהצמדת תבניות קפואות לעורן עד להיווצר כוויית קור בצורת המספר הרצוי, או בכויית חום בברזל מלובן, ולעתים נחתכות אוזניהן בסכין כדי לחבר סימון.⁸⁰ קרני הפרה, כסטנדרט, נגדעות בגיל צעיר⁸¹ או מטופלות בחומר כימי, ללא הרדמה.⁸² הפרות חיות על מצע צואה ושתן.⁸³ הן מבודדות מגדרית. כדי שינועו לפי רצון הבעלים, הן מוכות ומחושמלות.⁸⁴ הן מוכנסות

79 נמנעתי מהמילה "רפת", מונח נעים לתאר מכלאת פרות. השפה מעצבת ומנציחה מציאות, מכבסת מילים שאוטמת את לבנו לצערם ומחנכת להשקפה שהאדם נעלה על כל החי: סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 14, 83-84; לוי ולוי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 327. למשל המונחים "הרדמה" ו"המתת חסד" זוכים לשימוש יצירתי מאוד בעניין בעלי חיים, ובאיזה מובן ניצול בעלי חיים הוא "חקלאות"? MASON, לעיל ה"ש 2, בעמ' 21-23. אפילו השימוש במילה "חיה" להבריל מהמילה "אדם" מבטא שיפוט מוקדם: RICHARD D. RIDER, ANIMAL REVOLUTION – CHANGING ATTITUDES TOWARDS SPECIESISM 2 (2000).

80 סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 183-184; מיכל לביא "רווחת פרות חולכות בישראל" **חיות משק בישראל – מחקר, הומאניות ועשייה** 169, 189 (אבי פנקס עורך, 2009).

81 קרני הפרה מאיימות על הרפתן ועל פרות אחרות ומקשות על העברת ראש הפרה מבעד לעולים, ולכן נגדעות בגיל צעיר. "אם לא ניתן להתאים את המפעל לחיה, תותאם החיה למפעל": JIM MASON AND PETER SINGER, ANIMAL FACTORIES 38, 40, 46-7 (1990); Jim: MASON, BRAVE NEW FARM 96 (1985). וכן: GARNER, לעיל ה"ש 2, בעמ' 109; סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 183; ויל טאטל **דיאטת השלום העולמי** 125 (2012). מומחה הכאב פרופסור קרסו השווה את הכאב לעקירת שן ללא הרדמה, שבסופה דוחפים מלחם לוחט למכתש המדמם שבפה. שופטת שלום קבעה שאין מתקיימים יסודות העברה: הליך הקיטום והצריבה הכרחי למנוע נזק לפרות ולרפתן. אין לצפות מהחקלאי להידרש ביום-יום לתהות באשר למונחים שהמחוקק לא פירט. כשמשדר החקלאות יודע מהי הפרקטיקה ואינו מונעה, העמדה לדין אינה סבירה ומידתית: ת"פ (שלום ק"ג) 727/02 **מדינת ישראל נ' קיבוץ גת**, פס' 11-47 (פורסם בנבו, 4.6.2006). הנאשמים פוצו, מחדלי משרד החקלאות בוקרו, ונכתב שהאישום הוגש רק בשל השידור בכלבוטק, שיקול זר: ב"ש (שלום ק"ג) 2125/06 **חצאל נ' מדינת ישראל**, פס' 8-12 (פורסם בנבו, 25.12.2006).

82 ההליך מכאיב ומנוגד להמלצת הוועדה המדעית של האיחוד האירופי: Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare (EU-SCAHAW), The Welfare of Cattle Kept for Beef Production, 2001. (http://europa.eu.int/comm/food/fs/sc/scah/out54_en.pdf).

83 ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 181-182.

84 כתבי האישום בפרשת **אדום-אדום** חשפו שהשימוש בשוקר הוא שגרת, כחלק מההנחיות: פמ"צ 3083/12 **מדינת ישראל נ' שטרית** (פורסם בנבו, הוגש ביום 19.10.2013). תקנה 9 לתקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (הובלת בהמות), התשס"ו-2006 גילתה

להיריון בכוח הזרוע, כמה פעמים בחייהן.⁸⁵ דקות עד שעות לאחר הלידה תופרד האם מצאצאיה לנצח, ולעתים קרובות תקרא לעגל ימים.⁸⁶ עגלים מסוימים מוחזקים בתאים צרים, ללא יכולת לסובב גוף, להתנקות או לשכב בנוחות, במצב אנמיה וצימאון עז.⁸⁷ אחרים מוחזקים בבידוד.⁸⁸

התעשייה כופה על הפרות שינוי גופני כדי שיפיקו חלב רב יותר.⁸⁹ הן נחלבות פעמיים עד שלוש ביום, במחזורי היריון והנקה של כחמש שנים, שבסיומם תישלח להישחט ולהפוך למזון לאדם או לכלבים.⁹⁰ כמות החלב שמפיק גוף הפרות מטבעו אינה מספקת לצורכי התעשייה, ולכן יצרה, בדרכים שונות, פרות שיפיקו חלב רב יותר.⁹¹ עטיני הפרה מובאים לעומס עצום, לעתים עד כדי קושי לשאת את גופה. דלקות וקרעם

-
- מודעות לשימוש בשוקר ואסרה עליו בעת הובלה, אך עשתה כן באופן מבלבל. חשומל מקובל גם בחו"ל: GAIL A. EISNITZ, SLAUGHTERHOUSE 46 (2006).
- 85 טאטל, לעיל ה"ש 81, בעמ' 126; גרנדין, לעיל ה"ש 3, בעמ' 106; GARNER, לעיל ה"ש 2, בעמ' 97-96; MASON AND SINGER, לעיל ה"ש 81, בעמ' 47.
- 86 סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 173, 184; AMY BLOUNT ACHOR, ANIMAL RIGHTS - A BEGINNER'S GUIDE 85 (1996); הררי, לעיל ה"ש 76, בעמ' 101; טאטל, לעיל ה"ש 81, בעמ' 126. כשאין הפרדה בין האימהות לצאצאים, מונעים מהעגל לינוק, למשל בקשירת טבעת קוצים סביב פיו, שתדקור את אמו: פאטרסון, לעיל ה"ש 11, בעמ' 22-23. הפרדה טראומטית פחות מותירה אפשרות למגע דרך הסורגים: גרנדין, לעיל ה"ש 3, בעמ' 113. לוי ולוי כתבו שתעשיית העגלים היא מהמחרדות ומהאכזריות שיש: לעיל ה"ש 4, בעמ' 328.
- 87 סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 166-171; טאטל, לעיל ה"ש 81, בעמ' 128; ACHOR, לעיל ה"ש 86, בעמ' 85-86; יעל גרינברג "גידול עגלי חלב" **חיות משק בישראל - מחקר, הומאניות ועשייה** 51, 53-75 (אבי פנקס עורך, 2009). השופט גרוניס, בדעת יחיד בפרשת נח, השווה בין הפגיעות (או בלשונו "מעדן קולינרי") והציע שלא צודק למנוע אחת ולא את האחרת: בג"ץ נח, לעיל ה"ש 60, פס' 9, 18-19 לפסק דינו. השיטה נאסרה באיחוד האירופי ב-1998 בהליך הדרגתי שהושלם ב-2006. דשא תקפה מי שיוצא נגד מותרות וגרסה שמדובר בשאלות מוסריות שאל לבית המשפט להיכנס אליהן בהיעדר מבחן ברור: לעיל ה"ש 5, בעמ' 433, 436.
- 88 "העונש הנורא ביותר לבני אדם הוא בידוד, ועתה ברור שגם לבעלי החיים זהו עונש קשה. בעלי חיים זקוקים לחברים": גרנדין, לעיל ה"ש 3, בעמ' 131.
- 89 על שליטה ברביית בעלי חיים: GENETIC ENGINEERING OF ANIMALS - AN AGRICULTURE PERSPECTIVE (J. Warren Evans ed., 1985); IAN GORDON CONTROLLED REPRODUCTION TO SHEEP AND GOATS (1996).
- 90 הפרות מוזנות לקראת תפוקה גדולה: פולי סויה, אבקת דגים, מוצרי לוואי מתעשיית השכר ואפילו זבל עופות. בזריקות הורמון מזריעים את הפרה ביעילות: סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 174-175; עמליה רוזנבלום "שקר לבן: סיור ברפתות והדירים של משק החלב הישראלי" מוסף הארץ 32 (24.8.2012).
- 91 ספרים שלמים עסקו בנושא השליטה ברבייה של בעלי חיים. ראו למשל: GENETIC ENGINEERING OF ANIMALS, לעיל ה"ש 89; GORDON, לעיל ה"ש 89.

בעטינים נוצרים מהעומס הלא טבעי. כיתר בעלי החיים בתעשיית המזון מהחי, הפרות סובלות מלידתן ועד הריגתן.⁹² חלק מחייהן יציב: מיקומן. העברתן למקום אחר מסיימת את היציבות ומביאה סבל חדש וחוויה מפחידה ומטלטלת.⁹³ עגלים וטלאים עוברים מסלול ייסורים גלובלי.⁹⁴ עשרות אלפים נשלחים בשנה מאוסטרליה לישראל לפיטום ולשחיטה. במהלך המשלוחים הם מוכים בבעיטות, במקלות ובשווקרים, מושלכים ונגררים.⁹⁵ מי ש"זוכה" להגיע לשחיטה⁹⁶ תישחט בכאב,⁹⁷ במהירות סרט ההמתה, כיאה ליצור שהשוחט אינו רואה בו כראוי לחיים.⁹⁸ כך גם בשחיטה הכשרה שיש הגורסים שהיא אכזרית במיוחד.⁹⁹

תרנגולות: נתון שאינו ידוע לצרכן, אף שאינו סוד מסחרי, הוא שמיליוני אפרוחים מומתים בישראל בשנה, משום שגידולם אינו משתלם לתעשיות הבשר והביצים.

- 92 דבריה הקשים של גרנדין ("כוהנת הרווחה" של בתי המטבחים): לעיל ה"ש 3, בעמ' 180–182, 185, 187–188, 192–193, 215.
- 93 סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 185–187, ACHOR; לעיל ה"ש 86, בעמ' 84; KEVIN HILE, (2004) 90–1 ANIMAL RIGHTS; GARNER; לעיל ה"ש 2, בעמ' 102–103. אפילו בקשר לתעשיית הניסויים נכתב שההובלה יכולה להיות ההתנסות הטראומטית ביותר בחיי החיות, בעיקר ההעמסה והפריקה: KEVIN DOLAN, LABORATORY ANIMAL LAW 181 (2000). בקשר לייצוא קופים מישראל והובלתם לצרכי ניסויים: ע"א 6763/13 חוות בי אפ סי בע"מ נ' אל על (פורסם בנבו, 14.11.2013).
- 94 GARNER, לעיל ה"ש 2, בעמ' 98, 107; ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 112.
- 95 לדיון משפטי בהובלה: יוחננוף, לעיל ה"ש 3, בעמ' 143–150.
- 96 כ-200,000 פרות קורסות בארצות הברית בשנה, ללא הרדמה, שעולה כסף, להבדיל מגסיסה ארוכה: ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 79; פאטרסון, לעיל ה"ש 11, בעמ' 120. עניין קשור: בעלי חיים שמומתים לנוכח חשש ממגפות. בראשית 2015 הורה משרד החקלאות להשמיד 100,000 עופות מחשש להתפרצות שפעת העופות: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4615947,00.html>.
- 97 המתה, אף אם נדמיין כזו בלי שמץ כאב, בניגוד גמור לפרקטיקה, כרוכה לפחות ב"שלילת הזדמנויות": המוות סוגר סגירה לא הדירה את כל האפשרויות למציאת סיפוק: REGAN, לעיל ה"ש 1, בעמ' 96–100.
- 98 סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 188–189; ACHOR; לעיל ה"ש 86, בעמ' 88.
- 99 סינגר כתב שהפולחן היהודי והמוסלמי דורשים שבעל החיים יהיה בהכרה מלאה בזמן ההמתה. כשהשיטות נקבעו הן כנראה היו הומניות יותר מהחלופות, אך כיום הן גרועות מהחלופה של אקדח הלם: לעיל ה"ש 5, בעמ' 190–193. ספרן פויר הזדעזע משחיטה כשרה וכתב ש"בשר כשר" הוא דבר והיפוכו: ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 63–64. וכן: ACHOR, לעיל ה"ש 86, בעמ' 88; GARNER; לעיל ה"ש 2, בעמ' 102, 107. למחלוקת המשפטית בנושא: Pablo Lerner & Alfredo Mordechai Rabello, *The Prohibition of Ritual Slaughtering (Kosher Shechita and Halal) and Freedom of Religion of Minorities*, 22 J. L. & RELIGION 1, 44–8 (2006–2007); R.J. Delahunty, *Does Animal Welfare Trump Religious Liberty? The Danish Ban on Kosher and Halal Butchering*, 16 SAN DIEGO INT'L L.J. 341, 347 (2015). עוד על תהליך ההמתה לצורכי מאכל והתאמתו לחוק ולרעיון הזכויות של בעלי חיים: יוחננוף, לעיל ה"ש 3, בעמ' 189–196, 220–224.

התעשייה גרמה עיוותים גנטיים קשים אשר הביאו ליצירת שני זני תרנגולים.¹⁰⁰ לצד אפרוחות שנחשבות פגומות או עודפות, אפרוחים בתעשיית הביצים מומתים במדרגה, בגריסה ובשיטות אחרות.¹⁰¹ לצורך יעילות כלכלית.¹⁰² בתעשייה זו נהוג לקטום את מקור האפרוחות בלהב מלובן או בלייזר, ללא הרדמה ולאחוש, בתשומת לב מועטה.¹⁰³ התרנגולות מוחזקות בהפרדה מגדרית, שמעודדת תוקפנות.¹⁰⁴ מיליוני תרנגולות מוחזקות בתעשיית הביצים בישראל ב"כלובי סוללה": כלובי רשת שמכילים כמה תרנגולות, שלכל אחת שטח קטנטן,¹⁰⁵ בלי יכולת למתוח כנפיים ולזוז בלי להיכנס לשטח שכנותיה, תנאים שהופכים את התרנגולות עוינות מאוד.¹⁰⁶ העופות נושמים אוויר

- 100 ב-1946 השיקה תעשיית העופות האמריקנית תחרות "תרנגול המחר" ליצירת עוף שיספק בשר חזה רב יותר בקבלו פחות מספוא למאכל. הזוכה ערך הכלאות. בשנות החמישים כבר היו שני זני תרנגולים, לביצים ולבשר. ביובל האחרון יש שני סוגי תרנגולים: פטמים ומטילות, בעלי גוף ומטבוליזם שונה, כל אחד ו"תפקידו". האפרוחים הזכרים בתעשיית הביצים מושמדים – יותר מרבע מיליארד בארצות הברית בשנה: ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 76–77, 114; טאטל, לעיל ה"ש 81, בעמ' 134; GARNER, לעיל ה"ש 2, בעמ' 95.
- 101 סינגר כתב על המתה בגז, בהשלכה לשק פלסטיק בחנק או בגריסת 160 מיליון בשנה בארצות הברית (בשעתו). אין רישומים משום שהמגדלים רואים בכך סילוק אשפה: לעיל ה"ש 5, בעמ' 143. אייקר כתבה שמעל 200 מיליון בשנה מחוסלים, לעתים קרובות בשקיות אשפה, לקראת שימוש בהם כדשן או כמזון לתרנגולות ולחיות מחמד: ACHOR, לעיל ה"ש 86, בעמ' 81. להרחבה: אמנון כץ "המתת אפרוחים זכרים של מטילות" **חיות משק בישראל – מחקר, הומאניות ועשייה** 79, 83–95 (אבי פנקס עורך, 2009).
- 102 זו המטרה של כמעט כל פרקטיקה אכזרית בתעשייה: טאטל, לעיל ה"ש 81, בעמ' 135. יושם לב שהמתה כאמור אינה לצורך מאכל אדם ולכן אינה מותרת במפורש בחוק, ואילו המתה אכזרית אינה מותרת כלל.
- 103 טאטל, לעיל ה"ש 81, בעמ' 134; ACHOR, לעיל ה"ש 86, בעמ' 80; GARNER, לעיל ה"ש 2, בעמ' 102. וכן: Rachel Wechsler, *Blood on the Hands of the Federal Government: Affirmative Steps that Promote Animal Cruelty*, 4 J. ANIMAL L. & ETHICS 183, 184 (2011). מנגד, עמדת דשא: לעיל ה"ש 5, בעמ' 393–394.
- 104 גרנדין, לעיל ה"ש 3, בעמ' 75–78, 86; סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 134–137; MASON AND SINGER, לעיל ה"ש 81, בעמ' 19–22.
- 105 כלובי סוללה מקטינים הוצאות בהחזקה. אף בהביאם לפגיעה בעופות ולתמותה גבוהה, הם משתלמים יותר: סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 144–152; טאטל, לעיל ה"ש 81, בעמ' 134; ACHOR, לעיל ה"ש 86, בעמ' 81–82; GARNER, לעיל ה"ש 2, בעמ' 95; HILE, לעיל ה"ש 93, בעמ' 86–87. מדינות רבות אסרו על שימוש בכלובי סוללה. התקן האירופי המינימלי להחזקת תרנגולות מטילות: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999L0074:EN:NOT>. המגמה באירופה היא לעבור ללולים ללא כלובים: <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02604.pdf>.
- 106 ספרן פויר דמייין מעלית צפופה, שאי אפשר להסתובב בה בלי להתנגש באחרים, ללא הפוגה והקלה, כשהדלתות ייפתחו רק לקראת ההמתה: לעיל ה"ש 6, בעמ' 62–63. בעניין נח כתב השופט גרוניס שמדובר "בצפיפות איומה": לעיל ה"ש 60, פס' 9, 18–19 לפסק דינו. בדיון ועדת החינוך ב-22.7.2010 יצא ח"כ חנין נגד התקנות שיוזם משרד החקלאות בטענה נחרצת ומפורטת שתקנות המתירות כלובים מנוגדות לחוק: פרוטוקול מס' 266

ספוג אמוניה, מהפרשותיהם, על מצע מזוהם.¹⁰⁷ בתעשיית הביצים, לשיפור רווחי הלולך,¹⁰⁸ גורמים לתרנגולת תהליך פיזיולוגי שקשור בנשירה עונתית, כדי שתטיל יותר: הפסקת הספקת מים, מזון ואור, ואז חידוש ההספקה והתאורה.¹⁰⁹ תרנגולות שקצב הטלת ביציהן יורד מחוסלות בחשמול;¹¹⁰ כך גם בשוק "ביצי החופש".¹¹¹ תעשיית הבשר שעונה על תרנגולים מעוותים גנטית, שצוברים משקל מהר, במיוחד בחלקים החביבים על הצרכן (חזה), ואינם מסוגלים לחיות חודשים.¹¹² תהליך ההובלה לשחיטה טראומטי ומפחיד וכוון לא אחת במסע ארוך מאוד, מרעב, מצמיא ומלחיץ, בצפיפות מרובה, בחום או קור קיצוניים, כשהעמסה והטלטול בנסיעה מובילים לפציעות ולמוות במספרים אדירים.¹¹³ מה שתואר לעיל קורה במדינות רבות. פגיעה ייחודית בישראל היא שלקראת יום כיפור תרנגולות רבות נרכשות מלולים, נלקחות בכלובים דחוסים ומוחזקות ברחוב. הן מובלות בחובכנות, מוחזקות שעות ללא מזון ומים, מותרות בשמש הקופחת שעות,

מישיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט (22.7.2010). דשא דווקא מצאה יתרונות בפרקטיקה: לעיל ה"ש 5, בעמ' 391–392.

107 סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 139–140.

108 ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 66; עניין נח, לעיל ה"ש 60, פס' 9 לפסק דין השופט גרוניס. מנגד, החלופה הצפויה כיום תהיה המתה. מה עדיף: הרעבה והמשך חיים קשים או המתה מיידית בחשמול? תבחר הקוראת. דשא הצביעה על חלופה "ידידותית" של "תזונה דיאטטית": לעיל ה"ש 5, בעמ' 393. לפי נתוני משרד החקלאות, עלות ביטול ההרעבה מוערכת בשתי אגורות לביצה.

109 שיטה זו חוקית בארצות הברית אך לא בבריטניה. מגדלים רבים סבורים שהשיטה אינה שווה את הטרחה, משום שהעופות זולים: סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 155; הכנסת – מרכז מחקר ומידע מחקר, דוח בנושא איסור על הנשרה כפויה בתהליך הגידול של מטילות ביצי-מאכל (הוכן על ידי דן להב, 29.10.2001); רינה ששון "השרה כפויה" **חיות משק בישראל – מחקר, הומאניות ועשייה** 145, 147–167 (אבי פנקס עורך, 2009).

110 שרון שורץ "מטילות בסוף דרכן" **חיות משק בישראל – מחקר, הומאניות ועשייה** 13, 103–121 (אבי פנקס עורך, 2009).

111 "ביצי חופש" מוצגות לצרכן כמקור חלופי והומני יותר לצריכת ביצים לעומת כלובי הסוללה. המציאות מגלה סיפור שונה. תרנגולות "חופש" הן קטומות-מקור, חיות במרחב מצומצם ונשחטות לאחר שנשחטו עד תום: ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 71; טאטל, לעיל ה"ש 81, בעמ' 137; אבי פנקס "לולי חופש, ביצי חופש" **חיות משק בישראל – מחקר, הומאניות ועשייה** 123, 125–143 (אבי פנקס עורך, 2009).

112 בשל רבייה המכוונת לתכונה מסוימת, שבאה לעודד גדילה מהירה או הטלה תכופה או להביא לחזה גדול יותר, נגרמים לתרנגולות חוסר יכולת לשאת את עומס גופן, כאבים תמידיים ופגיעות לב. אז פיתחו זן חדש שלא יחלה, והתערבו באבולוציה שוב בלי להתעניין בתופעות הלוואי האלימות. שינוי תזונה לתרנגולות כדי שיטילו יותר ויאכלו פחות – הביא לאלימות ולפחד מתמיד: גרנדין, לעיל ה"ש 3, בעמ' 75–78, 86.

113 ב-2007 למשל מתו בישראל יותר ממיליון ושלוש מאות אלף עופות בדרכם לשחיטה: משרד החקלאות ופיתוח הכפר, השירותים הווטרינריים, דו"ח לשנת 2007.

וחלקן נזרקות לזבל גוססות. עוברים ושבים שמעוניינים משתתפים במנהג הכפרות, שבו אדם אוזז את התרנגולת בכנפיה ומסוכב ומטלטל אותה סביב ראש העובר ושב.¹¹⁴

חזירים: להבדיל מהתרנגולות ומהפרות, החזירים מנוצלים לצורך יחיד בתעשיית המזון: אכילת בשרם. בישראל נשחטים חזירים יותר מפרות, כ-200 אלף בשנה.¹¹⁵ התעשייה כרוכה בפגיעות מגוונות. חזירות רבות מוחזקות בהיריון מרבית חייהן. בחלקן הן בתא צר, קצת יותר רחב מגופן, לעתים גם נקשרות בלי יכולת להסתובב.¹¹⁶ החזירים שיוולדו יעברו חיתוך שיניים, זנב ואוזניים; הזכרים גם יעברו סירוס כדי למנוע "ריח לוואי" בבשרם.¹¹⁷ הכול ללא אלחוש, במהירות, בגרימת נזקים וכאבים קשים.¹¹⁸ בהמשך יוחזקו בדירים דחוסים, שרצפתם עשויה לרוב מבטון או מרשת כדי לאפשר ניקוי קל, מה שגורם לחזירים בעיות יציבה ועיוותים ברגליים. החזירים נושמים אמוניה ומפתחים מחלות.¹¹⁹ הם יעונו גם בדרכים אחרות.¹²⁰

דגים: דגים נטבחים במידה עצומה.¹²¹ האדם משיגם בגידול או בדיג. הגידול כרוך בצפיפות קשה ובאיי-יכולת ליצור מדרג חברתי, מה שמוביל לקניבליזם, למים מעופשים שמקשים על הנשימה, לטיפול פולשני, להפרעות מצד עובדי חווה, לחסרים תזונתיים ולמחלות שנובעות מזיהום. בהתקרב שעת ההמתה הדגים מורעבים במשך יותר משבוע כדי להוציא את הפסולת הגופנית, מומתים בחיתוך זימים ומושלכים למכל מים שבו ידממו למוות.¹²²

- 114 לוי ולוי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 326–327; גאיה גולדברג "הצלת נפשות ולא נפש תחת נפש" **טבע הדברים** 157 8 (2008). נייר עמדה ממשרד המשפטים הגן על הכפרות כדי לדחות טיעון הגנה של נאשם מכת השטן שהמית חתול וטען שהדבר דומה: יעקב שפירא "מנהג כפרות" (זמין באתר משרד המשפטים, 6.11.2008).
- 115 **רוח השירותים הווטרינריים** לשנת 2009 317 (ד"ר מישל בלאיש עורך).
- 116 סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 160–164; ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 190–192; Achor, לעיל ה"ש 86, בעמ' 83.
- 117 סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 183–184; Mason and Singer, לעיל ה"ש 81, בעמ' 10; Wechsler, לעיל ה"ש 103, בעמ' 184. לסירוס בתעשיית הבקר: Achor, לעיל ה"ש 86, בעמ' 85. על הסירוס מביות בעלי החיים ועד ימינו: פאטרסון, לעיל ה"ש 11, בעמ' 20–23.
- 118 Garner, לעיל ה"ש 2, בעמ' 102; סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 157–158.
- 119 שם, בעמ' 159; Achor, לעיל ה"ש 86, בעמ' 83–84.
- 120 לעתים בועטים בחזירים, מצליפים ומכים בהם כדי להביאם לנקודת הכבילה: EISNITZ, לעיל ה"ש 84, בעמ' 68.
- 121 קשה במיוחד למצוא מקורות לתיאור פרקטיקות של הרג דגים בישראל. ברוב העולם דגים מושכים תשומת לב פחות מחיות היבשה. אניח שלפחות חלק משיטות ההשגה וההרג של הדגים בישראל דומות לאלו שבארצות הברית.
- 122 ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 196–197.

הדיג מתפצל לשיטות שונות, שמביאות להמתה מפצעים, מניסיון להיחלץ ומקריעה לחתיכות, וכמובן מחנק אטי ומחיתוך זימים, בהיות הדגים בהכרה.¹²³ אין סיבה להניח שהדגים אינם חשים כאב, והראיות מראות שהם סובלים ממצוקה וחרדה.¹²⁴ להבדיל מבעלי החיים האחרים שלרוב נטבחים בטבח שיטתי ומאורגן, דיג חובבני הוא נורמה חברתית שלעתים נעשית למטרות בילוי. דיג זה כרוך בהשלכת פיתיון לים ונעיצת פי הדג בקרס. לאחר שייכשל הניסיון הכואב להשתחרר, סביר שהדג ימות בגסיסה ארוכה על החוף.

כלבים וחתולים: בבסיסים רבים בצה"ל כלואים כלבים לאורך הגדר. אפשרות תנועתם מוגבלת למטרים ספורים לאורכו של כבל מתכת, ללא אפשרות מגע עם כבל אחר. מרחב מנוחתם וצלם מצומצם מאוד.¹²⁵ הצבא מנצל את הכלבים בשלל דרכים נוספות, וכמוהו גם המשטרה.¹²⁶ גם אילופם (בצה"ל ומחוצה לו) אינו נעים.¹²⁷ כלבים וחתולים גזעיים סובלים מ"תעשיית הגזע". זו סובבת סביב הרבעה,¹²⁸ שכרוכה בבידוד הנקבה המיוחמת עד לכפיית יחסי המין, לידה והפרדת הצאצאים מאמם למכירתם, לפני מחזור היריון נוסף. לצד זאת עשרות אלפי כלבים מעורבים ובריאים מוצאים להורג בשנה בישראל (עשרות מיליונים בארצות הברית) בהיעדר בית אנושי מאמץ ובסירוב לשחררם לטבע. מיליוני חתולים מחפשים מזון ומים ברחוב.¹²⁹

123 שם, בעמ' 84, 197–200. סינגר התייחס גם לפגיעה באקולוגיה של הים: לעיל ה"ש 5, בעמ' 211. להידלדלות הדגה ולחשש מהכחדת מינים בעולם ובישראל בשל הדיג והזיהום: מבקר המדינה: **דו"ח שנתי**, ניהול ענף הדיג (2)61, 1097, 1102 (2010).

124 סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 210; ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 39–41.
125 עמותת תנו לחיות לחיות ביקשה צו מניעה זמני, להורות לצה"ל שלא להחזיק כלבים קשורים לאורך גדרות בסיסים בלי מרחב מוצל. השופט ביקר את המדינה שמפרה את החוק וכתב שלבו יוצא לכלבים הסובלים, אך בשל החשש מפגיעה ביטחונית אין ביכולתו להיעתר לבקשה: ת"א (שלום ראשל"צ) 47445-06-11 **עמותת תנו לחיות לחיות נ' משרד הבטחון** (פורסם בנבו, 24.7.2011).

126 Kailey A. Burger, *Solving the Problem of Puppy Mills: Why the Animal Welfare Movement's Bark is Stronger than its Bite*, 43 WASH. U. J.L. & POL'Y 259, 259 (2013) צה"ל, כשמתייחס לכלבים בתקשורת, מקדש את ה"חברות" בקשר לסוג מסוים מאוד של ניצולם, למשל יחידת הכלבנים: אמיר כידון "חברים של קבע" **טבע הדברים** 100 138 (2007). גם בעלי חיים אחרים מנוצלים בצבא. חזירים מאולפים לגילוי מוקשים: לירון שמעוני "החיים זה לא קרקס" **טבע הדברים** 90 119 (2005). כבשים מנקות שאריות חומרי נפץ: גינתן פרקינסון "מה, מה בום!" **מדע פופולרי** 202 21 (2011).

127 זו עולה גם בסוגיית הריפוי בבעלי חיים. חירות בעל החיים מוגבלת, גורלו נחרץ, הוא מנותק חברתית, ואילופו פוגעני: ZAMIR, לעיל ה"ש 25, בעמ' 113–116; ומנגד יוחננוף, לעיל ה"ש 3, בעמ' 163–167.

128 Burger, לעיל ה"ש 126, בעמ' 261. אשר ל"חיות הבית", אנו המנוע העיקרי לאבולוציה, שפגע בהן מאוד: גרנדין, לעיל ה"ש 3, בעמ' 80, 88–86, 129.

129 חרף המונח הנאה שבחרנו להוצאת כלבים להורג, "המתת חסד", מדובר בחיסול בגין חוסר "בעלים". סירוס ועיקור, פעולות תוקפניות כלפי בעלי חיים, מצמצמים את הצורך בפעולה תוקפנית יותר; זה רחוק מלהפכן לפעולות חיוביות לגמרי: לוי ולוי, לעיל ה"ש 4, בעמ'

סוסים: פרט לפגיעות הקשורות לעצם קיומו, למשל החזקתו באורווה מרבית חייו¹³⁰ והרבעתו,¹³¹ הסוס מנוצל לצורכי משא (כמו החמור),¹³² לרכיבה תחרותית ולאיימון פוצע¹³³ ולקפיצת מכשולים לא טבעית. בדומה לכלבים ולחתולים, הסוס אהוב על האדם; להבדיל מכלבים ומחתולים, המתרבים טבעית, הסוס מיוצר לצורך ניצולו.¹³⁴

ציפורים, שרקנים, ארנבים, דגים ועוד: תעשייה גדולה מוכרת בעלי חיים להחזקה ביתית עבור ילדים וצרכנים אחרים, כצעצועים מבדרים, לעתים בהזנחתם מבחינת אוכל, מים וסניטריה. חיהם עוברים בכלוב קטנטן, לעתים בבידוד, לשם הנאה אנושית של דקות ביום.¹³⁵

עכברים וחולדות: גם החולדות והעכברים לעתים מוצאים דרכם לבית האדם, אך לא כאורחים רצויים. האדם משתמש בשיטות שונות לגירושם והריגתם, כשמלכודת הדבק המוכרת מביאה למוות מייסר במיוחד.¹³⁶

אריות, פילים, קופים ועוד: בעלי חיים רבים נחטפים מסביבתם הטבעית או מורבעים בגני חיות צפופים, בדולפינריום, בפינות חי ובפינות ליטוף, שלא אחת מנוהלות בחובבנות.¹³⁷

"חיות בר": ציד ודיג נערכים לא רק לצורכי מאכל אלא גם לצורכי בילוי ו"ספורט".¹³⁸ הציד האופייני, שנחשב "גברי", כרוך בירי מרחוק ובהתקנת מלכודות,

-
- 165, 185; וייס, לעיל ה"ש 156, בעמ' 7-9; ומנגד יוחננוף, לעיל ה"ש 3, בעמ' 212-217. לפגיעה המתועשת בכלבים: ACHOR, לעיל ה"ש 86, פרק 3.
- 130 הסוסים סובלים משיעמום ומבדידות במקום לחיות בעדר: גרנדין, לעיל ה"ש 3, בעמ' 108.
- 131 גדי אבנון **הסוס – גידול, אילוף ורכיבה** 169, 182-184 (1980).
- 132 לוי ולוי כתבו שעבודה אינה פסולה מוסרית; גם האדם עובד למחייתו. הבעיה בתנאי העבודה ובהתאכזרות: לעיל ה"ש 4, בעמ' 311-312. אזכיר שבחירותיו הקשות של האדם בענייני עבודה עורן בחירות, והגם שרובנו נולדים לעולם שמצריך עבודה, איננו מיוצרים ככלי עבודה.
- 133 יוסי וולפסון "לעצור את הסוסים" **חיות וחברה** 35 93 (2007); יוחננוף, לעיל ה"ש 3, בעמ' 158-159; http://www.chai-online.org/he/campaigns/racing/h_campaigns_racing; <http://news.walla.co.il/?w=/2952/2680529>; http://www.chai-online.org/he/campaigns/racing/h_campaigns_racing; <http://news.walla.co.il/?w=/2952/2680529>.
- 134 בין מאה לשלוש מאות אלף סוסי מירוץ ובידור מומתים בשנה בארצות הברית, נטחנים לתעשיית הבשר באירופה. רובם צעירים ובריאים, אך הבעלים מאסו בהם, חלקם מוזנחים: EISNITZ, לעיל ה"ש 84, בעמ' 109, 136.
- 135 עמיר מאורר "מה אכפת לציפור? ההשלכות של החזקת ציפורים כחיות מחמד על רווחתן" **חיות וחברה** 46 52, 54, 59 (2012).
- 136 יוסי וולפסון "מלכודות דבק – התעללות אכזרית" **חיות וחברה** 44 63, 64 (2011).
- 137 RANDY MALAMUD READING ZOOS – REPRESENTATIONS OF ANIMALS AND CAPTIVITY (1998) 1-199, 57-9, 3-2; MASON, לעיל ה"ש 2, פרק 1 בכלל, עמ' 26-29 בפרט; ACHOR, לעיל ה"ש 86, בעמ' 172-177; לוי ולוי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 363-373, 381; הרדוף, לעיל ה"ש 72, בעמ' 12-16.

שגורמות מוות מייסר.¹³⁹ מאות מיליוני בעלי חיים נטבחים בשנה בעולם בשם ההנאה, הריגוש והבילוי שבצייד ובדיג.¹⁴⁰

"חיות המעבדה": חוק ההגנה שולל מגדרו ניסויים בבעלי חיים שנעשים לפי חוק הניסויים. החוק אינו מתיר פגיעה בבעלי החיים שעוברים את הניסויים מחוץ למסגרת הניסוי עצמו. גם חוק הניסויים אינו מתיר פגיעה כאמור. יוצא שכל החזקה פוגענית, כל תנאי גידול פוגעני שמהווה התעללות אך אינו חלק מניסוי מאושר – מצוי בתוך תחולת החוק דנן ואסור מכוחו.¹⁴¹

"חיות זרות": צורות רבות של פגיעה בבעלי חיים מבוצעות בחו"ל לשם ייצור מוצרים שיירכשו בישראל. ניתן לגרום שהרכישה בישראל משלימה עברות פליליות רבות בישראל. בשל מורכבות המהלך הוא הוצג במאמר עצמאי.¹⁴²

3. על הרפיון המשפטי

(א) המשפט בפעולה

למנת המציאות שתוארה לעיל אחראיות בעיקר הכלכלה והחברה. לא אחת בוחרת מערכת המשפט להיאבק בגורמים משדות הכלכלה והחברה כדי לשנות מציאות עגומה שהנחילו, בעיקר כשזו אינה מתיישבת עם מסרי החוק ותכליתו ועם ההלכה המנחה. האם מערכת המשפט נאבקת כאמור? אתייחס לשאלת האכיפה, ובנפרד לשאלת ההתקנה, שעל שתייהן מופקד משרד החקלאות, כעולה מסעיף 19 לחוק.¹⁴³

Marti Kheel, *License to Kill: An Ecofeminist Critique of Hunters' Discourse*, in 138 ANIMALS & WOMEN – FEMINIST THEORETICAL EXPLORATIONS 85, 92 (Carol J. Adams and Josephine Donovan, eds, 1995)

REGAN, לעיל ה"ש 1, בעמ' 359–353; לוי ולי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 322–315.

ACHOR, לעיל ה"ש 86, בעמ' 137–136, 146, GARNER; לעיל ה"ש 2, בעמ' 170, 172.

141 בקשר לעברות על חוק ההגנה בנוגע לניסויים: אסף הרדוף "ניסויים בהסתרה: עשרים שנה לחוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים) התשנ"ד–1994" **חיות וחברה** 51 54–50 (2014). רוש כתב שככלל, הניסוי הוא שלב במסכת ייסורים ארוכה ונוראה, והמוות הוא הדבר הטוב ביותר לבעלי החיים: לעיל ה"ש 3, בעמ' 49–51. החזקת בעלי חיים בישראל נעשית לפי תקן שאומץ מארצות הברית, כללי ה-NRC, שמקלים מאוד לעומת הכללים שמקובלים באיחוד האירופי. הניסיונות להביא לשינוי המצב נדחו. בארצות הברית מי שנתפס מפר את הכללים נקנס, ומעבדות אף נסגרות. בישראל אין אכיפה, ומעולם לא ננקטו צעדים נגד מוסד. וראו: יוחננוף, לעיל ה"ש 3, פרק 10.

142 אסף הרדוף "רחוק מהעין, רחוק מהמצפון: מימון ישראלי לאכזריות זרה לבעלי חיים" **המשפט** כא 105 (2016).

143 ביצוע החוק כולל גם תפקידים שאינם נובעים מעברות, לדוגמה עיקורים וסירוסים, רישוי ועוד. מובן שעל מלאכת האכיפה מופקדת גם המשטרה.

(ב) דלות האכיפה

אפתח ואדגיש שמבין שלושת פסקי הדין המנחים שסקרתי בפרק ב.3, המגלמים מאבקים משפטיים פורצי-דרך למען בעלי חיים, אפילו לא אחד נוהל מטעם הפרקליטות, המשטרה ומשרד החקלאות. שלושתם נוהלו מטעם עמותות למען בעלי חיים, שלצד עבודתן החברתית ועזרתן המעשית לבעלי חיים מובילות את חזית המאבק המשפטי למענם כדי למלא את הריק הנורמטיבי שמותרות הרשויות. כפי שהדבר הוא לזכותן של העמותות ומחלקותיהן המשפטיות, כך הוא לחובתן של הרשויות. כפי שנראה, חוסר העניין והמוטיבציה שלהן משתקפים בהיבטים נוספים רבים.

תרתי אחר פסקי דין שפורסמו עד תחילת 2017 והעוסקים בעברות לפי החוק באתר הרשות השופטת ובמאגרי המידע הממוחשבים פדאור, נבו, תקדין ודינים. אסכם ממצאיי בקצרה.

ראשית, בעשרים וקצת שנה של קיום החוק הרחב לכאורה, בזמן שמיליארי בעלי חיים (בעיקר דגים ותרנגולים) הובאו לחיים, הוחזקו בתנאים קשים ועברו פרקטיקות פוגעניות בטרם הוצאו להורג בישראל,¹⁴⁴ מספר פסקי הדין שעוסקים בעברות לפי החוק – קטן מאוד, עשרות בודדות, בעיקר בתיקים שהעברות נגד בעלי החיים הן בסיס האישום, להבדיל מתיקים שבהם האלימות כלפי בעל החיים הייתה סוג של ענישה משפחתית או פגיעה חברתית וכלכלית.¹⁴⁵ נתון זה כשלעצמו מעיד על היעדר עבריינות, היעדר תלונות או היעדר אוכפים.¹⁴⁶ איני סבור שיש מחסור בעבריינות. דומני שיותר

144 השחיטה עצמה מוגנת כשהיא נעשית לקראת מאכל אדם; אין זאת אומרת שיתר הפעולות שנעשות בבעלי חיים בתעשיית המזון מהחי – מותרות. הדבר אף צוין במפורש בפסיקה: "העובדה כי החוק מוציא מתחולתו המתת בעל-חיים לצרכי מאכל אדם כמו גם העובדה כי חיית המשק נדונה להמתה בסיום תהליך הגידול, אינה מצדיקה – כשלעצמה – כי עד לאקט ההמתה יהיו חייה רצופי סבל": בג"ץ נח, לעיל ה"ש 60, פס' 12 לפסק דין השופטת שטרסברג-כהן.

145 ההתעללות בבעל החיים נראית לעתים כביטוי לפגיעה באדם: ירי למוות בכלבו של אחר ובידוי ראיות: רע"פ 2202/05 שאמי נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 23.3.2005); אב שכעס על בתו ואשתו, איים עליהן והוציא חמתו על הכלב שניסה להגן על האישה ודקרו למוות מול בתו, כחלק מענישה משפחתית: ת"פ (שלום חי) 8387-05-09 מדינת ישראל נ' שצרבקוב (פורסם בנבו, 19.7.2009); וברומה: ת"פ (שלום אש) 759/09 מדינת ישראל נ' זר (פורסם בנבו, 24.3.2010); ת"פ (שלום נת') 28737-06-15 מדינת ישראל נ' שמואל (פורסם בנבו, 22.12.2015) (הסגת גבול, נשיאת סכין ודקירת כלבו הקשור של שכנו); עניין לוי, להלן ה"ש 180. על פגיעה בבעלי חיים בידי גברים כחלק מהפגיעה בנשותיהם: Carol J. Adams, *Woman-Battering and Harm to Animals*, in ANIMALS & WOMEN – FEMINIST THEORETICAL EXPLORATIONS 55, 58, 60, 69 (Carol J. Adams and Josephine Donovan, eds., 1995).

146 להשוואה, החוק האנגלי שאסר על התעללות התקבל ב-1822. שמונה שנים לאחר מכן דווח על 1,357 העמדות לדין. בסוף המאה התשע-עשרה דווח על 71,657 העמדות לדין.

מכול, לנתון זה אחראים האוכפים, משרד החקלאות,¹⁴⁷ המשטרה והתביעה.¹⁴⁸ זאת לצד העובדה שהקרבות לעולם אינם יכולים להתלונן ולהעיד,¹⁴⁹ שאין להם מעמד משפטי ברור,¹⁵⁰ שאין להם כוח פוליטי,¹⁵¹ שהם סובלים לא רק מהמעשים הקשים אלא גם מהסתרתם השיטתית מאחורי דלתות נעולות וקירות אטומים. העבריינים מודעים היטב הן לכוחם והן לחולשת קרבנותיהם.

כמו בפשעים חסרי קרבן, העברה כרוכה במיעוט תלונות. בפשעים חסרי מתלונן הרשויות לעתים מפגינות מוטיבציה רבה, למשל בעברות סמים והימורים. כמובן,

- ב-1995 הוגשו 110,175 תלונות, והיו רק 812 נאשמים, ואילו ב-2010 הורשעו 1,086 נאשמים ב-2,441 סעיפים: Anderson, לעיל ה"ש 33, בעמ' 265, 279-280.
- 147 לפני ארבע שנים פורסם דוח מפורט של עמותת אנונימוס הסוקר את תהליך ההתקנה במשרד החקלאות לאורך 18 שנות חידולן: "אין תקנה – דו"ח בעניין אכיפת חוק צער בעלי חיים בישראל מקץ י"ח שנים לאכיפתו" (מאי 2012) (להלן: דוח **אנונימוס**). בתגובת משרד החקלאות לדוח **אנונימוס** נכתב שמדי יום מקבל משרד החקלאות כעשרים תלונות. לאור מספר כתבי האישום הדל נתון זה, כמו טענות משרד החקלאות בדבר אכיפה יוזמה ופיקוח, מעוררים השתאות.
- 148 חוסר העניין המשטרתי והתביעתי בבעלי החיים אינו המצאה ישראלית, והוא משקף עמדה שתמיד עדיף העיסוק בעברות נגד אדם, מה שמותר גם בחו"ל את האכיפה – לארגונים למען בעלי החיים: Gerwin, לעיל ה"ש 8, בעמ' 129. נוסף על חוסר עניין בקרב רשויות האכיפה, יש גם חוסר במשאבים ובידע; Debra L. Muller-Harris, *Animal Violence Court: A Therapeutic Jurisprudence-Based Problem-Solving Court for the Adjudication of Animal Cruelty Cases involving Juvenile Offenders and Animal Hoarders*, 17 ANIMAL LAW 313, 314-316 (2011). לתגובת משרד החקלאות לטענות האכיפה הדלה: דוח **אנונימוס**, להלן ה"ש 147, עמ' 54-55.
- 149 דברי יוזם החוק: "הבעיה בעניין בעלי החיים הייתה, שגם אם הייתה קיימת נורמה עוד מתקופת המנדט, לא היה מי שיתבע"; ד"כ 125, עמ' 3841, <http://knesset.gov.il/tql/>, kneset_new/kneset14/HTML_27_03_2012_06-21-01-PM/19940111@19940111081@081.html. וכן: Peter Sankoff, *Five Years of the New Animal Welfare Regime: Lessons Learned from New Zealand's Decision to Modernize Its Animal Welfare Legislation*, 11 ANIMAL L. 7, 24 (2005).
- 150 Joseph Mendelson, III, *Should Animals Have Standing? A Review of Standing under Vanderau; the Animal Welfare Act*, 24 B.C. ENVTL. AFF. L. REV. 795, 804-17 (1997) לעיל ה"ש 8, בעמ' 742. לאחרונה כתב השופט הנדל, בתיק שעניינו שאלת החזקתו של קוף, כי "עצם העיסוק בפתרון שייטיב עם קוף, וודאי בערכאת גלגול שלישי, מעיד על ההכרה המשפטית המתפתחת בסוגיות זכויות בעלי החיים וטובתם במשפט הישראלי, הכללי והעברי": רע"פ 5128/16 **מדינת ישראל נ' פייגין**, פס' 4 (פורסם בנבו, 15.12.2016).
- 151 לחיות עצמן אין קול במערכת הפוליטית, אלא רק נציגים, המונעים ברגיל אידאולוגית ולא מאינטרס כלכלי, ולרוב הם נעדרי כוח כלכלי: Jerry L. Anderson, *Protection for the Powerless: Political Economy History Lessons for the Animal Welfare Movement*, 4 STAN. J. ANIMAL L. & POL'Y 1, 3 (2011) Ibrahim; לעיל ה"ש 16, בעמ' 186, Francione; לעיל ה"ש 17, בעמ' 743.

העובדה שהקרבת אינו דובר את שפתנו אינה הופכת את המעשים בו ל"חסרי קרבן"; לו יכלו לזעוק בשפתנו, אפשר שגורלם היה קשה פחות, או לכל הפחות לנו היה קשה יותר להמשיך בניצול מצד אחד ולשמר חוש מוסרי מצד אחר. הכעס האנושי שמתעורר לאחר חשיפת פגיעות בבעלי חיים אינו שכיח, וזאת בשל נדירות החשיפה, דלות השיח התקשורתי בנושא וחוסר מודעות ציבורית, כמפורט בהמשך, למצבם האמתי של בעלי החיים. גם הפחד האנושי מפשע, שמתעורר לאחר חשיפת מעשה אלימות בציבור, אינו רלוונטי לעברות שבהן הקרבן מוגדר כלא אדם. האדם אינו חש מאוים מעברות כאלו.¹⁵² יוצא שגם בגין היעדר פחד מחוויית קרבנות (victimization) ובגין ידע אישי דל, הציבור לרוב אינו מסייע בדחיפת הרשויות לבצע את תפקידן ולאכוף. אלו מלכתחילה חסרות מוטיבציה בסוגיה. בשל מוגבלות המשאבים האכיפתיים ברור שכל עוד ההגנה על בעלי החיים מופקדת בידי אלו שתפקידם העיקרי הוא להגן על בני אדם, היא תזכה בתעדוף נמוך במיוחד. גם אנשים הרגישים לפגיעה בבעלי חיים ייטו להעדיף הקצאה של משאבי אכיפה לעבר עברות המערבות קרבן אנושי. מידת האכיפה ודאי מושפעת מנורמות חברתיות ומסדר דין חברתי שברובו אינו מעלה על נס את הריסון של תעשיות הפוגעות בבעלי חיים. מה שנכון כלפי הרגישים לבעלי חיים אך מבכרים תמיד את העיסוק באדם, נכון ביתר שאת כלפי אלו שאינם רגישים לבעלי חיים. אנשים שאינם רגישים לפגיעה כאמור ודאי מרוצים מעולם שבו התוצר של התעשיות המנצלות בעלי חיים ממשיך להיות מסופק להם באין מפריע.

גם לבעלי תפקידים שכביכול מתקשרים להגנת בעלי החיים אין מוטיבציה למהר ולדווח למשטרה. הווטרנירים, שוודאי נתקלים בסבל קשה, ודאי לא ימהרו לפנות למשטרה להתלונן נגד היד שמשלמת על עבודתם, שמא ייותרו חסרי פרנסה. בעלי החיים עצמם אינם מסוגלים לשלם על שירותיהם, והווטרנירים נדרשים, כעניין מעשי, ליישר קו עם מעסיקם, יהיה זה אדם פרטי, על האינטרסים שלו, או רשות – על האינטרסים שלה. אלו ואלו אינם חופפים את האינטרסים של בעלי החיים.¹⁵³ אין זאת אומרת שכל פנייה לכל וטרינר תתקבל בשם הכסף, חלילה. אולם לקוח המבקש מווטרנר "להרדים" את כלבו משום שהוא מרטיב בבית, לכל היותר ייתקל בסירוב, ודאי לא בתלונה מצד הווטרנר למשטרה, ואילו הלקוח ודאי ימצא וטרינר שיהיה נכון לקבל את כספו. להבדיל מרופא פרטי המטפל בילד ומקבל תשלום מההורה, הווטרנר לעולם אינו מצוי בסכנה שבעל החיים יתלונן נגדו בהמשך, זאת בהנחה שיישאר בחיים.

שנית, ניתן לספור כמעט על יד אחת את פסקי הדין ששלחו מתעלל לכלא, בעיקר כשמדובר בכלבים ובחתולים,¹⁵⁴ החיות האהודות בישראל (ולא רק בה).¹⁵⁵ אפילו הם

152 הרדוף, לעיל ה"ש 142, בעמ' 128.

153 הרדוף, לעיל ה"ש 72, בעמ' 10–12.

154 עד לאחרונה היה הבולט שבמקרים קשירת כלב לרכב וגרירתו עד למותו, שהובילו לעונש החמור ביותר שניתן לידיעתי – שבעה חודשי מאסר בפועל: ת"פ (שלום כ"ס) 2716/04

אינם מוגנים בהקשרים משפטיים פרקטיים אחרים, למשל מפני נטישתם.¹⁵⁶ יותר מעשרים שנה כמעט איש בישראל לא נכנס לכלא בגין התעללות בבעלי חיים כשלעצמה, אפילו ליום.¹⁵⁷ לנתון זה אחראים התביעה, שמסתפקת בעתירה לענישה קלה מאוד או בהסדרי טיעון,¹⁵⁸ ובתי המשפט, שנענים לבקשה או מתווים רף ענישה נמוך בעצמם.¹⁵⁹

מדינת ישראל נ' עוידה (פורסם בנבו, 6.9.2006). בראשית 2016 נגזרו על מתעלל בארנב מבוית שמונה חודשי מאסר לריצוי בפועל, לאחר שכיבה סיגריה בוערת בעינו, חורר את אוזניו באמצעות כבל מתכת וקרען בעורו בחיים, בטרם הותירו לגסוס. הוא אף צילם את מעשיו. חודש מאסר נוסף נגזר עליו בגין תיק עצמאי של החזקת סכין: ת"פ (שלום עכו) 14220-10-15 **מדינת ישראל נ' שחוך** (פורסם בנבו, 17.2.2016). גם בעניין **שמואל**, לעיל ה"ש 145, נגזרו שישה חודשי מאסר בפועל בגין התעללות בכלב. עברו הפלילי היה כבד והופעל כנגדו תנאי. מקרה צבאי עדכני הסתיים בארבעה חודשי מאסר בפועל לחייל שירה להנאתו בגמל ולעבר החול. הוא הורשע גם בשימוש בלתי חוקי בנשק: ערעור 9/16 **סמל נ' מ' נ' התובע הצבאי הראשי** (פורסם בנבו, 16.2.2016). יש פער עצום בין מקרים אלו ליתר המעטים שתמו בכליאה. הבא בתור שמצאתי היה נאשם חייל שנשפט לשלושה שבועות מחבוש לאחר שהורשע בהתעללות בחתולים שהכה אותם למוות, במסגרת הסדר טיעון לעניין העונש. המעורב העיקרי במעשה ריצה שלושה חודשי עבודה צבאית: מטכ"ל (מחוזי) 1570/11 **התובע הצבאי נ' רב"ט חגאג** (פורסם בנבו, 3.3.2013). מפסק הדין למדים שכתב האישום תוקן, וייתכן שהוסרו פרטים מחמירים שבגינם הסכימה ההגנה לעונש. מחוץ לצה"ל, בפרשה אחרת הוטלו 14 ימי מאסר על אישה שהרעיבה מספר גדול של חיות, חלקן למוות, וכלאה כלב במשך חצי שנה. עברה הפלילי היה מכביד מאוד. ראו: ת"פ (שלום אי) 1240/03 **מדינת ישראל נ' אבו** (פורסם בנבו, 31.10.2006). על אדם שהורשע בהתעללות דומה מאוד לעוידה נגזרו 200 שעות של"ץ (שירות לתועלת הציבור), מאסר על תנאי וקנס 3,000 ש"ח. הפרקליטות ערערה לבית המשפט המחוזי, שציין שהעונש מקל, אך בשל ריצוי השל"ץ הוסיף קנס ונמנע מלהטיל מאסר בפועל: עפ"ג (מחוזי חי) 49133-10-14 **מדינת ישראל נ' נאסר** (פורסם בנבו, 8.1.2015).

155 הרוב המוחלט של העמדה לדין הוא בנוגע ל"חיות מחמד". קשה בהרבה לזהות אכזריות בחיות ובמעבדות: GARNER, לעיל ה"ש 2, בעמ' 188–189. על הסוגנות האנושית, שלפיה למשל אסור לגלות סובלנות כלפי מישהו שמטיל מכוש בפניו של כלב אבל מותר לעשות זאת לדגים: ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 30–31, 35, 37.

156 עשרות אלפי כלבים ננטשים בשנה בישראל: אסף וייס "המתת חסד" של כלבים נטושים – היבטים פילוסופיים ומוסריים "חיות וחברה" 42, 7, 8 (2010). חרף המספר העצום ושנות קיום החוק בודדים מואשמים בנטישת כלבים, שנדונה בכלל בבית המשפט לעניינים מקומיים. למשל: עמ"א (מקומי ראשל"צ) 38901-08-13 **מדינת ישראל נ' ביטון** (פורסם בנבו, 16.10.2013) (נטישת כלבה בקשירתה לעמוד; העונש – קנס 70 שקל).

157 להשוואה, לפי החוק האנגלי הואשמו ב-13,843 1908 נאשמים בהתעללות בבעלי חיים, מתוכם הורשעו 10,389, ועוד 1,300 נמצאו אשמים אך ללא הרשעה. מרבית ההרשעות תמו בקנס, אך ב-220 מקרים חמורים יותר העבריינים נשלחו לכלא: Anderson, לעיל ה"ש 33, בעמ' 278.

158 ע/107/03 **קראדי נ' התובע הצבאי** (פורסם בנבו, 21.8.2003) (שפיכת מים רותחים על חתול); ת"פ (שלום ת"א) 7750/04 **מדינת ישראל נ' קובאץ** (פורסם בנבו, 2.1.2005) (השלכת כלבה מחלון); ת"פ (שלום נצ') 4267/03 **משטרת נצרת – תביעות מרחב עמקים נ' ירמקוב** (פורסם בנבו, 8.5.2005) (תפיסת חתול רחוב בשקית והמתתו); ת"פ (שלום ת"א)

5582/07 **מדינת ישראל נ' אליאסי** (פורסם בנבו, 25.3.2008) (המתת חמישה חתולים בחנק והנחתם על עץ); ת"פ (שלום כ"ס) 2211/08 **מדינת ישראל נ' קרוואני** (פורסם בנבו, 8.3.2009) (איך פירוט להתעללות); ת"פ (שלום ביש"א) 14797-12-08 **מדינת ישראל נ' זלוסצר** (פורסם בנבו, 28.12.2009) (הזנחת סוסים קיצונית); ת"פ (שלום חד') 1682-07 **מדור הגנת הסביבה נ' עמאש** (פורסם בנבו, 12.4.2010) (הזנחת כלבים); ת"פ (שלום ראשל"צ) 4330-08 **חביעות ת"א שלוחת איילון נ' כהן** (פורסם בנבו, 13.12.2010) (איך פירוט להתעללות); ת"פ (שלום רמ') 18835-03-09 **מדינת ישראל נ' עאטה** (פורסם בנבו, 29.11.2010) (איך פירוט להתעללות); ת"פ (שלום ק"ש) 5509-03-09 **מדינת ישראל נ' לוי** (פורסם בנבו, 19.12.2012) (הריגת סוס באקדח); ת"פ (שלום ראשל"צ) 21976-01-11 **משרד החקלאות – היועץ המשפטי נ' ברגה** (פורסם בנבו, 31.1.2013) (איך פירוט להתעללות); עפ"ג (שלום ת"א) 7084-12-15 **שלום נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 6.1.2016) (השלכת גורת כלבים מקומה רביעית); ת"פ (שלום ראשל"צ) 43878-08-15 **משרד החקלאות – היועץ המשפטי נ' אלמסראתי** (פורסם בנבו, 31.5.2016) (איך פירוט להתעללות); ת"פ (שלום ת"א) 50005-05-15 **משרד החקלאות נ' עדני** (פורסם בנבו, 19.9.2016) (איך פירוט להתעללות אך דומה שמדובר בריבוי עברות של החזקת עופות שלא לצרכים חקלאיים).

159 ת"פ (שלום ב"ש) 1238/04 **מדור איכות הסביבה נ' בן בלמו** (פורסם בנבו, 11.7.2005) (שיתוף כלבו בקרב כלבים); ע"פ (מחוזי נצ') 1406/05 **מדינת ישראל נ' עופרי** (פורסם בנבו, 31.1.2006) (ירי בכלבה, גרירתה, ירי והריגתה); ע"פ (מחוזי חי') 2627/07 **אדרי נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 3.1.2008) (השלכת שני גורי חתולים מהחלון בשקית ניילון והריגת אחד); ת"פ (שלום חי') 1249/07 **מדינת ישראל נ' ארמה** (פורסם בנבו, 11.6.2008) (בעיטות בכלב משוטט, הכאתו בפנס והריגתו); ת"פ (שלום י-ם) 2781/07 **מדינת ישראל נ' תורגמן** (פורסם בנבו, 5.7.2009); ת"פ (שלום קריות) 5113-03-09 **מדינת ישראל נ' דנה** (לא פורסם, 11.7.2010) (חטיפת כלב מדירת בעליו והריגתו במקל); ת"פ (שלום אשד') 1506-08 **חביעות לכיש-שלוחת אשדוד נ' מוסא** (פורסם בנבו, 1.6.2011) (משיכת גורת כלב דרך סורגים וחניקתה); ת"פ (שלום פ"ת) 32574-01-10 **מדינת ישראל נ' קרוגלוב** (פורסם בנבו, 14.7.2011) (התעללות ביונה); עפ"ג (מחוזי ב"ש) 13290-02-10 **מדינת ישראל נ' קגן** (פורסם בנבו, 15.9.2010) (זריקת כלביה מחלונה); עפ"ג (מחוזי ב"ש) 8177-01-12 **עבודי נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 1.2.2012) (הזנחת סוס והרעבתו, הסוס הומת); ת"פ (שלום עכו) 46571-11-11 **מדינת ישראל נ' נסאר** (פורסם בנבו, 18.11.2012) (שיסוי כלב בחתול פעמיים ותיעוד המעשה); ת"פ (שלום עכו) 6264-05-09 **מדינת ישראל נ' פלוני** (פורסם בנבו, 29.5.2013) (התעללות בכלב בחוף ים והריגתו); רע"פ 4987/15 **סלפוצ'ניק נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 19.7.2015) (דריכה למוות על גור חתולים נטוש); ת"פ (שלום י-ם) 41792-03-14 **מדינת ישראל נ' ביטון** (פורסם בנבו, 27.12.2015) + ע"פ (מחוזי י-ם) 22674-02-16 **מזרחי נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 23.5.2016) (שיסוף צווארה של אתון כדי להכין קמע מעורה). על נרפות הענישה בהקשר זה: סיון נוה "התעללות בבעלי חיים – הפער בין הכרעות דין לבין גורי דין" **בדלתיים פתוחות** 45 42 (2012). לנרפות הענישה בארצות הברית: Madeline, לעיל ה"ש 5, בעמ' 316–318; Megan E. Boyd & Adam, Gerwin, לעיל ה"ש 8, בעמ' 129–130, 133–139, 148; Donna Mo, *Unhappy Cows and Unfair Competition: Using Unfair Competition Laws to Fight Farm Animal Abuse*, 52 *UCLA*

שלישית, פחות מעשרה פסקי דין עסקו ב"חיות משק", בעיקר אווזים,¹⁶⁰ כמוכן רק לאחר סגירת הענף בהנחיית בג"ץ.¹⁶¹ לפני כן לא רק שמשרד החקלאות לא נאבק במבצעי הפרקטיקה; הוא אף נאבק למען הישרדותה. הפיטום היה פרקטיקה (אכזרית) מקובלת שמשרד החקלאות ניסה להלבין בתקנות, שבוטלו בבג"ץ. לאחר שכשלו גם מאמציו הבאים, עבר הפיטום תהליך השחרה חברתית ומשפטית. רק בסיומו גילו נכונות להילחם במפרים, כשהפכו למתי מעט.

כמעט שאין פסיקה בנוגע לכבשים,¹⁶² לתרנגולים¹⁶³ ולחזירים וכמוכן לדגים. האם בקרב מיליארדי בעלי חיים שהובאו לחיים, חיו ונטבחו, הכול נעשה כחוק? פסקי דין בודדים עסקו בהתעללות בפרות. האחד תם בזיכוי ובפיצוי לנאשמים;¹⁶⁴ השני עסק בעברה על תקנות ההובלה, שהן קלות מהאיסור בחוק, ותם באי-הרשעה;¹⁶⁵ השלישי טרם תם.¹⁶⁶ התקשיתי לאתר פסיקה נוספת בעברות על תקנות בעלי חיים.

- Samantha D.E. Tucker, *No way to treat man's best friends: the uncounted injuries of animal cruelty victims*, 19 *ANIMAL LAW* 151 (2012). בעיות אכיפה בניו זילנד: Sankoff, לעיל ה"ש 149, בעמ' 31–25.
- 160 ת"פ (שלום חי) 1384/07 **מדינת ישראל נ' אנבאריה** (פורסם בנבו, 18.5.2008) (פיטום, ריבוי עברות); ת"פ (שלום ראש"צ) 1343-07 **משרד החקלאות נ' לגואל** (פורסם בנבו, 9.12.2010); עניין **חננון**, לעיל ה"ש 72 (כנ"ל).
- 161 בג"ץ **נח**, לעיל ה"ש 60.
- 162 אחד הורשע בהתעללות בכבשים כשגנב כבשים ונטש את המשאית הגנובה, וחלק מהכבשים מתו במהלך הגנבה: ת"פ (שלום טב) 55403-10-12 **מדינת ישראל נ' א.ס. (עציר)** (פורסם בנבו, 21.10.2013).
- 163 שיטת המתה זולה במיוחד של אפרוחים זכרים במדגרה: השלכתם לאשפה בחיים, איטום השקית והותרתם למות בחנק ובהתייבשות. שלא במפתיע, התיק נפתח עקב חשיפה עיתונאית, להבריל מביקורת ממשלתית. התביעה עתרה להטלת קנס וכך היה: ת"פ (שלום חי) 29579-10-11 **מדינת ישראל נ' רמית** (פורסם בנבו, 16.1.2012). לאחר חשיפת כלבוטק את ההתעללות בתרנגולים במשחטת זוגלובק הוגשו לאחרונה תובענות ייצוגיות כנגד זוגלובק. למשל: ת"צ (י-ם) 62868-10-13 **מונדרי נ' זוגלובק בע"מ** (הוגש ביום 31.10.2013, פורסם בנבו).
- 164 בזכות חשיפת אנונימוס וכלבוטק הועמד לדין קיבוץ שנהג לקטום את קרני הפרות ולצרוב את המקום באמצעות ברזל מלובן, הכול ללא הרדמה. בית המשפט זיכהו: עניין **קיבוץ גת**, לעיל ה"ש 81.
- 165 דובר בפרה שהולד ברחמה היה מת, ובעקבות זאת היא סבלה מזיהום ונשאה חלקי וולד רקובים שהיה בלתי אפשרי להוציאם. הווטרינר מסר לנאשם תעודת שחיטה דחופה, אך הוא לא העבירה משום שהדבר לא השתלם לו, והחזיקה יומיים נוספים, ובסיומם מכר את הפרה והובילה שלא כדין, חולה ופצועה: ת"פ (שלום ב"ש) 1372-08 **משרד החקלאות – היועץ המשפטי נ' ארון** (פורסם בנבו, 11.4.2011).
- 166 ארבעה נושאי תפקידים הואשמו בהתעללות בפרשת **אדום-אדום**, שהחלה מתחקיר אנונימוס שפורסם בכלבוטק: פמ"צ 3083/12, לעיל ה"ש 84. בתזכיר משרד המשפטים הוצע ליצור עברה קלה שתחול על נושאי משרה: חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי

רביעיית, איתרתי פסקי דין מעטים ביותר שעוסקים בממלאי תפקידים. חלקם תמו בזיכוי; ¹⁶⁷ חלקם בענישה מזערית. ¹⁶⁸

לבסוף, אף שמאמרי אינו מתמקד בחוק הניסויים, מגמת האדישות הכללית מצויה גם שם. לא איתרתי כלל פסיקה שעוסקת **בעברות** על חוק הניסויים או אפילו בהליכים מנהליים נגד מוסד שבו התגלו הפרות של חוק הניסויים. ¹⁶⁹

ממצאים אלו אולי יפתיעו את מי שטרם השית לבו לבעלי החיים. מנגד, מי שנאבק עבורם יודע שהמשטרה ומשרד החקלאות אדישים כמעט לגמרי לעברות כאלו. האדישות מתבטאת במיעוט חקירה, בהעמדה אפסית לדין, בענישה מביכה, בהזנחה כמעט

167 (תיקון מס' 11), התשע"ה–2014. ראוי להטיל אחריות מפורשת על נושאי משרה כדי למנוע טענות היתממות שאכן עולות. הפגיעה הרחבה מכול בבעלי חיים מתבצעת בידי תאגידים, שלעתים קרובות משתמשים בעובדי קבלן ובעובדים מקבוצות אוכלוסייה מוחלשות. כשנחשפת פרשה קשה, ראשי התאגידים ממהרים להתנער ממנה ולהיתמם, כאילו מופתעים שבעלי חיים נפגעים בעסק שעניינו ניצולם, שעבודם והריגתם. מאחורי מרבית הפגיעות השיטתיות הקשות ניצבים מנהלי עבודה, נהלים והנחיות מגבוה. האחד נגע לוותרניר של ערד שירה בכלבה וזוכה משום שכנראה סבר שהיא חולת כלבת: ת"פ (שלום ב"ש) 4184/01 **לשכת תביעות מרחב נגב – באר שבע נ' שמחון** (פורסם בנבו, 12.7.2005). השני היה אישום על המתה ברעל לפי סעיף 4 לחוק: המתת כלבים משוטטים בהנחיות הווטרניר הרשותי והמסייע לו. הזיכוי נבע מכך שפעלו לפי הנהלים: ת"פ (שלום י-ם) 6410-08 **מדינת ישראל נ' ברזילי** (פורסם בנבו, 2.3.2011).

168 פרשה נוספת של בעלי תפקידים זוטרים החלה עקב תחקיר כלבוטק. בהוראת הווטרניר הרשותי הוצבו פיתיונות מורעלים, כשהמניח לא אספס למחרת לפי הנהל. בעקבות זאת מת כלב "פרטי". בנוסף נלכדו חתולים במסגרת התפקיד והוחזקו כלואים שלוש יממות בלי מים ומזון. בתום משפט הוכחות הרשיעה השופטת שניים מהנאשמים והטילה עליהם של"ץ וקנס: ת"פ (שלום י-ם) 2815/06 **פיקוח על צומח וחי נ' עמוס** (פורסם בנבו, 21.5.2009).

169 עתירות דווקא הוגשו. נדחתה עתירת האגודה נגד ניסויים לחייב את המועצה לניסויים להתקין כללים להסדרת מתן ההיתרים לעריכת ניסויים. נוכח הודעת המועצה שהיא פועלת להתקנת הכללים: בג"ץ 9041/00 **האגודה הישראלית נגד ניסויים בבעלי-חיים נ' המועצה לניסויים בבעלי-חיים** (פורסם בנבו, 1.7.2001). נדחתה עתירה נגד ניסויים בכלבים במסגרת הכנת רופאים לטיפול בטראומה בטענה שהניסויים מיותרים כאשר יש חלופה זמינה: בג"ץ 9374/02 **"תנו לחיות לחיות" נ' תאל ד"ר מינטקוביץ**, פ"ד נז(3) 128 (2003). סולקה על הסף עתירה נגד ניסויים בקופים בישראל בטענה להפרת החוק וחוק הניסויים: בש"א (שלום ראשל"צ) 320/08 **תנו לחיות לחיות נ' מכון ויצמן למדע** (פורסם בנבו, 17.2.2008). וראו דחיית עתירות במסגרת חוק חופש המידע, התשנ"ח–1998: בג"ץ 3728/11 **העמותה למען מדע מוסרי נ' יו"ר המועצה לניסויים בבעלי חיים** (פורסם בנבו, 25.1.2012); עת"מ (מנהלי י-ם) 67654-12-15 **העמותה למען מדע מוסרי נ' המועצה לניסויים בבעלי חיים** (פורסם בנבו, 27.9.2016).

מוחלטת של בעלי החיים במשק, שהם הזקוקים לעזרת החוק יותר מכול. ¹⁷⁰ הסוגנות, ¹⁷¹ התפיסה שמפלה בין בעלי חיים מסוגים שונים, ¹⁷² ניכרת היטב במדיניות האכיפה. ¹⁷³ מסמך שהופץ בקיץ 2013 מפרקליטות חיפה, על דעת היועץ המשפטי לממשלה, קרא לשינוי, לחתירה למאסר בפועל בכליאה ולקנסות גבוהים ודרש ליידע את הפרקליטות במקרים של הסדר טיעון בנסיבות פחותות מאלה. ¹⁷⁴ לבעיית הענישה התייחס גם השופט ג'ובראן בתיק ציד אסור, בפסק דין קצר, בכתבו שהתאכזרות כלפי בעלי חיים ופגיעה בהם גורמות לפגיעה עקיפה באדם ומעידות על אטימות לב וקהות חושים. בעלי החיים נפגעים קשות דווקא בעידן השפע הטכנולוגי. גם במקרים שאין מגוס מפגיעה, יש להקפיד היטב בצמצום הכאב שגורם האדם למי שזעקותיו אינן נשמעות ואינו יכול לעמוד על זכויותיו. כך גם תוגן האנושיות שבנו. המהלך צריך להשפיע על כלל תחומי המשפט, לרבות המשפט הפלילי. ¹⁷⁵ זהו מסר ראוי ויפה. אולם בלי נגיעה בבעיות המהותיות והקשות של מדיניות החקירה וההעמדה לדין הבעיה אינה צפויה להיפתר. מה חשיבות יש בהעלאת רף הענישה בתיקים הבודדים שמוגשים בהם כתבי אישום, בשעה שהרוב המוחלט של מקרי ההתעללות נעשים בשקט נורמטיבי מהדהד? ¹⁷⁶

- 170 בתגובת משרד החקלאות לדוח אנונימוס דווקא נכתב על קידום הרווחה של חיות המשק כ"מטרה מרכזית": לעיל ה"ש 147, עמ' 52.
- 171 סינגר הגדיר "סוגנות" כהתייחסות של דעה קדומה חיובית כלפי האינטרסים של המין שלך ודעה קדומה שלילית כלפי האינטרסים של הנמנים עם המינים האחרים: לעיל ה"ש 5, בעמ' 38-39. בעגה הטבעונית המילה נהוגה גם לתיאור העדפת בעל חיים אחד שאינו אדם על בעל חיים אחר שאינו אדם.
- 172 בתגובתו לדוח אנונימוס פירט משרד החקלאות כספים שהוא מקצה לשיפור רווחתם של בעלי חיים. כל הדוגמאות נגעו לטיפול בחיות פופולריות, כשמרבית הכסף לעיקור כלבים וחתולים וסירוסם, וחלקו לתכנית הצלה לסוסים וחמורים. אין אזכור לבעלי החיים במשק: לעיל ה"ש 147, בעמ' 53-54.
- 173 אין זה פלא, כשגם אבירי בעלי החיים מבטאים תפיסה כזו: בג"ץ 4884/00, לעיל ה"ש 55, פס' 7. לוי ולוי מתחו קו בין חיות המחמד, שהן "בין קניין למשפחה", לבהמות, שהן "קניין": סבלם של מיליונים בתעשיות הבשר והניסויים "מדברים אלינו" פחות מסבלה של חיה מחמד אחת. הם תמכו בהגנה מיוחדת ל"בעלי חיים עיליים" לעומת "בהמות לצריכת בשר": לעיל ה"ש 4, בעמ' 163-164, 179-182. זוהי "חמלה סלקטיבית": Achor, לעיל ה"ש 86, בעמ' 25. לאנתרופולוגיה ולמקורות של הבחירה האנושית באכילה של סוגי בעלי חיים והימנעות מאחרים: מרוויס הריס **פרות קדושות וחזירים משוקצים** (1987); יחס שונה לבעלי חיים שונים אשוב בהרחבה בפרק ה.3(ב). FREDERICK J. SIMOONS, EAT NOT THIS FLESH (1994). לשאלת הסוגנות כגישה המצדיקה
- 174 מכתבה של עו"ד ענבר-אייזינגר מפרקליטות חיפה אל משטרת ישראל, משרד החקלאות ועוד, 31.7.2013.
- 175 רע"פ 8122/12 **פחמאורי נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 27.1.2013).
- 176 בעיית אי-האכיפה אינה ייחודית לישראל. בארצות הברית ובבריטניה הוכיחו חוסר נכונות כללית להעניש בכבדות את מי שמתאכזר לבעלי חיים ועוד פחות נכונות להרשיע, גם לנוכח קושי בביסוס היסוד הנפשי שכוון בהתאכזרות לבעלי חיים: TOM REGAN,

אף באשר לענישה המציאות המשפטית חושפת שאין מקום לאופטימיות בתביעה ובבית המשפט. בשלהי 2014 עתרה תנו לחיות לחיות לבג"ץ נגד הסדר טיעון מקל בתיק התעללות בבעלי חיים, לאחר שהתביעה הכריזה על כוונתה להסתפק בהטלת קנס בלבד על מדגרת נורדיה, שעובדיה השליכו אפרוחים למות באשפה. השופטים הביאו למחיקת העתירה.¹⁷⁷

תיקון החוק מסוף 2015, שמעלה את רף הענישה משלוש לארבע שנים במקרים שהמתעלל פעל "תוך גרימת סבל חמור בכוונה", אינו בלתי חשוב. הוא מחדש באותו לרשויות שנדרשת החמרה בענישה; ביצרו עברת פשע ראשונה היסטורית לגבי בעלי חיים; בשלילת האפשרות המשטרית להימנע מחקירת חשדות בגין חוסר עניין לציבור, סמכות שאינה קיימת לה כשמדובר בפשע.¹⁷⁸ הסעיף מחייב כוונה, ולהוכחתה יהיה ניתן לפנות להלכת הצפיות: "צפית סבל חמור, רצית סבל חמור".¹⁷⁹ האם מישוהו ברשויות יבקש להישען על הסעיף בקרוב? האם איזה בעל חיים שהוא יזכה בהגנתו? ימים יגידו. בינתיים אין חדש אפילו בנוגע לבעל החיים האהוד בישראל. בסוף 2015 נגזר דינו של נאשם שבמסגרת ויכוח עם אחותו הטיח את גורת הכלבים שלה בקיר והרגה. שופטת השלום הדגישה את ערך החמלה ואת קדושת החיים אף כשמדובר בבעלי חיים, גזרה עליו עשרה חודשי מאסר והפעילה תנאי בגין עברות אלימות.¹⁸⁰ באביב 2016 הפך בית המשפט המחוזי את ההחלטה בנחרצות, ביטל את הפעלת התנאי בעברות אלימות משום שכוונתן לאדם בלבד, התקומם על ייחוס קדושת החיים לבעלי חיים והתייחס אליה

DEFENDING ANIMAL RIGHTS 30–3 (2001). בתי משפט הוכיחו נטייה ברורה שלא להרשיע אלא במקרים חדים ביותר, ולא בנוגע לשימוש מוסדי בבעלי חיים: GARNER, לעיל ה"ש 2, בעמ' 189. כמעט בכל המדינות בארצות הברית החוק האוסר על התעללות אינו נאכף כראוי, בעיקר בגין תיעוד והיעדר משאבים. תיקים אנושיים כמעט תמיד מועדפים: SCHAFFNER, לעיל ה"ש 8, בעמ' 69. משרד החקלאות האמריקני נוהג חוסר אכיפה שיטתי, וכשכבר יש אכיפה, הטלת מאסר היא נדירה. פגיעות בבעלי חיים לרוב משתלמות אפילו כשמוטלים קנסות. קליפורניה היא המדינה היחידה שאוכפת ומענישה בקפידה ומספקת הגנות רחבות יחסית לחיות: Nowicki, לעיל ה"ש 8, בעמ' 477, 480–481, 485. בניו זילנד, גם אחרי שהועלה העונש המרבי משישה חודשים לשלוש שנות מאסר, הענישה הקלה מאוד נמשכת: Sankoff, לעיל ה"ש 149, בעמ' 32–35.

177 בג"ץ 7408/14 עמותת "תנו לחיות לחיות" נ' משרד החקלאות (פורסם בנבו, 14.1.2015). הסדר הטיעון הוצג ואומץ בבית משפט השלום בלי היסוס ובלו ביקורת, וצוין שלא הרי התעללות כזו כהרי התעללות "זדונית או סדיסטית": ת"פ (שלום ראשל"צ) 51225-10-13 משרד החקלאות נ' נורדיה (פורסם בנבו, 29.1.2015).

178 סעיף 59 סיפה לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982 (להלן: חס"פ).

179 למשל: ע"פ 172/88 ועננו נ' מדינת ישראל, פ"ד מד(3) 265, פס' 18–27 (1990).

180 ת"פ (שלום ק"ג) 7945-02-15 מדינת ישראל נ' לוי (לא פורסם, 2.12.2015).

כ"שגגה" המצדיקה בחינה מחודשת של העונש, שהופחת לחמישה חודשי עבודת שירות.¹⁸¹

ההפחתה הדרמטית מספרת היטב את חולשת ההגנה על בעלי חיים. הקריאה המצמצמת של רכיב התנאי, שרחוקה מלשקף את מגמת בתי המשפט בישראל, לצד הרטוריקה שעמלה בשימור הפרדה המושגית של אדם מול בעל חיים, משלימות את התמונה. אין קדושה בחיי בעל החיים. יקרים מהם כבודו וחירותו של הנאשם שהטיחם בקיר.

(ג) על דלות ההתקנה והנצחת הניצול

סעיף 19 לחוק הסמיך את שר החקלאות להתקין תקנות לביצוע החוק ולהשגת מטרתו בעניינים מגוונים. התקנות, כמובן, אמורות להגשים את מטרת החוק ואינן יכולות לסתור, ובמצב סתירה – אינן יכולות לעמוד. חשיבותן הפוטנציאלית נוגעת בעיקר לעמימות החוק.

עמימותו של איסור פלילי מנוגדת לעקרונות החוקיות ואינה רצויה.¹⁸² ובכל זאת לא ראיתי בחוק כלשהו או בפסיקה פלילית מנחה דרישה נחרצת שאיסורים פליליים יהיו בהירים. עמימות רחוקה מלהיות נדירה או מקוממת בעיני הרשויות. לעתים קרובות היא כלי שרת בידי רשויות האכיפה, שיכולות לרתום את האיסור ולפרשו כרצונן, ובהמשך ביד בית המשפט, שישתמש בפרשנות התכליתית כדי לתת לאיסור את המשמעות הצודקת לדעתו.¹⁸³ איסורים עמומים אינם במחסור, ולא רק איסורים שהיו נדירים באכיפה גם בעת קיומם, כמו "היזק ציבורי".¹⁸⁴ למשל האיסור על גרימת מוות ברשלנות לפי סעיף 304 לחוק העונשין עמום לחלוטין וכולל אפס הדרכה לפרט בחיי היום-יום. לא ראיתי פסק דין אחד של בית המשפט העליון שמבקר את האיסור ויוצא ככלל נגד עמימותו, להבדיל מזיכוי נקודתי פה ושם.¹⁸⁵ גם האיסור על מעשה מגונה שבסעיפים 348 ו-349 לחוק זה עמום מאוד, ובכל זאת בית המשפט העליון לא היסס להרחיבו;¹⁸⁶ כך גם באשר לחדירה לחומר מחשב.¹⁸⁷ בית המשפט העליון אינו מהסס להרחיב

181 עפ"ג (מחוזי ב"ש) 24205-01-16 לוי נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 20.4.2016).
 182 בג"ץ 6358/05 ראנונו נ' אלוף הפיקוד, פס"ד 20–21 (פורסם בנבו, 12.1.2006).
 183 דנ"פ 10987/07 מדינת ישראל נ' כהן, פ"ד סג(1) 644 (2009).
 184 בית המשפט ביקר בחריפות את איסור ההיזק הציבורי (כשמו דאז), ועדיין הרשיע, ברוב דעות: ע"פ 53/54 אש"ד, מרכז זמני לתחבורה נ' היועמ"ש, פ"ד ח(1) 785 (1954).
 185 למשל: ע"פ 47/56 מלכה נגד היועץ המשפטי לממשלה פ"ד י 1543 (1956).
 186 ע"פ 9603/09 פלוני נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 27.9.2011); דנ"פ 7457/11 פלוני נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 26.2.2012).
 187 רע"פ 8464/14 מדינת ישראל נ' עזרא (פורסם בנבו, 15.12.2015).

ולחובת נאשמים גם בניגוד לפרשנות המילולית הברורה, למשל בנוגע לנהיגה בשכרות.¹⁸⁸

בנוגע לבעלי החיים דומני שהעמימות משרתת את הרשויות בדיוק בכיוון ההפוך.¹⁸⁹ במקום פרשנות תכליתית שתרחיב את הלשון בשם הערך המוגן – העמימות מקלה על רשויות האכיפה והמשפט (כמו גם על החברה כולה) לעצום עיניים ולהתעלם.¹⁹⁰ היא מאפשרת חזיון תעתועים, שיוצר פער ומפריד בין גרימת סבל פרטית נדירה בכלב שנקשר לרכב ונגרר למוות מחד גיסא לבין גרימת סבל תעשייתית שגורה בבעלי חיים, בעיקר אלו שמיוצרים בתעשיית המזון – יותר מ-99% מבעלי החיים בישראל שבהחזקת אדם, לא כולל תעשיית הניסויים – מאידך גיסא.¹⁹¹

רמת ההפשטה הגבוהה של מונח ה"התעללות" מותרת סימני שאלה רבים. בהיעדר קרבנות הדוברים שפת אנוש, לאיש אין מוטיבציה לדון ולהכריע. כך יכולות הרשויות לטעון ואף לסבור שאין אכיפת חסר של החוק משום שאין בנמצא "התעללות". האם גריסת אפרוחים חיים, חשמול תרנגולות מטילות, הפרדת עגלים מאימהות, הרבייה כפויה וכדומה – אינם התעללות? אין פסיקה ישראלית שקבעה שהפעולות הללו ואחרות שנסקרו אינן התעללות. בלי העמדה למבחן משפטי, בהיעדר הכרעה פסיקתית, מכריעות הכלכלה והמציאות. ייתכן שהעמדה במבחן תייצר תוצאה משפטית מפתיעה, בדומה לפרשת הפיטום, ובהמשך למשפט המתחדש – תתחדש המציאות ותקל את סבלם של בעלי החיים.

כשהעמימות מתקשרת לאכיפה דלה, עולם התקנות עשוי לסייע להפיגה ולפרוט לפרוטות את מונח ההתעללות. משרד החקלאות – יותר מהמשטרה, מהתביעה, במתי המשפט וכמובן מהציבור – מודע היטב לפרקטיקות אכזריות שיטתיות שכרוכות בתעשיית המזון ולא רק בה. במובן זה, וכאמור בהמשך רק במובן זה, היה מצופה ממנו שינסח את התקנות כמתבקש.

בעשרים ויותר שנות החוק התחלפו שרי חקלאות רבים, אך רפיון הידיים שאפיין את עבודת ההתקנה "לביצוע החוק ולהשגת מטרתו" נותר בעינו. מיעוט של תקנות צרות נתחברו, וגם הן הושגו בלחץ גדול. יוזם החוק פורז פנה שוב ושוב למשרד החקלאות, ששוב ושוב סירב להתקין, ובהמשך עתר לבג"ץ, לאורך שנות התמהמהות ממשלתית ושיפוטית, עד שמונה לשר ונאלץ למחוק עתירתו.¹⁹² בתקופה שהעתירה הייתה תלויה

188 רע"פ 5166/14 קרופצקי נ' מדינת ישראל, פס' 13–21, 32–37 (פורסם בנבו, 5.5.2015).

189 השוו: Madeline, לעיל ה"ש 5, בעמ' 318.

190 Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 194, 197–198.

191 השוו לבעיית האכיפה בצרפת, שמתקשרת להיעדר דיוק ובהירות בחקיקה, להיעדר חוק אחד שמרכז את הדיון בבעלי החיים ולענישה מקלה: Antoine, לעיל ה"ש 8, בעמ' 28–29.

192 בג"ץ 95/99 ח"כ פורז נ' שר החקלאות ופיתוח הכפר (פורסם בנבו, 6.1.1999). המכתב מפורז לשר החקלאות (1.11.1995) והתייחסות היועץ המשפטי לממשלה צורפו לעתירה.

ועומדת הושגה התקדמות מסוימת בתהליכי ההתקנה. לאחר מכן נזנחה ההתקנה, ומאז נערכו מאבקים חברתיים שונים מול משרד החקלאות בתקווה להניע תהליכי התקנה, לעתים בכישלון¹⁹³ ולעתים בהצלחה,¹⁹⁴ אך תמיד במאבק.¹⁹⁵ ב-2010 פורסם דוח **זיילר**, שבו הובעה ביקורת חריפה על מחדלי השירותים הווטרינריים בטיפול בחוק ההגנה. הדוח זיהה מחסור בכוח אדם (אדם יחיד המופקד על הטיפול בחוק), חוסר שיתוף פעולה בתוך המשרד ומצוקה קשה של בעלי חיים באין מען לתלונות, ובשל אלה הוצעה רפורמה בתחום.¹⁹⁶ מפאת קוצר היריעה לא אכנס לעומקן של התקנות השונות, שכן הותקנו לאורך השנים. חלקן צמצמו פגיעות מסוימות, חלקן עיגנו פרקטיקות פוגעניות, וחלקן עשו גם וגם. אדגים.

תקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (החזקה של עגלי חלב), התשס"ו–2006 הגבילו את הבידוד של עגלים שנולדו בישראל לחודשיים ואסרו על מכלאות שאינן מאפשרות להסתובב במקום, ובכך צמצמו מעט מהסבל הרב; מנגד, הן מתירות גרימת אנמיה, מתירות מכלאות קטנות, מתירות (במשתמע) את הפרדת העגל מאמו, וכמובן מתירות את השחיטה.

תקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (הובלת עופות), התשע"ב–2011 ביטלו פרקטיקה פוגענית של הובלת תרנגולות מתעשיית הביצים להשמדה במקום אחר, פרקטיקה שהייתה כרוכה בשבירת עצמות מרובה. התקנות צמצמו את משך ההובלה המקובל ויצרו מגבלות שונות על מבנה כלובים, על אופן טיפול בעופות ועוד. מנגד, לא הוטלו מגבלות על גודל הכלובים, שקשור לחלק מסבל העופות.

תקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (גידול חזירים והחזקתם לצרכים חקלאיים), התשע"ה–2015 צמצמו את הסבל הרב של החזירים, למשל בתהליך הסירוס, בחיבן אמצעים לשיכוך כאבים; בתהליך ההיריון, באסרן תאי ריסון, תאים שאינם

ראו בהמשך החלטות מימים 14.12.1999, 12.1.2000, 27.7.2000, 10.9.2000, 17.10.2001. העתירה נמחקה בלא צו להוצאות ביום 9.7.2003.

193 למשל: בג"ץ 7154/09 **עמותת אנונימוס לזכויות בעלי-חיים נ' שר החקלאות ופיתוח הכפר** (פורסם בנבו, 7.9.2009, 11.4.2010); פרוטוקול מס' 216 משיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט, 24.5.2010: <http://www.knesset.gov.il/protocols/data/html/chinuch/2010-05-24-01.html>.

194 בג"ץ 1662/03 **תנו לחיות לחיות נ' שר החקלאות** (פורסם בנבו, הוגשה ביום 17.2.2003 והוכרעה ביום 14.12.2005); בג"ץ 9926/03 **תנו לחיות לחיות נ' שר החקלאות** (פורסם בנבו, 6.11.2003).

195 דוח **אנונימוס**, לעיל ה"ש 147, בעמ' 52–53.

196 ועדת הבריקה לבחינת התנהלות השירותים הווטרינריים, **דוח הוועדה** 112–128, 153–152 מרץ 2010 (C0AF86992FA8/0/doch_zayler.pdf). <http://www.moag.gov.il/NR/rdonlyres/042805BB-0525-4712-A5DA->

מאפשרים תנועה, לחזירות הרות; בתהליך הלידה, בהגבלת השימוש בתאי ריסון לשבועיים בלבד. התקנות אינן מחייבות יציאה לסביבה טבעית, אך מחייבות העשרה סביבתית מינימלית. מנגד, הן מקבעות פרקטיקות פוגעניות בעגן את גיל הגמילה הכפויה המקובל בחקלאות, את ההחזקה על רצפות טפחות, ובהיעדר התייחסות – גם את הפרקטיקה של מניעת השתכשכות במים.

תקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (הובלת בהמות), התשס"ו–2006 צמצמו את משכי ההובלה המותרים בחוק, בעיקר בקיץ. מנגד, הן מאפשרות הובלה במשך שעות רבות ובצפיפות גדולה, מאפשרות הצמאה ולעתים אפילו מחייבות כאמור ועוד.

וכך, לא רק שמערכת המשפט אינה מגנה על בעלי החיים מפני כאב וסבל עצומים, היא אף ממסדת חלק מהפגיעות הקשות. מיסוד אינו מפליא במציאות שבה הפוגעים מסובסדים.¹⁹⁷

ד. הפער בין החזות למציאות וסגירתו

1. מבוא לסגירת פערים

החוק מגן על בעלי חיים מפני התעללות, כמעט ללא סייגים. בית המשפט העליון פירש את החוק פירוש מצמצם אך לא מעקר. גם לאחר פסיקותיו, לחוק יש פוטנציאל להקנות לבעלי החיים הגנה רחבה. מנגד, מאות מיליוני בעלי חיים מנוצלים ומחוסלים בישראל בשנה, בדרכים מגוונות, שרק חלקן תוארו לעיל. היקף האכיפה – אפסי. משרד החקלאות הוכיח עצמו כסרבן התקנה סדרתי ואפשר לתעשייה הפוגעת בבעל החיים הן להגדיר לעצמה את הסטנדרטים לטיפול בבעלי חיים והן להפרם באין מפריע.¹⁹⁸ גם בתי המשפט פונים לתעשייה שתגדיר מה אכזרי, ובכך הופכת התעשייה לשופטת – הלא מחמירה במיוחד – של עצמה.¹⁹⁹ במקרים שנולדו תקנות, בדרך כלל לאחר לחץ כבד, רבות מהן מיסודו חלק מהפגיעות הקשות בבעלי החיים.

197 החוות זכות לסבסוד של כעשרים מיליארד דולר בשנה, כשהסבסוד בן עשרות שנים: Wechsler, לעיל ה"ש 103, בעמ' 183–185. הסבסוד כמובן מאפשר הורדת מחירים: Zak Franklin, *Giving Slaughterhouses Glass Walls: A New Direction in Food Labeling and Animal Welfare*, 21 ANIMAL LAW 285, 299 (2015). גם דשא הודתה שהחקלאות נסמכת על סובסידיות ממשלתיות: לעיל ה"ש 5, בעמ' 429.

198 ספרן פויר כתב שתעשיית החקלאות למעשה מגדירה מהי אכזריות. כשהיא מאמצת פרקטיקה, למשל קטיעת תוספתן לא רצוי בלי משככי כאבים, היא נעשית חוקית מיד: לעיל ה"ש 6, בעמ' 58; וכן טאטל, לעיל ה"ש 81, בעמ' 180.

199 Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 187, 199.

מסתמן פער גדול בין רטוריקה לפרקטיקה, בין תכלית מרשימה למציאות עגומה, בין יעד מתקדם לעולם מדמם.²⁰⁰ מה פשרו וכיצד ניתן לסגרו בשני הפרקים הבאים אדון בניסיונות לסגירת הפער. בפרק זה אנסה להסבירו מעשית ונורמטיבית; בפרק הבא אחפש הסבר דוקטרינרי המניח את הדעת.

2. סגירת פערים ראיסטית

זיהיתי פער דרמטי בין חזות למציאות, בין חוק להלכה לבין אי-אכיפת החוק להתקנת תקנות פוגעניות. האם גישה ראיסטית, שמביטה במשפט במבט מפוכח ולא תמים ומבקשת לזהות פערים בין תאוריה ופרקטיקה, תספק הסבר לפער?

הסבר ראיסטי אפשרי אחד הוא כי הפער הוא ביטוי קונקרטי לפער כללי בין **רטוריקה של זכויות למציאות של אינטרסים**. הרשות השופטת (ולעתים גם הרשות המחוקקת והרשות המבצעת) מצויה בניגוד אינטרסים כללי ורך. מצד אחד, היא שואפת²⁰¹ לזכות בלגיטימציה ציבורית.²⁰² התנגשויות מרובות בעמדת הרחוב ודאי תפגענה במעמדה.²⁰³ מצד אחר, בהקשרים מסוימים היא שואפת להיבדל מהרחוב. כעניין מעמדי. אם האדם ברחוב מספק בדיוק את התשובה שמספקת מערכת המשפט, מה הטעם בקיומה של המערכת היקרה והמסורבלת? כעניין ערכי, קיימים מצבים שבהם מערכת המשפט מבקשת לשנות ולהשפיע. למשל, הציבור נוטה לעתים להתעלם או לגמד את חשיבותה של השמירה על זכויות החלשים מפני פגיעה וניצול, ואילו מערכת המשפט רואה בה אחד מתפקידיו החשובים של בית המשפט, גם ואולי דווקא כשהשמירה אינה משקפת קונצנזוס חברתי.²⁰⁴

200 פער זה אינו המצאה ישראלית. אברהים כתב שבנוגע לבעלי חיים, החברה אומרת דבר אחד ועושה דבר אחר, מתנגדת לניצול אך מנצלת: שם, בעמ' 182.

201 למשל: אהרן ברק **שופט בחברה דמוקרטית** 51–49 (2004); James L. Gibson, Milton Lodge and Benjamin Woodson, *Losing, but Accepting: Legitimacy, Positivity Theory, and the Symbols of Judicial Authority* 48 LAW & SOC'Y REV. 837 (201); מיכאל בירנהק "הנדסה חוקתית: המתודולוגיה של בית המשפט העליון בהכרעות ערכיות" **מחקרי משפט** יט 591, 611, 620–622 (2003).

202 פאלון הבחין בין סוגי לגיטימציה וכתב שלגיטימציה חברתית במונח החזק מתקשרת לתפיסה של משטר חוקתי, מוסד ממשלתי או החלטה ציבורית כמוצדקים, הולמים או ראויים לתמיכה בגין סיבות שאינן חשש מסנקציות או תקווה לגמול אישי: Richard H. Fallon, Jr., *Legitimacy and the Constitution*, 118 HARV. L. REV. 1787, 1794–6 (2005).

203 לביסוס לגיטימציה שיפוטית על סקרים, להבדיל מביסוסה על מומחיות: Or Bassok, *The Supreme Court's New Source of Legitimacy*, 16 U. PA. J. CONST. L. 153, 157–66 (2013).

204 למשל: מרדכי קרמניצר "בג"ץ והתפיסה הרחבה של תפקידו: כתב הגנה" **אקטיביזם שיפוטי: בעד ונגד – מקומו של בג"ץ בחברה הישראלית** 165, 201, 203 (2000).

מערכת המשפט מציירת עצמה כמגנת החלשים וכלוחמת בפוגענות, בניצול, בשעבוד, בהטלת מומים ובהמתה. אולם לא תמיד יש לה עניין להילחם בפוגענות ולהגן על חלשים, ומלבד זאת: לעתים יש לה עניין שלא לעשות כן. במילים אחרות, החזות והמהות מספרות לעתים סיפור שונה למדי: זכויות ועקרונות אינם חזקים מהציבור שמאחוריהם.²⁰⁵ כך למשל בקשר לחשודים ונאשמים, כשהמערכת מדברת על זכויות אך פועלת בעקיבות נגדן ולטובת האינטרס הציבורי באכיפת החוק.²⁰⁶ במצבים כאלו מערכת המשפט משתמשת לא אחת בעלי תאנה, שמטרתם לאותת ולהסתיר: לאותת ולשלוח מסר ליברלי נאה, ובד בבד להסתיר אמת נאה פחות.²⁰⁷ הרטוריקה רחוקה מהפרקטיקה. כשדאגה הופכת בשיטתיות לחזות של דאגה, אפילו כלפי אדם, ברור שמר גורלם המשפטי של בעלי החיים הלא אנושיים.²⁰⁸

הסבר ראיסטי אפשרי משלים הוא מהכיוון ההפוך: מערכת המשפט מיישרת קו עם הכלכלה (אליה אשוב בהמשך), ובעיקר עם הציבור שמקיים אותה, ציבור שהיא חלק ממנו, עד כדי אי־היבדלות. לא רק האזרח מהיישוב מפיק תועלת מניצול בעלי חיים אלא גם השוטר מהיישוב, התובע מהיישוב והשופט מהיישוב, ולפיכך הם נעדרי מוטיבציה לספק לבעלי החיים הגנת אמת. כמו האזרח מהיישוב, הם חווים פער פסיכולוגי. "התעללות בבעלי חיים" נשמעת כרוע, שעליו ניתן להסכים בקלות וליצור חזות שמשקפת עולם טוב יותר, עולם שבו בעלי חיים סובלים רק "בלית ברירה", בניגוד גמור למציאות, שמגלה סבל עצום.

הפער בין חזות למציאות מתקשר לפער אחר: בין המופשט לקונקרטי, בין הנראה למוסתר. במובן המופשט, כולנו נגד התעללות בבעלי חיים. במובן הקונקרטי, מהי התעללות? כשעוצרים לחשוב ברצינות, פנינו מקדירים, בידענו או בחושנו שהעולם אינו נוהג בבעלי החיים במידת החמלה, ההגינות והצדק. לכן מערכת המשפט והאזרח מהיישוב בוחרים באותו פתרון: הדחקה. עמימותו של מונח ה"התעללות" מאפשרת למערכת המשפט לשדר צדק ביחסה כלפי בעלי החיים בלי להביט בתמונה השלמה. אם תביט בה תגלה שכאבם של בעלי החיים שגרתי, שקוף וזנוח. האלימות כלפיהם כה שיטתית, שאינה בגדר "חדשות". המוצר הסופי שמשווק לצרכן כה מגוהץ ואסתטי, שהסבל הכרוך בו נשכח.

205 למשל: F.L. Morton, *The Charter Revolution and the Court Party* 30 OHLF 627, 651 (1992).

206 למשל: אסף הרדוף "חזות של זכויות, מהות של צדק: סיפורה המהותי והרטורי של ההכרעה הפלילית" *דין ודברים* ח 33 (2014).

207 למשל: Mark Tushnet, *Principles, Politics, and Constitutional Law*, 88 MICH. L. REV. 49, 56, 62, 69–71, 76–7 (1989).

208 פראנסיון קרא לרפורמות שנעשו לרווחת בעלי חיים הופעת ראווה (window-dressing): Francione, לעיל ה"ש 8, בעמ' 14.

תופעה זו אינה משפטית גרידא, אלא גם ובעיקר כלכלית וחברתית. רווחת מדיניות הסתרה וכיבוס, לעתים אפילו הטעיה,²⁰⁹ שכן אין ספור תעשיות וחברות מרוויחות מהפגיעה בבעלי החיים.²¹⁰ צרכנים רבים חשים קרבה לבעלי חיים, חשים אהבה וחמלה כלפיהם, ועדיין ממשיכים לצרוך מוצרים מהחי,²¹¹ מגייסים רטוריקה להסביר שנכון לפגוע קשות בחסרי ישע בלי להצמיד לפגיעות תוויות פליליות חמורות,²¹² חשים בסתר לבם שאין זה בסדר, ולפיכך עוצמים את עיניהם ואת עיני ילדיהם.²¹³ רבים מסרבים להביט במציאות היום-יומית שלהם, משום שהדבר מעורר אי-נוחות קשה; יודעים שהעולם שיצר האדם לבעלי החיים מלא שעבוד, ניצול, כאב, סבל ומוות, אך אינם רוצים לשקוע במחשבה קשה זו, ששוללת מהם את תחושת הצדק. צדק אינו מתיישב עם שעבוד, שליטה ועליונות. לכן רבים בעולם האנושי והמשפטי כאחד מדחיקים אמת מטרידה, שפגיעה קשה בבעלי חיים רבים היא דבר שכיח בעולמנו, ושאנו האחראים הישירים לו. מה שנכון לאזרח – נכון לשופטת, לתובעת ולשוטרת, וכאמור בהמשך – גם לפרופסורית.

3. סגירת פערים נורמטיבית: שיקוף רצון הציבור

האמור לעיל מספק לא רק הסבר ראליסטי, אלא אולי אפילו כיוון להצדקה נורמטיבית לפער בין החזות למציאות: זהו רצון הציבור. הדבר אינו נדיר: על הנייר הפלילי קיימות עוד עברות שבפועל אין עניין באכיפתן והן הופכות אות מתה.²¹⁴ הפער אינו נעלם, רק חשיבותו. האומנם?

סבורני שלא. איני בטוח שאמנם מדובר ברצון הציבור, ואף בהנחה שזהו רצון הציבור, אין הדבר מאיין את חשיבות הפער. אסביר כמה הדברים אמורים.

-
- 209 להטעיות ולתרופות אפשריות בהקשר זה במישור דיני הגנת הצרכן: Franklin, לעיל ה"ש 197, בעמ' 294–327.
- 210 בורות היא קו ההגנה הראשון: סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 254–256.
- 211 סינגר כתב שהסיבה היחידה לסרב להרחיב את עקרון השוויון הבסיסי היא הרצון האנוכי לשמר את זכויות היתר של הקבוצה המנצלת: שם, בעמ' 13.
- 212 תחושת העליונות כלפי בעלי חיים, ככל דעה קדומה, מתמקדת בשוני ולא בדמיון. השמתם בקבוצה אחרת מאפשרת להיפרד מהם רגשית. ריחוק רגשי זה חיוני ליחסים נצלניים: קשה לנצל את מי שאנו מזדהים עמו. שימור הגישה והשפה שהן "רק חיות" עוזר להצדקת היחס האנוכי כלפיהן: Achor, לעיל ה"ש 86, בעמ' 19–20.
- 213 יחסינו לבעלי החיים מתחילים להתגבש בהיותנו פעוטים, כשאנו אוכלים בלי מודעות, הגם שלילדים נטייה טבעית לחבב בעלי חיים. מוצגת להם מציאות שקרית מאושרת של בעלי החיים במשק: סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 252–253.
- 214 דליה אבן-להב "מנהגה של הרשות שלא לאכוף חוק" משפט וממשל ב 477, 489 (1994). עברות שנאכפות ברגיל מקבלות בהקשרים מסוימים משמעות פופולרית חיובית, ואף שהחוק היבש אינו מכיר בה – הרשות האוכפת ניגשת אליהן בעצלתיים, אם בכלל: למשל הרג של פושע מסוכן לאחר שכבר נפרק מנשקו.

ראשית, איני סבור שהציבור מעוניין להכשיר כל פגיעה בבעלי החיים שמועילה לאדם. ברור שהציבור אחראי לפגיעות, כצרכן שמממן, ובמובן חשוב זה הוא מסכים להן.²¹⁵ אין חולק שרעיון הפגיעה בבעלי חיים למען אינטרסים אנושיים עדיין מקובל חברתית בימינו. התפיסה שצריכת מוצרים מהחי היא דבר ראוי עודנה מקובלת מאוד, אף אם פחות מבעבר. אולם יש הבדל גדול בין הרעיון המופשט לבין מימושו. הגשמת הרעיון, כמותית ואיכותית, היא דבר שקשה לומר עליו שהוא מקובל חברתית, גם אם מקובל כלכלית. חברתית – הוא מוסתר, מודחק ומסולף.

התפיסה הציבורית מבוססת על הנחות חסרות יסוד, כרומנטיזציה של החיים במשק החקלאי,²¹⁶ על ההנחה שהבעלים לא יפגעו בקניינם לשווא²¹⁷ ועל מחסור בידע. האדם מהיישוב, כפי שתואר בראשית המאמר, אינו יודע כיצד נראים חיהם של בעלי החיים המנוצלים וכיצד נראה מותם, וקל יותר להשלים עם מציאות שאין רואים אותה.²¹⁸ אילו ידע, אילו ראה, ייתכן שבטנו הייתה מתהפכת, ומצפוננו היה מזדעזע, נחרד לגלות את האמת שהוא מממן ומנצח. ייתכן שבהקשר של בעלי החיים, הרגלים צרכניים ישפיעו רבות על האינטואיציה האנושית, בעיקר כש"פגיעה בבעלי חיים" היא אמירה מופשטת, שאז קל יותר להשלים עמה. ככל שפורטים אותה לפרוטות, ככל שרואים אותה, העין מתקשה לסבול ניצול אלים של יצור חלש ותם, וקשה יותר לחלוק שמדובר ב"התעללות". כשהמציאות נחשפת ברכים, צרכנים רבים מתקוממים ומצביעים בארנק.²¹⁹ הזעזוע הציבורי מלמד שפרקטיקות שמקובלות על התעשייה אינן באמת מקובלות על הציבור, גם אם התוצר מקובל עליו.

- Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 185. 215
 Anderson, לעיל ה"ש 151, בעמ' 26; Mo, לעיל ה"ש 159, בעמ' 1352; Bruce Friedrich, 216
 (2013) 79, 105-6 ANIMAL LAW 20, *Meat Labeling Through the Looking Glass*. 217
 במקרים רבים אין יסוד להנחה שטיפול הולם הוא טוב לעסקים. כשרוחות חיות נאבקות בכלכלה, הכלכלה לרוב מנצחת. תרנגולות הן זולות, כלובים הם יקרים. אין עוד קשר בין רווחה לבין יעילות כפי שהיה בעבר. כשבעלי החיים חולים, אין תמריץ לטפל בהם. זול יותר לתת להם למות. בארצות הברית מאתיים ועשרים וטרינרים אחראים ליותר מתשעה מיליארד חיות משק: Matheny and Leahy, לעיל ה"ש 76, בעמ' 328-329; Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 187. גם באשר לעבדות ההנחה הייתה שהאדון יטפל ברכושו היטב: Francione, לעיל ה"ש 17, בעמ' 743, 762. 218
 כך גם בהקשרים אחרים. למשל, האדם מהיישוב אינו יודע כיצד נראים חיהם של ילדים זרים. כשנחשף סיפור קשה, הדבר יכול לייצר זעם ציבורי ולעורר תגובה משפטית פלילית. אני רחוק מלטעון שילדים זוכים להגנה ראויה מהוריהם בשיטת המשפט שלנו שמקדשת את ההבחנה בין פרטי לציבורי לפחות בקשר לילדים. דומני שאף שילדים אינם עוברים סבל וכאב שדומים לאלו שעוברים בעלי החיים, ואף שביכולתם להתלונן, לפחות בעתיד, הרי שזו עדיין נקודת דמיון בין ילדים לבעלי חיים: אלה וגם אלה מצויים מחוץ לגלאי המערכת, בהשלמה משפטית וחברתית עם הרעיון ששם מקומם, עד שחשיפת הנעשה מאתגרת זאת, במקרים קונקרטיים בלבד. 219
 חשיפות מייצרות שיח ציבורי ולעתים אף מביאות לתגובה צרכנית ענישתית לטווח קצר. כך היה בישראל בעקבות חשיפה בפריים טיים של התעללות במפעלי אדום-אדום

בסיס ההסכמה הציבורית הקיים לפרקטיקות נסמך על אי-ידיעת הציבור. התפיסה הציבורית ניצבת "על כרעי תרנגולת", רעועה ומזמינה דיון מחודש, גם אם עדיין ארוכה הדרך לעולם אנושי שנמנע מלנצל בעלי חיים. ייתכן שאף אם לצרכן קשה לחדול מהרגליו הפוגעניים, לכל הפחות לא יתכחש לכך שמרבית הפרקטיקות שנעשות בבעלי חיים הן "התעללות" שהעין האנושית אינה סובלת, גם אם הבטן האנושית כן.²²⁰ בנוסף, לצד פגיעות שקופות יחסית בבעלי חיים, כמו דיג (הגם שחלק ניכר מהשלכותיו הקשות אינו שקוף), החזקת פרות על מצע צואה וסחר בשרקנים וארנבות, פגיעות רבות בבעלי חיים מוסתרות.

המנגנונים שמקלים על הציבור להעלים עין אינם נדירים. השפה למשל יוצרת מציאות של הקטנה והשנאה, התרחקות והדחקה,²²¹ ולחלופין אדישות.²²² מנגנונים אלו באים לא להגשים מגמה של אכפתיות לבעלי חיים אלא לסתרה. הרי פגיעות מסוימות בבעלי חיים מתקבלות בחברה בכעס עצום. אחרות אינן נודעות או נדונות. מה שהציבור אינו יודע, ודאי לא בפירוט, מה שמודר מהשיח הציבורי והמשפטי – אינו יכול לשקף את רצונו האמתי.²²³ התעשיות הנצלניות מצטיינות, ובמידה רבה נסמכות על סילוף,²²⁴ על

<http://www.themarker.com/consumer/1.1888014>) וזוגלובק (<http://www.themarker.com/consumer/1.2155980>), שמותגיהם נפגעו לתקופת מה. גם בארצות הברית הובילו חשיפות לפגיעה כלכלית במותג המתעלל: Jessica Pitts, "Ag-Gag" Legislation and Public Choice Theory: Maintaining a Diffuse Public by Limiting Information, 40 AM. J. CRIM. L. 95, 108–9 (2012); Larissa Wilson, Ag-Gag Laws: A Shift in the Wrong Direction for Animal Welfare on Farms, 44 GOLDEN GATE U.L. REV. 311, 315–8 (2014).

220 קוראת שחשה אחרת מוזמנת לצפות (זהירות: התמונות משקפות מציאות קשה): <http://www.youtube.com/watch?v=0ezsninccM0&feature=youtu.be>; <http://www.youtube.com/watch?v=ECJwRKngYBs>.

221 השפה משקפת עוינות ושנאה לבעלי חיים, מה שמשמש גם בדיכוי אדם: פאטרסון, לעיל ה"ש 11, בעמ' 40–59, 130; Joan Dunayer, *Sexist Words, Speciesist Roots, in ANIMALS*; 11–8 (Carol J. Adams and Josephine Donovan eds., 1995).

222 ספרן פויר כתב שהמונח "עקה" (סטרס) הוא ביטוי של התעשייה להבלעת רעיון הסבל: לעיל ה"ש 6, בעמ' 75.

223 דרייגר כתבה שאיננו מלווים אותם בתעלות הדם שלהם, וש"להתעורר בתעלות הדם שלהם יהיה לראות את עולמנו שלנו מושעה": Draeger, לעיל ה"ש 227, בעמ' 277. נוויקי כתבה שרוב האנשים יודעו ללמוד על הפרקטיקות שעוברות חיות למזון, לאפנה ולניסויים: Nowicki, לעיל ה"ש 8, בעמ' 489. מת'ני וליהי כתבו שהציבור מאמין שנחוצה הגנה מסוימת לחיות המשק, ושרוב הציבור מתנגד לפרקטיקות חקלאיות מקובלות, אך רק לאחר שמספרים לו מהן: Matheny and Leahy, לעיל ה"ש 76, בעמ' 333.

224 הציבור לא ישמע על התנאים הקשים, ואם כבר, הפרסומות יספרו לו סיפור על חיי פינוק לעופות: סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 141. להטעיית ילדים: שם, בעמ' 252–254.

דלות הדמיון האנושי²²⁵ ועל הסתרת הסבל מעין הציבור.²²⁶ **היד המעלימה** מוכיחה עניין ציבורי פוטנציאלי גדול. הדרך הכלכלית לגבור עליו היא להסתיר את המציאות הקשה ולסלפה;²²⁷ הדרך החברתית להתמודד עמה היא להדחיקה.²²⁸ לשון אחר: את מה שלא מעניין ולא מטריד אין צורך להסתיר, לגמד, להגחך ולהדחיק, אלא רק את מה שמאיים על תעשיות ועל הרגלים צרכניים. מוצר אטרקטיבי כשלעצמו אינו מאיין את העניין הציבורי באופן הפקתו, אלא אך מסביר מדוע חלק גדול מהציבור מוכן לעצום עיניים.

אמנם ניתן לגרום שהציבור רוצה לצרוך בלי לדעת, להתענג על התוצר ולהדחיק את התהליך.²²⁹ טיעון זה אינו מופרך: רבים מבינים שבעלי חיים סובלים ממעשיהם, ולצד זאת אינם רוצים לדעת על הסבל המדויק ואפילו מתקוממים כלפי מי שמזכיר להם זאת. בעיניי, ההתקוממות מוכיחה אכפתיות כלפי בעלי חיים. התחושה הקשה של הפרט הלומד על משמעות מעשיו אינה באמת בשל החשיפה אלא בשל ההבנה של תרומתו האישית לסבלם של בעלי החיים. חשיפת סבלו של יצור שהשומע אינו קשור לסבלו בשום צורה מטרידה את השומע פחות מחשיפת סבלו של יצור, כשלצד החשיפה משתמעת גם האחריות של השומע לאותו סבל. בחירתם של רבים להדחיק ולהמשיך

- 225 קל לדמיין את בית המטבחיים ולא להתחלחל משום שהדמיון האנושי כה מוגבל. הצלילים, המראות והריח – דבר אינו דומה לזוועה הנגלית למבקר: טאטל, לעיל ה"ש 81, בעמ' 174.
- 226 המוצר נרכש באריזה נאה שאין סיבה לקשרה לבעל חיים נושם, מהלך, סובל. השפה, השכבה העליונה של בורות עמוקה בנוגע למוזוננו, מסתירה את המקור: "בשר" ולא "פרה". אנו מדמיינים משהו שונה מאוד מהתעשייה, נשענים על הנחות נעימות ומופרכות, שלפיהן ההובלה והטבח הם שלב קצר ובלתי נמנע בחיי נוחות וסיפוק, הטומנים בחובם את ההנאות הטבעיות של הקיום ובלי תלאות ההישרדות: סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 130–131, 187–188; Cheryl L. Leahy, *Large-Scale Farmed Animal Abuse and Neglect, Law and its Enforcement*, 4 J. ANIMAL L. & ETHICS 63, 79 (2011). כשיטה, התעשייה שומרת על סודיות רבה, ואפילו מחקרים ציבוריים ממומנים אינם מצליחים לחשוף את הסודות. המודל העסקי שעון על אידיעת הצרכנים על הפרקטיקות: ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 95, 257; טאטל, לעיל ה"ש 81, בעמ' 176–177. הדבר מתקשר גם למוצר המכובס שמוצג לצרכן ואינו מזכיר את הפוגענות או מרמז עליה. השו: לוי ולוי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 330. כך גם בתעשיית הניסויים: רוש, לעיל ה"ש 3, בעמ' 63–65, 337, 342–340; לוי ולוי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 349, 352.
- 227 למשל: Amy B. Draeger, *More than Property: An Argument for Adoption of the Universal Declaration on Animal Welfare*, 12 *DRAKE J. AGRIC. L.* 277, 287–8 (2007); Franklin, לעיל ה"ש 197, בעמ' 295–296.
- 228 השו: Ani B. Satz, *Would Rosa Parks Wear Fur? Toward a Nondiscrimination Approach to Animal Welfare*, 1 *J. ANIMAL L. & ETHICS* 139, 141–2 (2006).
- 229 הידע הצרכני על תעשיית המזון מהחי כללי מאוד לצד בורות באשר לטכניקות גידול, הרבייה, הובלה, משך החיים, טכניקות הטבח, בריאות החיות, היגיינה, טריות, המצב המשפטי ועוד: CONSUMER ATTITUDES TO ANIMAL WELFARE – A REPORT FOR IGD FREEDOM FOOD BY IGD 15–16 (2007). חברה המספקת מידע צרכני על מזון.

לצורך מלמדת על דיסוננס קוגניטיבי, על התנגשות השקפות ולא על השקפה עקיבה.²³⁰ היא מלמדת גם על כוחו של הרגל ועל כוחה של התעשייה בשימורו, ולא דווקא על ערך אנושי של ניצול בעלי חיים. איני סבור שהרצון שלא לדעת הוא אמת.

שנית, אף בהנחה שהציבור באמת מעוניין בפער בין רטוריקה של הגנת בעלי חיים לבין מציאות פוגענית במיוחד, ומבין את מלוא השלכותיה של המציאות, הדבר אינו מספק הצדקה משכנעת להתעלמות מסבלם של בעלי החיים. מצד אחד, הרעיון שלפיו לאדם זכות לא רק לפגוע באחרים אלא גם להסתתר ממשמעות מעשיו הוא בעייתי מאוד מבחינה מוסרית. ככלל, ביקורת שלילית על מעשינו ואמירותינו אינה נעימה לנו, ורבים מאתנו היו שמחים להרחיקה ולהעלימה במקום להתמודד עמה ולצמוח באמצעותה. האיסור על התעללות אינו האיסור להצניעה כדי שלא תפגע ברגישותנו. מצד אחר, אף שביטח המשפט אינו אדיש לחברה שבה הוא חי, הוא ודאי אינו בא אך לשקף תפיסות פופולריות, ועליו למלא תפקידו גם בתחומים רגישים, קשים ולא פופולריים.²³¹ איני מכון כאן ל"פטרנליזם", שעניינו הכפפת הזכות האישית להגדרה עצמית בפני "טובת האדם", מונח שמתקשר לאינטרסים אישיים כהיתפסם בידי הכלל.²³² כוונתי לא לביטול רצון האדם בפני טובתו, אלא להצבת גבולות למגמה גורפת של העדפת כל אינטרס אנושי על כל אינטרס חיייתי. הסובלנות, הנכונות לקבל תפיסות עולם ומעשים אנושיים הסותרים תפיסות עולם ומעשים מקובלים בחברה האנושית, הם רעיון בעייתי מאוד בנוגע לפעולות שמסכות סבל וכאב, פעולות שאינן נעשות בתחום הפרט ובהסכמה.²³³ חובתנו המוסרית לבעלי החיים נובעת לא רק מתפיסות פופולריות.

שלישית ולבסוף, אם העמדה הציבורית היא שראוי להפיק תוצרים באמצעות פגיעות קשות בבעלי חיים, ושראוי לעשות זאת הרחק מעיניו, עולה השאלה מדוע בכלל קיים איסור על התעללות בבעלי חיים, להבדיל מאיסור על חשיפת פגיעות בבעלי חיים. הלך המחשבה שהאיסור על התעללות בבעלי מתקשר לחוסר נועם מהחשיפה אינו רק מוזר מבחינה נורמטיבית; הוא פשוט אינו מתיישב עם לשון החוק ועם תכליותיו. החמלה והציווי להגן על חלשים אינם רעיונות שמאבדים מתוקפם בשעה שהחלש מנוצל ביעילות מאחורי קירות אטומים. גישה כאמור אינה מסבירה חוק נאה ומציאות קשה. אין צורך בחוק נאה ואין צורך בהגנה על בעלי חיים: רק בהסתרת הדם. לשם כך פועלת התעשייה עצמה; לא לשם כך נולד החוק.

230 LEON FESTINGER, A THEORY OF COGNITIVE DISSONANCE 1-6, 18 (1957)

231 ברק, לעיל ה"ש 201, בעמ' 51; קרמניצר, לעיל ה"ש 204, בעמ' 203.

232 JOEL FEINBERG, THE MORAL LIMITS OF THE CRIMINAL LAW: HARM TO SELF 57, 68-9

(1986); Meir Dan-Cohen, *Basic Values and the Victim's State of Mind*, 88 CAL. L.

REV. 759, 765 (2000).

233 יוסי וולפסון "סיר הבשר" לחם חוק – אנתולוגיה של משפט ואוכל (עתיד להתפרסם,

(2016).

לשאלת העמדה הציבורית אשוב בהמשך. לעת עתה הפערים בין תאוריה למציאות טרם נסגרו. אבחן אפשרות לסגורם באמצעות הדוקטרינה עצמה.

ה. מבט ביקורתי בדוקטרינה: בחזרה למבחני ההתעללות

1. מבוא

אם המכשיר הדוקטרינרי חד ומשכנע ומסביר היטב את ההבחנה בין פרקטיקות שונות, ואם הוא מצטיין בהליך המיון – מהי התעללות ומהי פעולה כשרה – ייתכן שהפער שזוהה קודם יזכה בהסבר שמניח את הדעת. בפרק זה אשוב לדוקטרינה של חשין ואבחן אם היא מאפשרת להצדיק נורמטיבית את הפער. אראה שלא רק שאין היא עושה כן; מבט ביקורתי בה חושף פער נוסף, פנימי, בין הפרשנות הפסיקתית ליסודות העברה לבין תכליות העברה הפסיקתיות.

2. סגירת פערים דוקטרינרית

(א) בחזרה למבחן של חשין

מאז פסק דין **חמת גדר** מקובלת פרשנות השופט חשין באשר לאיסור הכללי על התעללות. יתרונה הגדול נוגע לפריטה של מונח עמום לחלוטין למבחנים שהגם שהם רחוקים מלהיות חד-משמעיים, הם צעד בכיוון קונקרטיזציה, מסר שמעבר לתחושת בטן.²³⁴ מבחן משנה שדן בשאלת הכאב והסבל הוא חשוב בהכירו בכאב של בעלי החיים ובסבלם במקום לטאטאם מתחת לשטיח האנושות. ההכרח לדון בתכלית הפגיעה מציב תקרה פוטנציאלית לתחושת העליונות האנושית, שרואה בבעלי החיים מכשירים למטרה אנושית ולא ישות בעלת ערך עצמאי. ההכרח לדון במידתיות הפגיעה מזכיר שגם לניצול האנושי יש מגבלות וגבולות. רעיון התכלית מכיר בזכותו של האדם לפגוע בבעלי חיים למטרות מסוימות, שעליהן להתגלות. רעיון המידתיות מחייב למנוע, או לצמצם, פגיעות שונות. המבחן של חשין מזכיר שלא כל תמורה בעד הניצול ראויה היא. אפשר שמה שסברנו אתמול להיות תמורה ראויה, נראה בו מחר תמורה קטנה מדי עבור פגיעה גדולה.²³⁵ המבחן דינמי וגמיש, אך לא עמום לחלוטין; בכך יתרונו. האם הוא מסוגל לספק תשובה לפער שזיהיתי, בין חזות למציאות? האם הדוקטרינה תסביר שהפער איננו פער אמתי ומטריד אלא שיקוף של היגיון וצדק?

234 תודה רבה לחברי יוסי וולפסון שהאיר זאת עבורי.

235 פרשת **נח**, לעיל ה"ש 60, פס' 8, 31 לפסק דינו של גרוניס, פס' 7 לפסק דין שטרסברג כהן.

כזכור, המבחן כולל שלושה רכיבים. הראשון והשני מתחברים היטב יחד, ואף ניתן לראות בהם רכיב אחד: האם אדם גורם במודע סבל/כאב לבעל החיים, במידת מה, פיזית ואחרת?²³⁶ השלישי מוסיף ממד נורמטיבי ובוחרן אם הפגיעה מוצדקת.²³⁷ מה יבדיל בין גרימת כאב וסבל שתיחשב התעללות אסורה לכזו שנחשבת מותרת? התכלית והמידה. חשין המחיש שניסיון לרפא בעל חיים תוך הכאבה הוא תכלית ראויה. עקרונית, פגיעה בבעל חיים שמטרתה להיטיב עמו לא תסווג כהתעללות. בפגיעה שתכליתה להיטיב עם האדם תיבחן התכלית, ואם בכוחה לכפר על הסבל שנגרם לבעל החיים.²³⁸ דוגמה לתכלית "מכפרת" היא ניסויים בחיות, ולהבדיל אילוף כלבי נחייה לעיוורים: בהנחה שהם נושאים בסבל בתהליך האילוף, תכלית המעשה יכולה לכפר עליו, וכך גם באשר לגני חיות וערכם החינוכי; כל שיש לו ערך פודה (redeeming social value), תהא בו מעין כפרה.²³⁹

האם שאלת הערך הפודה תסביר את הפער בין חזות למציאות? אם כל התופעות שתיארתי כוללות ערך פודה, ולצד זאת תופעות אחרות שבית המשפט הוקיע אינן כוללות ערך כאמור, ייתכן שהדוקטרינה תסביר את המציאות ותסגור את הפער. אם רכיב הכפרה מסוגל לשלוח מסר דוקטרינרי עקיב שיבדיל בין אסור למותר, ואם מסר זה תואם את המציאות, הרי שהבעיה שזיהיתי קודם לכן – נפתרת. אם הרכיב ברור, גדלים סיכווי לצליחת המשימה. אם הוא נזיל, אינו מדריך את הפרט, אינו שקוף, אינו נהיר, אינו יציב

236 "כאב וסבל" (pain and suffering) מופיעים ברוב החקיקה האמריקנית שמגנה על בעלי חיים מהתאכזרות. כאב לרוב מכוון לתחושה פיזית לא נעימה. סבל הוא סוג של כאב, למשל כאב מתמשך. פלורידה מגדירה עינוי ואכזריות ככוללים כל מעשה לרבות מחדל שגורם כאב או סבל לא מוצדקים, למעט בשם הרפואה, כשמותר או כשיש תרופה סבירה. מתאכזר לחיות הוא מי שבלי צורך מעמיס בעל חיים, מענה אותו או שולל ממנו חומר או מחסה, מטיל בו מום או הורג אותו או נוקט מעשה לא הומני אחר, ומי שגורם במכוון מוות אכזרי או פגיעה חוזרת מכוונת ועוד. לחוק חריגים רבים. אילינוי אוסרת על התאכזרות שכוללת מכות, עינוי, הרעבה, העבדת יתר, נטישה וניצול אחר. אכזריות מוחמרת היא פגיעה קשה או גרימת מוות מכוונת כלפי חיות הלוויה. עינוי הוא הסבת כאב עז כדי להאריך את הכאב או הסבל ללא הצדקה. פרקטיקות חקלאיות רגילות מוחרגות: SCHAFFNER, לעיל ה"ש 8, בעמ' 22–24.

237 לרנר תפס זאת כגישה תועלתנית: לעיל ה"ש 78, בעמ' 414–416.

238 חוק הרווחה הבריטי מ-2006 מונה את הגורמים שבהם יתחשבו בקשר לשאלת הסבל הלא מוצדק, The Animal Welfare Act 2006 chapter 45 section 4(3). (א) ניתן למנוע/להפחית את הסבל בסבירות; (ב) אם המעשה היה בציות לתנאי רישוי או קוד פרקטי; (ג) אם ההתנהגות הייתה למטרה לגיטימית, כמו להועיל לחיה או להגן על אדם מפניה; (ד) אם הסבל היה מידתי לעומת מטרת המעשה; (ה) אם לאור הנסיבות היה המעשה של אדם כשר והומני. רשימת הגורמים מסייעת לספק מגבלה ממשית על פירוש "לא מוצדק". ההצדקה נבחנת לפי המעשה ולפי מטרתו: SCHAFFNER, לעיל ה"ש 8, בעמ' 25–27.

239 פרשת חמת גדר, לעיל ה"ש 44, פס' 27, 39.

ואינו ודאי – הבעיה אינה נפתרת אלא מחריפה.²⁴⁰ דרישת עקיבות במשפט מבטאת את השאיפה שהחוק ייצור היגיון במבט כולל ולא רק נקודתי,²⁴¹ אידאל מקובל, אבן הפינה של הרציונליות, מערכת משפט שבה מצבים דומים זוכים ליחס דומה.²⁴² מה שקוהרנטי הוא מובן, הגיוני, מבוטא היטב, כשכל חלקיו תלויים יחדיו.²⁴³ אין הצדקה ללא עקיבות.

(ב) מבחן הערך הפודה בהקשרים זוקטורניריים אחרים

מבחן הערך הפודה אינו אורח רגיל במשפטנו, והוא מוכר בעיקר משיח המשפט המנהלי מול חופש הביטוי בקשר ל"תועבה".²⁴⁴ סצנות מתועבות כשלעצמן, כשהן חלק מיצירה אמנותית שאינה מתועבת, לא יזכו בתיוג של תיעוב משפטי. חשין נטל רעיון מחופש הביטוי המוגבל מנהלית והפכו לארגז החילוף הפלילי בקשר לבעלי החיים עבור "פגיעה טובה". אמנם יש דמיון בין מונחי התועבה וההתעללות: שניהם שליליים; על שניהם ניתן לומר "I know it when I see it" אך קשה להגדירם; את שניהם ניתן להבין אחרת על רקע ההקשר כדי לגלף החוצה תופעות מסוימות, בזהירות רבה, לאור "ערך פודה".²⁴⁵ מנגד, מונח התועבה נובע מהיותה של היצירה האנושית מגוונת מאין כמוה, לא צפויה, ויש אין-סוף יוצרים מאחוריה. שפע יצירות שונות מקודמותיהן, ואין דרך לחוק להגדיר בביור מה אסור להן לכלול. האינדיווידואליזציה היא מרכיב קריטי בחיי היצירה, ולו מן הטעם שהקניין הרוחני מחייב יוצרים חדשים להציג חומרים חדשים. למשוואה מוכנס גורם גמיש שיפדה קטעי תועבה בהיותם חלק מאמירה אמנותית. בשונה מזה, תעשיות שפוגעות בשיטתיות בבעלי חיים אינן מתאפיינות בשאיפה לייחודיות אלא בשאיפה לאחידות מוצרים ובעיקר ליעילות. אף שברור שגם בבעלי חיים ניתן לפגוע בדרכים חדשות ויצירתיות, מה שנעשה כשיטה לבעלי החיים אינו יצירת אמנות, אינו הפתעה ואינו תעלומה. הפרקטיקות הפוגעניות שלעיל מוכרות היטב.

240 וולפסון כתב, שמבחן זה הותיר שיקול דעת רחב לבית המשפט, גמישות רבה, שיש חשש שתביא לעיקור החוק: לעיל ה"ש 5, בעמ' 563–564.

241 William A. Edmundson, *The Antinomy of Coherence and Determinacy*, 82 IOWA L. REV. 1, 1 (1996).

242 Cass R. Sunstein, Daniel Kahneman, David Schkade & Ilana Ritov, *Predictably Incoherent Judgments*, 54 STAN. L. REV. 1153, 1154–6 (2002).

243 Joseph Raz, *The Relevance of Coherence*, 72 B.U.L. REV. 273, 276 (1992).

244 חשין הפנה לשני פסקי דין מתחום הביטוי המיני המתועב: ע"פ 495/69 עומר נ' מדינת ישראל, פ"ד כד(1) 408 (1970); בג"ץ 4804/94 חברת סטיישן פילם בע"מ נ' המועצה לביקורת סרטים ומחזות, פ"ד נ(5) 661, פס' 16 לפסק דין הנשיא ברק, פס' 20 לפסק דין חשין (1997).

245 לעולם המורכב והלא מנותח כמעט של עברות התועבה בישראל: אסף הרדוף "דיני העונשין גולשים באינטרנט: היסוד הפיזי הווירטואלי" הפרקליט נב 67, 90–112 (2013); אסף הרדוף "בשם הילד: שינויים בהרגלי ההפללה – על תיקון 118 לחוק העונשין והאיסור לצפות בחומר תועבה" מאזני משפט י 209 (2015).

כשמביטים בחייהם של בעלי החיים כמכלול, לא נמצא אמנות, לא נאתר אמירה ספרותית שמצדיקה פגיעה אחר פגיעה. ככל שנרחיב את המבט, נמצא עוד ועוד כאב וסבל, שהם התכונה המגדירה את העולם שבו הציבם האדם. מבט-על יחשוף סבל מתמשך ולא יצירה מרגשת.

הטענה שלסבל מכוון, שיטתי וקשה שגורם יצור אחד, בעל זכויות רבות, ליצור אחר, חלש פיזית ומשפטית, לטובת המכאיב בלבד יש ערך פודה – רחוקה מלהיות פשוטה. מבחינה אמנותית, חלק בעייתי ביצירה יכול לקבל משמעות אחרת במבט ביצירה בכללותה, ולפיכך להביאנו לסבול את היצירה. לעומת זאת מבחינה מוסרית הסבת כאב גדול ליצור חש אינה מקבלת משמעות נשגבת במבט כולל בחייו מלאי הסבל.

בדומה להקשרים אחרים של משפט, חברה ובעלי חיים, רעיון הפדיון נשמע יפה במישור המופשט ורק בו. ככל שנכנסים לפרטים ניכר שהוא אינו מגלם יעד אצילי במיוחד, ורחוק מכך, כמפורט בהמשך. אומצה, גבינה וחביתה אינם פודים חיים בזבל, צריבה, הזרעה כפויה, ניתוק מהמשפחה, הפרדה מגדרית, תמרון גנטי, בידוד, חיתוך איברים, גריסה, חשמול, הובלה טראומטית ושחיטה.

גם ההשוואה בין החי לדומם – בעייתית. הרי איש לא היה טוען שפגיעות קשות באדם א בדי תעשייה ב "נפדות" משום שהן מפיקות תוצר שאנשים מעוניינים בו. סבל אינו תועבה. תועבה מציגה תיאור של כיעור שהעין אינה סובלת, ואילו סבל שיטתי הוא כיעור שהמצפון אינו סובל. אפשר להצדיקו בדיעבד, כשהוא אינו צפוי וכשהוא נגרם לטובת הנפגע או כדי למנוע ממנו לפגוע בנו. למשל, כבילת אדם היא מעשה פוגעני, אך ההקשר עשוי להאיר עליה: כבילה שבאה למנוע ממנו לפגוע בעצמו בשעה נפשית קשה נפדית מעולם התוקפנות, וכמוה גם כבילת אסיר מסוכן שפגע באחרים. בשני המקרים מדובר בפגיעה מידתית שבאה למנוע פגיעה קשה. שונה המצב בפגיעות קשות שנגרמו שלא לטובת הנפגע, כשהוא לא איים על הפוגע, ואף אין ברצונו וכיולתו לאיים עליו. מבחינה מוסרית, אם הנפגע חשוב לנו, פגיעה שיטתית קשה בו אינה דבר שעלינו להשלים עמו אך משום שאנו מפיקים מכך תועלת, וכפי שאראה בהמשך, אין מדובר בתועלת שניתן לומר עליה שהיא מצדיקה פוגענות כה קשה. לעומת זאת מבחינה כלכלית, אם הוא אינו חשוב לנו, מה אכפת לנו אם פוגעים בו לצורך א או לצורך ב?²⁴⁶ רעיון הכפרה אינו מספק היגיון לעולם הניצול האנושי את בעלי החיים, שעליו אין כפרה, בניין אנטי-מוסרי שראוי למוטטו מהיסוד. מבט במקור של רעיון הכפרה אינו תורם לסגירת הפער. אם כבר, פער חדש מתגלה, פער בין יישום הרעיון במשפט המנהלי לבין יישומו במשפט הפלילי, פער בין ניסיון להעריך אמנות לבין מגמה למחול על הנצלנות.

246 תהייתיי כלפי השימוש ברעיון הערך הפודה מכוונות לא כלפי המטפורה אלא כלפי המהות. אין זה משנה אם נכנה את כלי החילוף הפלילי "ערך פודה", "כפרה" או "תועלת חברתית".

(ג) הערך הפודה כרכיב בהתעללות? מבט בעברת התעללות אחרת

מבחן הערך הפודה נראה עמום למדי; אולי עברת התעללות אחרת תאיר אותו ותסייע בהבנת הפער בין חזות למציאות. בחוק העונשין מופיע המונח "התעללות" כמה פעמים. סעיף 323 מטיל על הורה אחריות למנוע התעללות בילדו, ובדומה לו נוהג סעיף 337. סעיף 345(ב)(4) קובע שהתעללות בנאנסת תוך כדי האונס היא רכיב מחמיר בעברת האונס. לבסוף, סעיף 368ג, שעליו ארחיב מעט, אוסר על מעשה התעללות גופנית, נפשית או מינית בקטין ובחסר ישע.²⁴⁷

היסוד ההתנהגותי בסעיף 368ג, יסוד עובדתי אובייקטיבי, זהה לזה שבחוק ההגנה. אם בעברה זו תסביר הפסיקה מתי הסבה שיטתית של כאב וסבל לקטין אינה התעללות משום שנעשתה לתכלית ראוויה, ויש לה ערך פודה – הרי שנוכל לרתום את תובנותיה לענייננו.

מטרתי אינה להשוות נורמטיבית בין ילדים לחיות אלא לקצור תובנות מעברה אחת לאחרת. ודאי שמדובר בעברות שונות ובערכים מוגנים שונים, ואיני טוען שיסוד התנהגותי מחייב פרשנות אחידה לחלוטין בהקשרים חקיקתיים שונים. כמוכּן, לכל עברה רקע אחר וסעיפי חוק קרובים אחרים שמשליכים על הפרשנות. למשל, בחוק ההגנה קיים סעיף החרגה שאינו קיים באשר לעברת ההתעללות בילדים. האם פירושו שעברת ההתעללות בילדים אינה יכולה ללמד אותנו דבר? מי שסבור כאמור מוזמן לדלג להמשך; מי שלא, מוזמן לנסות ולהפיק תועלת ממבט דוקטרינרי קצר בעברות בעלות דמיון בכותרת, אף שמקורן בחוק וברקע שונים.

על השוני שבין הילד לחיה ועל החשיבות שאנו מייחסים להם אין צורך להרחיב. מנגד, קיים דמיון בין הילד לחיה, כדבריו היפים של חשין: "בעל החיים ליד האדם הוא כילד, תמים וחסר-הגנה. התעללות בילד תזעזע אותנו וכן היא התעללות בחיה. החיה – כמוה כילד – הינה תמימה. אין היא מכירה ברוע ואין היא יודעת כיצד להתמודד עימו".²⁴⁸ השוואה בין ההגנה המשפטית על ילדים מפני ניצולם הכלכלי לבין ההגנה המשפטית על חיות מפני ניצולן הכלכלי רחוקה מלהיות חסרת יסוד היסטורי.²⁴⁹ חוסר האונים של הקרבן ופערי הכוחות בינו למתעלל הסדרתי השולט אפילו גדל מאוד

247 סעיף 300א(ג) קובע שהתעללות חמורה ומתמשכת בכן משפחה מאפשרת להימנע מהטלת מאסר עולם על רוצחו של המתעלל. סעיף זה מיוחד בכך ש"התעללות" מופיעה בו כרכיב שלטובת הנאשם.

248 פרשת חמת גדר, לעיל ה"ש 44, פס' 29.

249 אנדרסון הקדיש מאמר להשוואה בין ניצול ילדים בכריטניה במאה התשע-עשרה ככוח עבודה במפעלים, תחנות ומכרות, לניצול חיות במשק התעשייתי בימינו. הרקע דומה, מהפכה תעשייתית וניצול גורם חסר אונים וחסר כוח פוליטי והשמתו בתנאים קשים בגין לחצים כלכליים של תאגידים תעשייתיים. הוא דן גם במאבק בעבודות והראה דמיון בתהליכים פוליטיים אטיים, ברטוריקה ובשיקולים: Anderson, לעיל ה"ש 151, בעמ' 3-9, 17-18, 25.

כשמדובר בעלי החיים, שלעולם לא יוכלו להתלונן על שנעשה להם, ושאינן להם מושיע מיד המתעלל. אין להם עברות נוספות שתשמורנה עליהם מפני זרוע האדם. למשל, אין עברה של תקיפת בעלי חיים. אם כבר, מבחינת מדיניות, מונח ההתעללות חייב להיות רחב ממקבילו בחוק העונשין, משום שזו לא התעללות או תקיפה; זו התעללות או כלום.²⁵⁰ אין פה שאלה של דיוק בתווית, אין פה סקאלה של חומרה. יש פה שאלה של הכול או כלום, צדק או עוול. המשפט הפורמלי בחר שלא להכיר בינתיים במפורש בזכויות של בעלי חיים לחירות, לשלמות הגוף ואפילו לחיים. זכויות האדם הבסיסיות אינן "שלא יתעללו בנו" אלא זכותנו לחיים ולשלמות הגוף קודם כול, ²⁵¹ ובהמשך להן זכויות מכריעות למימוש הפוטנציאל בחיננו.²⁵²

על רקע זה אנסה לשאוב תובנות מניתוחה הפסיקטי של עברת ההתעללות בחסרי ישע, כדי להבין את רכיב הכפרה ולבחון אם יש בו כפרה לפער שזיהיתי. סעיף 3368 נותח בהרחבה בעניין **פלונית**.²⁵³ השופטת (כתוארה דאז) ביניש, בהסכמת הנשיא ברק, ניתחה ניתוח תקדימי את המונח "התעללות" בקשר לאם לקטינים שהכתה אותם הכאה סדרתית. היא כתבה שהחוק, כהצעת החוק, אינו מגדיר את המושג. היא הפנתה לפסק דין יחיד: פרשת **חמת גדר**. בהמשך פנתה למילון, שמגדיר התעללות: "התנהגות קשה ואכזרית; יחס בלתי אנושי". משם המשיכה לתכלית החקיקה, הגנה מיוחדת לקטינים וחסרי ישע מפני הפגיעות שלהן הם חשופים. התעללות יכולה להיות פיזית, נפשית או מינית. באשר לפיזית, קו הגבול בין התעללות לתקיפה עובר במקום שהרגש והמצפון אינם מתירים לראות בהם תקיפה גרידא.²⁵⁴ ביניש כתבה שקשה להגדיר את המונח "התעללות", בהיתפסו כבעל משמעות ערכית נורמטיבית שלילית וכמגוון מטבעו. בשל עמדת הנחיתות הטיפוסית של הקרבן, אין לייחס חשיבות רבה לעמדתו בהקשר זה, וייתכן שלא חש את ההשפלה או הכיר באכזריות. מה שחשוב היא נקודת מבט אובייקטיבית מן הצד.²⁵⁵ ניטה לראות "התעללות גופנית" בסדרת מעשים מתמשכת אף אם כל מעשה כשלעצמו אינו משפיל, כשהצטברותם והתמשכותם משוות פן חמור,

250 לאחרונה זוכה נאשם שזרק על כלב אבן וענף, הכה אותו ובעט בו, מעברת התעללות. השופטת פינק קבעה שמעשים אלו אינם התעללות אלא תקיפה, אולם אין בספר החוקים עברה של תקיפת בעלי חיים: ת"פ (שלום רח') 19674-11-13 **מדינת ישראל נ' לולוי** (פורסם בנבו, 17.4.2016).

251 ללא חיים וביטחון מסוים בהמשך קיומם – אין טעם בשום זכות אחרת: רות גביון "זכויות האדם" **זכויות האדם והאזרח בישראל – מקראה** א 25, 28 (1991).

252 ניתן לראות במכלול השאיפות, הערכים והרצונות את ערך החיים וטעמם: דוד הד "ערך החיים" **זכויות האדם והאזרח בישראל – מקראה** א 157, 158 (1991). פראנסיון הדגיש כי לבעלי חיים יש אינטרסים וזכויות שאינם מתמצים באי־חיווית כאב וסבל: Gary L. Francione, *Animal Rights and Animal Welfare*, 48 RUTGERS L. REV. 397, 446 (1996).

253 ע"פ 4596/98 **פלונית נ' מדינת ישראל**, פ"ד נד (1) 145 (2000).

254 שם, בעמ' 167–169.

255 שם, בעמ' 169–170.

אכזר, משפיל, מבזה או מטיל אימה. לרוב המתעלל מצוי בעמדת כוח או מרות כלפי קרבנו, המצוי בעמדת נחיתות והוא חסר יכולת הגנה. ביניש כתבה שבמערכות יחסים שונות קיים פער כוחות ומעמדות בין המתעלל לקרבן, ולהמחשה הפנתה ליחסים פיקודיים בצבא ואף לסעיף 2(א) לחוק ההגנה. היא הטעימה את הכוח הגדול של ההורה ושליטתו למול התלותיות וההיזקקות של הילד שאינו מסוגל להגן על עצמו ולחוסר האונים שלו.²⁵⁶ למונח "התעללות" מטיבו משמעות ערכית שלילית, תווית של סטייה מוסרית, ולכן קשה לדמיין נסיבות המצדיקות את הפגיעה או למצוא סייג של צידוק או נורמה חברתית מקובלת שתצדיק את המעשה²⁵⁷ (לעומת זאת בנוגע לבעלי החיים, כמודגש בהמשך, המצב בפועל הוא שקשה לדמיין נסיבות שלא יצדיקו את הפגיעה).²⁵⁸ אם כן, בסעיף העונשין שבו מופיע המונח "התעללות" כיסוד התנהגותי מרכזי בעברה הוא לא פורש ככזה שכולל רכיב כפרה, והתביעה לא חויבה להוכיח שהמעשה הפוגע לא בוצע למטרה חברתית ראויה ובמידה. להתעללות הפלילית בחסר ישע אין ערך פודה. הדבר היחיד שיכול להוציאה מ"מלתעות" הדין הפלילי הוא הסייגים הכלליים לעברות שמופיעים בחלק המקדמי של חוק העונשין: הגנה עצמית, צורך, כורח וכדומה. אלו חלים במקרים חריגים ולא צפויים, שעניינם מעשים קשים ופוגעים שאנו מוכנים לסבול **בדיעבד** לעומת הסמכה כללית לפעולה שיטתית.²⁵⁹ אפשרות נוספת להימנעות מהעמדה לדין פלילי מצויה במסגרת הכללית של היעדר עניין לציבור.²⁶⁰ ביניש לא התיימרה לכונן סייג מיוחד עבור המונח הרחב, אלא אך הפנתה לסייגים הקיימים בלי לנתחם, משום שהיה ברור שאין להם תחולה. אלו כוללים רכיבים רבים

256 שם, בעמ' 170–172.

257 באותו מקרה קבעה ביניש שהאלימות הייתה תדירה ושיטתית, עד שהילדים תפסוה כטבעית, והגם שלא כל מכה הייתה אכזרית, השיטתיות, ההתמשכות והאווירה לימדו על אכזריות ועל ביזוי הילדים: שם, בעמ' 172–173. השופט אנגלרד חלק על דעתה וסבר שנדרשת אלימות אכזרית ומשפילה שעלולה לגרום לקרבן סבל מיוחד והציע לזכות את פלוגית מהתעללות ולהותיר את ההרשעות בעברות התקיפה: שם, בעמ' 192–199. לאחרונה צעד בית המשפט העליון בעקבות ההלכה, ואף הזכיר את פרשת **חמת גדר** כאחת הפרשות שבה פורש מונח ה"התעללות": ע"פ 7704/13 **מרגולין נ' מדינת ישראל**, פס' 8–9 לפסק דין השופט הנדל (פורסם בנבו, 8.12.2015).

258 Francione, לעיל ה"ש 17, בעמ' 724–767.

259 הנשיא ברק קבע שסייג הצורך בסעיף 34 לא חוק העונשין אינו בבחינת הסמכה כללית לפעולה שיטתית ושגרתית של השב"כ לבצע פעולות חקירה תוקפניות, אלא לכל היותר יכול להיות בסיס לפטור מאחריות פלילית: בג"ץ 5100/94 **הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל נ' ממשלת ישראל**, פ"ד נג' (4) 817, פס' 33–38 (1999). וולפסון הפנה לסייג זה, שאינו מתאים להגן על חוקיותן של פגיעות רבות בבעלי חיים: לעיל ה"ש 5, בעמ' 562.

260 סעיף 62 לחסד"פ. "עניין לציבור" אינו רישיון לתביעה לשכתב את החוק ככלל, אלא מונח טעון ערכית שצריך בהתחשבות בשלל פרמטרים: בג"ץ 935/89 **גנור נ' היועץ המשפטי**, פ"ד מד' (2) 485, פס' 24–29 לפסק דינו של השופט ברק (כתוארו אז) (1990).

ומצטברים ואינם כלי חילוף נוח וקל כלל וכלל. למתעלל בקטין אין הגנה של "צורך חברתי הולם" בגין הסבת הסבל השיטתית. לא למותר להזכיר שבחלק המקדמי לחוק העונשין אין סייג כללי של "תכלית ראויה". סייג עמום כזה היה פותח פתח אינסופי להימלט מאחריות בגין התנהגות אנטי-חברתית, סייג מדומה ודמיוני שהיה טורף חלק גדול מקלפי דיני העונשין.²⁶¹ לזאת אוסיף שבחוק ההגנה קיימים חריגים פורמליים המתירים פגיעות קשות בבעלי חיים בשני הקשרים, כמפורט בתת-הפרק הבא ה.2(ד). קיומם מרמז על הסדר שלילי, רשימה סגורה, והופך את הייצור של סייג פסיקתי פרשני למהלך בעייתי מאוד. יוצא שגם פרשנות המונח "התעללות" בעברה אחרת אינה מסייעת לנו להבין את הערך הפודה שעליו כתב חשין. מבחן תועלתני שמודד מול הפגיעה הקשה איזושהי תועלת לאדם, שמרוקן אפילו את מעט ההגנה הזו מתוכנה – אינו זוכה בתוכן מהשוואה דוקטרינרית פנים-פלילית, ואף נראה מוקשה לאורה.

(ד) הערך הפודה והחוק הפורמלי

מבחן הערך הפודה אינו בהיר כשלעצמו. עולם היצירה האנושית אינו דומה לעולמם של בעלי החיים המנוצלים, ורעיון הכפרה מתקשה לצלוח את התהום שבין העולמות. מבט דוקטרינרי בעברת התעללות אחרת אינו מסייע לגשר בין העולמות. האם מבט פנימי בחוק ההגנה, שמתייחס בשיטתיות לבעלי חיים כישות שראויה להגנה מינימלית מהאדם, יסייע להבין את רעיון הכפרה וכיצד להחילו על פגיעות בבעלי חיים? אפנה לכמה מסעיפי החקיקה. רעיון הכפרה אמנם אינו סייג פלילי פורמלי, אך יש בו קווי דמיון לסייג. כיצד מתיישב הדבר עם חוק ההגנה?

המחוקק יצר סייג לאחריות פלילית בסעיף 22, אותו סייג שכזכור אינו קיים בעברת ההתעללות בילדים. המחוקק החריג במפורש מתחולת החוק המתה לצורכי מאכל אדם מצד אחד, וניסויים בבעלי חיים לפי חוק הניסויים, מצד אחר. תכלית המעשים הללו נחשבת רצויה חברתית ואף מוסדרת משפטית. אולם אם הכפרה חיונית לסינון שיבחין בין הכאבה מותרת להתעללות אסורה, מה הטעם בסעיף 22? הרי לניסויים בבעלי חיים לצורכי מחקר רפואי, לפי התפיסה המשפטית והחברתית המקובלת, ערך פודה מובהק. כך גם להרג בעלי חיים לצורך מאכל אדם.

דהיינו, מבט בסעיף 22 מרמז, שחשין בנה כלי חילוף, כשהמחוקק כבר בנה כזה לפניו, צר וחד בהרבה. אילו הניח המחוקק כחשין, שרכיב התכלית החברתית הראויה והמידתיות הוא חלק הכרחי בפרשנות, מדוע נכתב סעיף 22? אמנם ניתן לגרוס שסעיף החריגים הוא תוצר של פשרה פוליטית, אולם כל חוק, בהגדרה, משקף פוליטיקה,

261 איסורי התעללות בבעלי חיים במדינות מסוימות הכניסו את הסייג במפורש לסעיפי ההתעללות או ניסחו את האיסור כפעולה שנעשית שלא לצורך.

שלעתים קרובות משקפת פשרות. עובדה זו אין פירושה שהחוק כפי שנכתב אינו משליך על עצמו. סעיף העברה וסעיף הסייגים ודאי קשורים זה לזה, ופרשנות האחד באופן שמיתר את השני – מעלה קושיות.²⁶²

מה שנכון לסעיף 22 נכון גם לסעיפים אחרים. מדוע התיר סעיף 13 המתת בעל חיים חולה מטעמי חסד, אם אי אפשר לראות בה התאכזרות? מה טעם יש בסעיף 18, שמותר בתוקפו חקיקה שונה העוסקת בפגיעה בבעלי חיים? המחוקק ראה אי-התאמה בין החוק החדש לחקיקה הישנה שמתירה פגיעה בבעלי חיים למטרות שנתפסות כראויות ומידתיות, וכדי לפתור יצר במפורש סעיף שמירת דינים. מבחינת המשפט הפורמלי, מבחינה דוקטרינרית, כשהחוק יצר סייגים לאיסור, פרשנות שיפוטית שמוסיפה הלכה למעשה סייגים חדשים היא בעיה חיצונית, במובן של הפרדת רשויות. כשהסייגים החדשים מכסים ומייתרים את הסייגים שיצר המחוקק – הבעיה היא גם פנימית, של ייתור חלקים בחוק.²⁶³

יוצא שגם סעיפי החוק האחרים אינם מסייעים לנו להבין כפרה מהי, ובוודאי אינם הופכים את רכיב הכפרה למסוגל ליישב בין האיסור לבין המציאות. להפך: סעיפי החוק מקשים על הפרשנות שהכירה ברכיב הכפרה.²⁶⁴

(ה) הערך הפודה וסגירת הפער: סיכום

מאמרי זיהו פער גדול בין חוק נאה למציאות עגומה. הצגתי השערה ראליסטית לפער. דנתי בהסבר נורמטיבי אפשרי ודחיתיו. בפרק זה תרתי בעומק הדוקטרינה אחר כלים לסגירת הפער. במקום למצוא כאלו, מצאתי קשיים עצמאיים בדוקטרינה. מדוע הוחדר מבחן הכפרה? המציאות מלאה בהסבת סבל וכאב, ואפשר שבית המשפט בחר להשלים עמה ולכנותה ראוויה. אולם השלמה משפטית עם מציאות עגומה אינה הופכת אותה לראוויה. הדוקטרינה בעליל אינה מספקת מענה עקיב, ודאי שלא מענה חד, לפער שבין חזות למציאות. הפרשנות של חשין אינה מסבירה מדוע בידור אחד מותר ובידור אחר אסור, מדוע פגיעה לצורך מאכל אחד מותרת ופגיעה לצורך מאכל אחר אסורה. את הפרשנות הפסיקתית ניתן להחיל כדי להפלייל כל פרקטיקה או כדי להתירה, כחומר ביד

262 השוו לפסיקת בית המשפט העליון לאחרונה, שלפיה אין לפרש את החוק כדי ליצור בפסיקה יסוד עברה נוסף: ע"פ 3506/13 הבי נ' מדינת ישראל, פס' 309 (פורסם בנבו, 12.1.2016).

263 גם בארצות הברית החריו בתי משפט קטגוריות נוספות מהאיסור אפילו כשהחוק עצמו לא יצר חריג. אברהים הצביע על בעיית היעדר הסטנדרטים וכתב שהמשימה השיפוטית אינה אפשרית כמעט: Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 191–192, 200, 202.

264 תהיות הועלו בקצרה בספרות באשר לרכיב זה. וולפסון כתב שליסוד האמור אין כל משענת בחוק: לעיל ה"ש 5, בעמ' 562. גם יוחננוף גרס שלמבחן אין עיגון בחוק והטעים את הקושי שבעמימותו: לעיל ה"ש 3, בעמ' 153.

המפרש.²⁶⁵ מבחן הכפרה העמום אינו משליט סדר ולא היגיון ואינו סוגר כשלעצמו את הפער שלעיל, אלא מייצר פער נוסף, בין הדוקטרינה לתכלית.

3. סגירת פערים תכליתית

(א) חזות ומציאות, יסודות ותכלית

(1) מבוא

בפרק זה אראה שמבחן הכפרה אינו מתיישב עם תכליות האיסור כפי שפורשו ואף לא עם תכליות אפשריות אחרות. אין תכלית שתתיישב עם המבחן ותגבה אותו, במובן של קיום חפיפה בין העמידה במבחן לבין ההגנה על התכלית. אראה כעת שאיסור ההתעללות כפי שפורש בפסיקה, ובעיקר רכיב הכפרה, אינו משקף בעקיבות כל תכלית שהיא. לצורך כך אשתמש ב"מבחן התאמה ערכית-יסודית", שבדק עד כמה יסודות העברה כפי שפורשו מתלכדים עם תכלית העברה לסימביוזה מושלמת.²⁶⁶ חיפוש כאמור אינו תרגיל אקדמי. התאמה בין איסור לתכליתו היא דרישה חוקתית ואף דרישה שבהיגיון. אם יסודות איסור אינם מסוגלים להגשים תכלית מסוימת, ייתכן שהאיסור אינו חוקתי, ולחלופין שפרשנות היסודות או התכלית אינה מדויקת דייה. מאמר זה מתמקד בפערים בין רטוריקה לפרקטיקה, בין הצהרות יפות לבין מציאות עגומה. כשהדוקטרינה הפסיקתית תואמת את התכלית הפסיקתית ומייצרת קו עקיב, ניתן לזקק ממנה היגיון כולל, שבאמצעותו ניתן להבין כראוי את המציאות המשפטית.

האם ההצדקה (התכלית) לאיסור ההתעללות תואמת את יסודות האיסור כפי שפורשו? האם ניתן לזהות קו עקיב שעולה מהמשפט הנוהג בנוגע לאיסור להתעלל בבעלי חיים? אפתח במבט בתכליות שהציבה הפסיקה עצמה ואראה שאין סימביוזה כאמור, ועוד רחוק מאוד מכך.

כזכור, הפסיקה הציגה תכליות מגוונות לאיסור על התעללות. את הראשונה הציג חשין: חוש המוסר, ההגינות וההוגנות, תחושת החמלה והציווי להגן על חלשים. מאוחר יותר חזרה עליה השופטת פרוקצ'יה בכתבה שהעליונות המוסרית האנושית מחייבת לנהוג כלפי בעלי החיים באנושיות. התכלית השנייה, שגם אותה הציג חשין, הייתה מניעת השתלטות של הקהות והאכזריות האנושית כלפי בעלי החיים על נשמת האדם.²⁶⁷

²⁶⁵ בהמשך המאמר אציע פרשנות חלופית לעברה הקיימת; לעת עתה אתקדם בפרשנות הנוכחית.

²⁶⁶ למבחן כאמור: אסף הרדוף **עברת הגנבה** 111–112 (2014); אסף הרדוף "חומר מחשב, חומר למחשבה: מבט תכליתי באיסור החדירה לחומר מחשב" **משפט, חברה ותרבות** (עתיד להתפרסם, 2017).

²⁶⁷ עניין **חמת גדר**, לעיל ה"ש 44, פס' 28–35 (חשין); בג"ץ 7713/05 נח, לעיל ה"ש 68, פס' 15 (פרוקצ'יה).

התכלית השלישית, שאותה ציין השופט גולדברג, הייתה דאגה לאיזון האקולוגי בטבע.²⁶⁸

דומני שלא בכדי זהו הסדר שבו עלו התכליות: מהחשובה לחשובה פחות. האם פרשנות תכליתית של האיסור תצדיק את הפער בין הרטוריקה למציאות ותציג קו עקיב? אשר לכל אחת מהתכליות הללו התשובה אחידה ונחרצת: לא ולא. אתייחס לכל אחת בנפרד.

(2) חמלה מול תועלת

התכלית הראשונה נוגעת לחמלה ולציווי להגן על חלשים. האם תכלית זו נפגעת רק במצב שמתקיימים יסודות העברה, אך אינה מתקיימת במצבים שיסוד האיזון נוטה לטובת האדם הפוגע בחיות? כדי להשיב על שאלה זו יש להבין מהי בדיוק החמלה.

החמלה (אמפתיה) היא תחושה שמציפה את האדם בראותו, בשמעו ובהבינו שזולתו סובל, סבל גדול ואף קטן, אפילו זולת פיקטיבי, בסרטים ובספרות. זוהי תחושת שותפות גורל פוטנציאלית, גם אם לא מעשית. היא אינה פעולה שיפוטית ונקודתית,²⁶⁹ אינה יכולת, אלא תחושה שעולה באדם אם ירצה או לא, מזכירה לו את הצורך להתחשב ולדאוג לזולת, להכיר בכאבו ולתת לו לכל הפחות הבנה ותמיכה רגשית.

לחמלה שתי מתחרות ראשיות: שנאה והדחקה. השנאה דורסת את החמלה, מאפשרת לפגוע באחר ולהפיק שמחה ועונג מסבלו. ההדחקה מגמדת את החמלה ומתעלמת ממנה, מאפשרת להפנות עורף לעצב שגורם לנו צערם של אחרים. הרציונליזציה עשויה לסייע להדחקה: הסבר שלפיו צערו של האחר אינו צער או שהסבתו מוצדקת. לכן קל לנו יותר להזדהות עם מי שדומה לנו: מבחינה מגדרית, דתית, עדתית, לאומית, מקצועית וכדומה. כשם שקל להזדהות עם הדומים, קל להדחיק את סבל השונה.

חמלה אמתית היא הכרה בסבל שאין להתכחש לו באמצעות מנגנונים תרבותיים וחברתיים. היא התנגדות לרידוד הסבל, סירוב מתמיד לקבלת מציאות של סבל, הכרה בחובת האדם להיאבק בו בהתמדה, הבנה שהמאבק לתיקון העולם עלול להיכשל, אך אמונה שהתיקון אפשרי. החמלה היא אחריות מוחלטת של האדם למציאות החיים.²⁷⁰

268 עניין העמותה למען החתול, לעיל ה"ש 52, פס' 3 (גולדברג). לסקירת רציונלים אפשריים לאיסורים על התאכזרות בבעלי חיים, לרבות הצבעה על הקשר שבין התאכזרות כלפיהם לאלומות חמורה כלפי אדם: Gerwin, לעיל ה"ש 8, בעמ' 133-137; Madeline, לעיל ה"ש 5, בעמ' 325-328; Will Coxwell, *The case for strengthening Alabama's animal*; 29 LPSYR 187, 188-91 (2005); WAISMAN, WAGMAN & FRASCH; *cruelty laws*, לעיל ה"ש 8, בעמ' 513-492; SCHAFFNER; לעיל ה"ש 8, בעמ' 28-32.

269 אבי שגיא "בין אתיקה של חמלה לאתיקה של צדק" **צדק שלי, צדק שלך – צדק בין תרבויות** 173, 176-182 (ידידיה שטרן עורך, 2010).

270 שם, בעמ' 183-184. שגיא כתב על חמלה לאדם; אני רואה רלוונטיות גדולה לדבריו גם בקשר לבעלי חיים.

בקשר לחיות, החמלה מתבטאת בהתייצבות לצד החלשים כנגד הכוחנות שמצד החזקים. התייצבות כזו היא תמיד מעשה ראוי, וראוי במיוחד כשהחלש הוא חסר ישע במיוחד.²⁷¹ לאחר שעמדנו מעט על טיבה של החמלה, נבחן את התקיימותה כתלות ביסוד השלישי במבחנו של חשין. האם החמלה והציווי להגן על חלשים שוככים ומתאינים במקום שבו יש תועלת מפגיעה בהם, בשעה שהחזקים מפיקים רווח מניצול החלשים, מכליאתם, משעבודם או מהריגתם? ודאי שלא. חוש המוסר, ההגנות וההוגנות, תחושת החמלה והציווי להגן על חלשים אינם נעלמים כשאנו רוצים להפיק רווח שיטתי ומתמיד מהפגיעה באותם חלשים.²⁷² אדרבה, חוש המוסר וההגנות דווקא מתחדד כשאנו עומדים בפני פיתוי לפגוע בחלשים ובחפים. **חוש הצדק שלנו נמדד כשאנו החזקים ולא כשאנו החלשים.**²⁷³ איננו זקוקים למוסר ולהגנות כשהפגיעה בחלשים אינה מועילה; אנו זקוקים להם בדיוק כדי שלא נתעלל בהם רק משום שזה מועיל לנו. תועלת לבוד ומוסר לבוד. רציונליזציה של גרימת סבל אינה מצב שבו החמלה שותקת; זהו המצב העיקרי שבו החמלה זועקת. כשאנו עדים לסבל שגרם מישהו, החמלה ראויה; כשאנו גורמי הסבל, החמלה חיונית. למרבה הצער דווקא במצב זה אנו נוטים לרדד את הסבל, לקבלו או להתכחש לו במנגנונים תרבותיים.²⁷⁴

חלף זאת עלינו להכיר בסבל, לדחותו ולהיאבק בו בהתמדה. עלינו להבין שהמאבק לתיקון העולם שיצרנו עבור בעלי החיים הוא מאבק לחיים, ביותר ממוכן אחד: מאבק למען חיים ומאבק שכנראה לא יסתיים בחיינו שלנו. לצד זאת עלינו להאמין שהניצחון אפשרי, ועלינו לקבל עלינו אחריות מלאה למצב שבו הצבנו את בעלי החיים.²⁷⁵ תכלית החמלה אינה מתיישבת עם המציאות הקיימת היום. אין פירוש הדבר שהתכלית אינה ראויה, אלא שהמציאות אינה ראויה.

חשין ניסח את מבחני העברה ומזג לתוכם את רעיון התועלתנות, ומצד אחר הכריז על החמלה כתכלית האיסור. הוא לא התמודד בפסק דינו עם המתח שבין התועלתנות

271 ציטוט של הארייט ביצ'ר סטואו והרחבתו אצל: Katharine M. Swanson, *Carte Blanche for Cruelty: The Non-Enforcement of the Animal Welfare Act*, 35 U. MICH. J.L. REFORM 937, 962 (2002).

272 פראנסיון כתב שלכל החיים ערך טבוע שווה, ואין להתעלם מצורת חיים אחת כדי "להועיל" לאחרת: Francione, לעיל ה"ש 252, בעמ' 447.

273 ספרן פויר כתב שככל שנטשטש ונתעלם, ברור שהמשק התעשייתי אינו הומני במובן העמוק ביותר של המילה. האופן שנגיב לו הוא מבחן לאופן שנגיב בנוגע לחסרי ישע, לרחוקים ביותר, לאילמים, בשעה שאיש אינו כופה עלינו לנהוג אחרת: לעיל ה"ש 6, בעמ' 272. להשוואה רחבה, שיטתית וקשה בין פרקטיקות מתעשיית המזון לפרקטיקות נאציות: פאטרסון, לעיל ה"ש 11, לאורך הספר כולו, ולמשל בעמ' 95–124.

274 אנדרסון כתב על התרבות כמפתח פוטנציאלי שטרם מומש לשינוי מצבם העגום של בעלי החיים: Anderson, לעיל ה"ש 151, בעמ' 39–41.

275 כמצביעים וכצרכנים אנו אחראים לעולם שבו כפינו את לידתם, חייהם והמתתם: Draeger, לעיל ה"ש 227, בעמ' 277.

לחמלה, אולי משום שבנסיבות המקרה לא היה מתח גדול: החמלה משכה לכיוון התנינים, ואילו התועלתנות נראתה כיוזמה צדדית של בית עסק אחד במדינת ישראל. אולם במקרים רבים המתח גדול ואי אפשר ליישבו אלא להכריעו, כשההכרעה הטיפוסית היא לטובת התועלת. מתח זה נמזג לתוך מבחן הכפרה, בעירוב מין בשאינו מינו, חמלה בתועלת. החמלה אינה קשורה בתועלת ואינה מתבטלת בגינה, אך האדם – יהא זה כלכלן או משפטן – נוטה בעד האחרונה על חשבון הראשונה.

(3) רגישות מול תועלת

התכלית הפסיקתית השנייה הייתה מניעת קהות חושים וחלחול האכזריות.²⁷⁶ האם היא מושגת כשקיים פער עצום בין רטוריקה לחזות, במבחן תועלתנות המאזן בין הפגיעה בבעלי החיים לבין התועלת לאדם? ודאי שלא.

החלחול של הקהות והאכזריות לנשמת האדם אינו מתאיין כשיש מטרה בפגיעתו האינסופית בחסרי ישע. כשהמעשה מזעזע כשלעצמו, כשהעין אינה מסוגלת להביט במציאות והנפש מתחלחלת, אולם הרצון בתוצר מביא את האדם להצדיק את התהליך הקשה – לא כמחילה חד-פעמית לאירוע שהסתיים אלא כהצדקה לשיטה עצומת היקף – נשמתו מאבדת חלק מהתום שבה, חלק שלעתים קרובות מתחלף בציניות, בזלזול ובביטול.

דומני שחלחול הקהות לנשמת האדם דווקא **מתגבר** כשהוא מצליח להסביר לעצמו שהפגיעה באה למטרה טובה, ולכן אינה "התעללות". מי שעושה רציונליזציה לאכזריות יהפוך אטום, אכזר או אכזר יותר: אכזר, עיוור, קהה חושים, קהה צדק. חשיפתנו לסבל וקבלתנו אותו מקהות את חושינו בעניינו, גם כשהסובל אינו אדם, וכשאנו מרוויחים מהטלת הסבל, אנו קשובים לו עוד פחות.²⁷⁷ מי שמעלים סבל לא בעצירתו אלא בהסתרתו מעין הציבור מטפח ציבור עיוור, אטום ואנוכי, שרגיש לכל היותר לתחושותיו שלו ולא לסבל האחר. רגישות עצמית של הפוגע אינה חסרת ערך, אך כשהיא באה לצד אטימות לתחושותיו של האחר המנוצל והנפגע, היא ודאי אינה משקפת חברה רגישה לכאב ולסבל. להפך. הכינוי האנושי לאדם שרגיש לעצמו בלבד אינו מחמיא במיוחד: אנוכיות.

²⁷⁶ פראנסיון כתב והמחיש שמרבית בתי המשפט מכירים שהחוקים נגד התעללות באים למנוע מאנשים לפתח אכזריות כלפי אדם. מנסחי הקוד הפלילי לדוגמה ציינו שמטרת האיסור למנוע קהות חושים לקהילה: Model Penal Code § 250.11 cmt. 1 (1980). כך, החובה שנולדת נוגעת לחיות אבל רק בעקיפין. המטרה היא לשפר את האופי האנושי ולקדם רגישות אנושית בכלל. חוקי הרווחה אינם באים לספק הגנה לחיות ובוודאי אינם יוצרים זכויות לחיות: Francione, לעיל ה"ש 17, בעמ' 750, 753–756.

²⁷⁷ Vanderau, לעיל ה"ש 8, בעמ' 738.

(4) אקולוגיה מול תועלת

גם התכלית השלישית, הדאגה לאיזון האקולוגי בטבע, אינה זוכה לעדנה כלשהי ממבחן הכפרה. הספקת מוצרי צריכה לאדם והבאת תועלת אינה מפצה ולו במאום על המפגעים האקולוגיים הגדולים שלהן אחראיות תעשיות רבות שמנצלות בעלי חיים. בעבר היה ניצול בעלי חיים יזמה משפחתית, הניצול היה פוגעני הרבה פחות ובקנה מידה זניח יחסית. כיום הניצול נעשה בידי תעשיות ענק, הניצול פוגעני במיוחד ובקנה מידה עצום. תעשיית המזון מהחי, למשל, תורמת לזיהום הסביבתי יותר מתעשיית הרכב.²⁷⁸ אף מולקולת זיהום אחת אינה מתנקה רק משום שהאדם מפיך תועלת מאותן תעשיות.

(5) סיכום

שלוש התכליות הפסיקטיות לאיסור על התעללות בבעלי חיים אינן מושגות במציאות ואינן מאפשרות להבדיל בין המותר לאסור ואינן סוגרות את הפער בין חזות למציאות. אמנם כל איסור פלילי מופר, ולא ניתן להגיע למצב שתכליתו מושגת ב-100% מהמקרים במציאות. אולם התכליות האמורות נדרסות קרוב ל-100% ממקרי הפגיעה האנושית בבעלי החיים במציאות. הדבר מחייב בחינה מחדש ושידוד מערכות, באחד משני כיוונים: שינוי המציאות או שינוי התכלית. לשינוי המציאות אגיע בהמשך. האם תיתכן תכלית ראויה אחרת לאיסור הקיים? אחפש כעת תכליות חלופיות ואדון בשאלה אם הן מציעות כיוון לסגירת פערים נורמטיבית.

278 תעשיית המזון מהחי כרוכה בכזבוז משאבים אדיר, בייצור המזון שמיצור עבור בעלי החיים: אנו מקבלים פחות מ-5% ממה שאנו משקיעים. זאת לצד פגיעה עצומה במשאבי המים וביערות והזיהום הכבד של אוויר וקרקע: סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 202–207; Melanie M. Ghaw, *Animal Farm*, 113–111 בעמ' 81, לעיל ה"ש 81, בעמ' 113–111; MASON AND SINGER, *Reality: The First Amendment Struggle to Reveal the Frightening Truth. Behind Industrial Farm Animal Production*, 20 BUFF. ENV'T'L. L.J. 33, 48–51 (2012–2013); Betsy Tao, *A Stitch in Time: Addressing the Environmental, Health, and Animal Welfare Effects of China's Expanding Meat Industry*, 15 GEO. INT'L ENVTL. L. REV. 321, 332–6 (2003); וכן: טאטל, לעיל ה"ש 81, בעמ' 191–196; GARNER, לעיל ה"ש 2, בעמ' 113; ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 181–182. תעשיית המזון מהחי תורמת לשינוי האקלים הגלובלי יותר מהתחבורה: שם, בעמ' 72; MASON AND SINGER, לעיל ה"ש 81, בעמ' 123–120; ACHOR, לעיל ה"ש 86, בעמ' 80; Tarah Heinzen & Abel Russ, *Using Emerging Pollution Tracking Methods to Address the Downstream Impacts of Factory Farm Animal Welfare Abuse*, 31 PACE ENVTL. L. REV. 475, 477–9 (2014). ראו גם דו"ח של האו"ם מ-2006, "צלו הארוך של משק החי": <http://www.fao.org/docrep/010/a0701e/a0701e00.HTM>; יותם שלמה "הסכם הסחר במוצרים חקלאיים מנקודת מבט לא אנושית" לחם חוק – אנתולוגיה של משפט ואוכל (עתיד להתפרסם, 2017).

(ב) חשיבות מכשירנית: הגנה על רגשות האדם

תכלית חלופית ראשונה שאבחן היא האדם עצמו: לא אדם מופשט, שעלול לפתח קהות רגשית; אלא אדם קונקרטי, שקשור לבעלי חיים והופך אותם בשל כך לראויים לדאגה גם בעיני החברה. דהיינו, לפי השקפה כזו, שכמובן אינה מקובלת עליי, לבעלי החיים תכלית מכשירנית גרידא ואין הם מטרה בפני עצמה.²⁷⁹ הם חשובים משום שהם נוגעים בלב האדם. אם אינם נוגעים, חשיבותם פוחתת ואף צונחת. תכלית זו היא למעשה **הגנה על רגשות האדם**.

לתכלית זו אין יסוד איתן בפסיקה²⁸⁰ או בספרות.²⁸¹ בכל זאת היא אינה תלושה מהמציאות, וראוי לעצור ולבחנה. לבעלי החיים אין מעמד בבית המשפט, ומי שמאלץ את מערכת המשפט לדיון הם לרוב אנשים שבעלי החיים יקרים ללבם. ככל שבעל החיים פופולרי יותר, ערכו החברתי גדל ועמו גם תשומת הלב המשפטית. רבים מאלו המגדירים עצמם אוהדי חיות מחזיקים בתפיסה סוגנית, שמעדיפה בעל חיים מסוג אחד על אחרים. רעיון הסוגנות ניתן למיצוי במימרה: "כל החיות שוות, אבל יש חיות ששוות יותר".²⁸² בהנחה שהכלב והחתול יקרים ללבם של אנשים רבים בישראל יותר מהפרה ומהתרנגולת, יזכו הכלב והחתול להגנה רבה יותר.²⁸³

אמנם האכיפה המועטה של חוק ההגנה נעשתה כמעט רק בקשר לבעלי החיים הפופולריים, כלבים וחתולים. ניתן לגרוס שלשם כיוון סובייקטיבית יוזם הצעת החוק ח"כ פורז,²⁸⁴ אף שיש ראיות סותרות.²⁸⁵ גישת הסוגנות עולה גם בקרב אנשים בעלי

279 נגד התפיסה שלחיות אין תכלית לבד משירות האדם: Vanderau, לעיל ה"ש 8, בעמ' 723; Francione, לעיל ה"ש 252, בעמ' 398.

280 דורנר כתבה שנקודת האיזון בין האינטרסים של האדם ובעלי החיים קשורה גם לחיבה שלה הוא זוכה מרבים: בג"ץ 4884/00, לעיל ה"ש 55, פס' 7.

281 ראו נימוק נגד איסור האכלת חתולים שמביט בחתולים כתכלית טפלה לתכלית החשובה, הגנה על האדם המבקש לתעל אהבתו לחתולים מפני סבל רגשי ונפשי שכרוכים באיסור כזה: לרנר, לעיל ה"ש 78, בעמ' 421–424.

282 GEORGE ORWELL, ANIMAL FARM 148 (1945).

283 לטענה מסקרנת שלפיה איסורים שונים על התעללות נאכפים בדרך סוגנית וגזענית נגד סוג מצומצם של פגיעה, שמתבצע ברגיל בידי גזע מסוים באוכלוסייה: Kiran Nagulapalli, *Strictly for the Dogs: A Fourteenth Amendment Analysis of the Race Based Formation and Enforcement of Animal Welfare Laws*, 11 RUTGERS RACE & L. REV. 217, 230–47 (2009).

284 למשל "החוק איננו חל – ואת זה אני אומר לך, חבר הכנסת רביץ – על המתת בעלי חיים לצורכי מאכל. לא רצינו להיכנס לשאלה, האם שחיטה זו או אחרת היא כשרה או לא כשרה, או המתה זו או אחרת היא בגדר התאכזרות. כל הנושא הזה של השחיטה הוא מחוץ לחוק, ולכן מבחינה זאת אין לכם מה לדאוג": ד"כ 125, עמ' 3841, http://knesset.gov.il/tql/knesset_new/knesset14/HTML_27_03_2012_06-21-01-PM/19940111@19940111@1081@081.html. דשא עמלה להראות שמבחינה היסטורית החוק לא נועד לחול בעניין חקלאות אלא בעיקר בעניין חיות מחמד וטענה שלא ניתן ולא ראוי ליישם את חוק ההגנה

חמלה פחותה לבעלי חיים. למשל, ברעיון שימור המינים באמצעות כליאתם יש מעט מאוד חמלה והרבה אהדה אנושית לקישוטים מסוג מסוים. הסוגנות מאפינת אפילו פעילים טבעוניים שמספקים לבעל חיים אהוב מוצרים שהופקו בפגיעה אנושית שיטתית בבעלי חיים אחרים.

הגם שהתפיסה שבעלי חיים ראויים להגנה רק משום שאנשים רוצים בכך רחוקה מלהיות נדירה, ולכן גם נמנעתי מלהתעלם ממנה, היא בעייתית מאוד מבחינה מוסרית. **ראשית**, היא מפלה בין כאב לכאב, שוללת פרקטיקות קשות נגד מספר מצומצם של בעלי חיים ומכשירה פרקטיקות קשות יותר בבעלי חיים רבים אחרים. אף אם ניתן להשוות בין פרקטיקות, האם וכיצד ניתן להשוות בין בעלי חיים חשים? התפיסה מנציחה את הסכיון הפרני המוסרית שלנו במקום לאתגרה.²⁸⁶

שנית, וחשוב מזה, התפיסה האמורה משיבה אותנו לימים שבהם בעל חיים נתפס כחפץ ותו לא, ישות חסרת רגשות, מכשיר לבידור אנושי. איזה צדק מגולם בתפיסה שלפיה בעל חיים אחד יזכה להגנה מאכזריות אנושית משום שאנשים למדו לחבבו, ואילו בעל חיים אחר, למשל כזה שאנשים למדו לחבב את טעם בשרו – לא יזכה להגנה מינימלית? הרעיון שבבואו לבחון אישום בהתעללות בבעל חיים יתמקד בית המשפט באדם שרגשותיו נפגעו למשמע ההתעללות, קשה לעיכול.

שלישית, תפיסת הסוגנות מטעימה הגנה על בעלי חיים מסוימים ולעתים מסכימה עם פגיעות בבעלי חיים אחרים, אך בשום אופן אינה מכשירה את כל הפגיעות בבעלי החיים האחרים. פרות ותרנגולות אינן אהודות ככלבים וחתולים. ברור שאין נובע מזה שהציבור שסועד לבו בהן יסכים לכל פגיעה. הניתן להשליך תרנגולות מבניין בשם הבידור? הניתן להטיל חצים בפרות? להרעיבן, להכותן בשוט, לשפוך עליהן חומצה, לכבלן לרכב ולגרור אותן על הכביש? הציבור ודאי יתחלחל ויתקומם. תפיסה סוגנית, גם אם היא רחבה, אינה מתעלמת לחלוטין מסבלם של בעלי חיים אהודים פחות.

רביעית, מנגד, תפיסת הסוגנות אינה מתיישבת עם המציאות גם בקשר לבעלי החיים הפופולריים, שסובלים מפרקטיקות רבות, שחלקן נסקרו לעיל. למשל הרבייה כפויה של כלבים וחתולים גזעיים היא תופעה שכיחה, וכמוה גם החזקת כלבים וחתולים בתנאים

באשר לחקלאות: לעיל ה"ש 5, בעמ' 385–388, 413–419, 423–425. למגמה דומה במדינות אחרות: Sankoff, לעיל ה"ש 149, בעמ' 28; Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 191, 193.

285 בעתירת פורז מינואר 1999, בסעיף 14, הדגיש הוא את המגזר החקלאי: "בהיעדר תקנות איש הישר בעיניו יעשה ובעלי חיים בעיקר במגזר החקלאי מוחזקים ומובלים בתנאים מחפירים הגורמים להם סבל רב". עתירתו כללה מסמך שכתב למנהל השירותים הווטרינריים עוד ב-1995, שבו התייחס להמתת אפרוחים ולהובלת חיות במגזר החקלאי. פורז הנו צמחוני: <http://news.walla.co.il/item/871384>.

286 Francione, לעיל ה"ש 10, בעמ' 242.

דלים, נטישת כלבים, המתת כלבים נטושים וחתולים שגרים ברחוב וסובלים מבעיות רבות. אפילו כשהאיסור נאכף בקשר לכלבים וחתולים, דמם של בעלי חיים עדיין דליל מאוד בעיני מערכת המשפט,²⁸⁷ וגם הם נתפסים כקניין.²⁸⁸ בעלי החיים הפופולריים נהנים מנראות חברתית גדולה מזו של בעלי החיים המנוצלים שיטתית; עדיין נראותם החברתית והמשפטית מצומצמת מאוד. הדיכוטומיה המוכרת היטב בין פרטי לציבורי²⁸⁹ מצמצמת את הגנתם למקרים נדירים וחריגים באפשרה לאדם/הבעלים לנהוג בבעלי חיים/נכסיו כראות עיניו, **מיד כשהדלת נסגרת**.²⁹⁰ אפילו בעלי חיים פופולריים ככלבים וחתולים ודאי נפגעים בדרכים קשות, שנסתרות מעין הציבור; הסתרה כזו היא כמובן גם מעין המשפט. מערכת המשפט אינה נוהגת לערוך ביקורי בית וביקורות כדי לוודא שבעלי החיים הפופולריים זוכים ליחס חברתי מקובל. יוצא שאפילו תפיסת הסוגנות הנפוצה אינה מספקת דרך לסגירת הפער בין רטוריקה לפרקטיקה. יש לתור אחר תכלית עקיבה יותר.

(ג) רווחה כאידאל

תכלית רצינית ומוכרת יותר שמשקפת גישה חברתית רווחת, הנה רווחה. האם היא תסייע בסגירת הפער?

מונח ה"רווחה" מקבל משמעות שונה מאוד כשמדובר בבעלי חיים לעומת האדם. אשר לאדם המונח מתייחס לקניין, לבריאות, לאושר ולטוב אחר. אשר לבעלי חיים הרעיון צנוע יותר ועניינו צמצום סבלם של בעלי החיים לצד המשך הפקת תועלת אנושית מניצולם באופן הומני.²⁹¹ תכלית זו הוזכרה בפסיקה. בעניין נח כתב השופט גרוניס שנושא צער בעלי החיים זוכה להתעניינות ציבורית הולכת ונרחבת והציג שתי השקפות "קיצוניות" בנוגע לשאלה כמה ראוי שבעלי החיים ישמשו אמצעי בידי האדם, עניין שחשוב כמובן למבחן האיזון. האחת היא שלאדם מותר לנהוג בבעלי החיים כרצונו,

287 Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 191.

288 פראנסיון המחיש שאפילו כלב שמזיק לרכוש יותר מכפי שוויו ניתן לחיסול, ובתי המשפט נמנעים מלהרשיע; אפילו חוקים נגד התאכזרות שחרגו מתפיסת הקניין המוחלטת אינם משנים הרבה את המצב בשטח משום שהסיווג המשפטי של חיות כרכוש עדיין קובע את התוצאה: Francione, לעיל ה"ש 17, בעמ' 758–766.

289 למשל: ליאור ברשק ודנה פוגין "בין פרטי לציבורי: המשפט הפלילי והמשפחה – בעקבות ע"פ 4596/98 פלוגית נ' מדינת ישראל" **מחקרי משפט** כ 7, 12–16 (2003).

290 גם מאחורי ילדים נסגרות דלתות, והם חשופים לפגיעות פוטנציאליות קשות. ככל שהם צעירים יותר, יכולתם להתגונן ולהתלונן פוחתת, ורק ממצאים חיצוניים שאי אפשר להתעלם מהם יביאו להתערבות הרשויות. בכל זאת מצבם טוב בהרבה גם מזה של בעלי החיים הפופולריים ביותר, שמסווגים כרכוש, שמותם אינו עניין לאיש, שפגיעותיהם אינן מעוררות חשדנות של בעלי מקצוע וכדומה. כמובן, ברבות השנים ישנו את מעמדם ויכולו להיפרע ממעווליהם, מה שהכלבים והחתולים לא יוכלו לעולם.

291 Francione, לעיל ה"ש 252, בעמ' 397.

והשנייה היא שלבעלי החיים מעמד שווה לזה של האדם. גרוניס צידד בגישת ביניים שתובעת מהאדם להתחשב בבעלי החיים ולדאוג לרווחתם, להגביל את השימוש בהם ולשאוף לשיפור הדרגתי במצבם. מעמד בעלי החיים השתנה בישראל, מתפיסת בעלי חיים כקניין לגישה של צער בעלי חיים.²⁹²

בטרם אתיחס לגישת הרווחה אני חש חובה להדגיש שני עניינים בקצרה: ראשית, העמדה הקיצונית שמתאר גרוניס לטובת בעלי החיים, שוויון מלא, היא "השקפת קש", בחירה נראטיבית שמועלית כדי להידחות ביתר קלות וכדי להציג את גישת הרווחה כאיזון הוגן. אולם גם הקיצוניים שבטבעונים אינם דורשים, ואפילו אינם גורסים, ששוויון מלא בין בעלי החיים לאדם אפשרי: זכויות מגוונות, כזכות לחינוך, חופש ההפגנה והשביחה ועוד אינן רלוונטיות לחיות. גישת האבולוסיוניזם, הנחשבת קיצונית, אינה תובעת שוויון מלא אלא חיסול הניצול האנושי. אין צורך לתת את מלוא הזכויות הניתנות לאדם גם לבעלי חיים כדי שנפסיק לנצלם ולפגוע בהם בשיטתיות. אין צורך בשוויון מלא כדי להקנות משקל שווה לאינטרסים דומים.

שנית, רווחה אינה זהה לתכליות שהציגה הפסיקה. הציווי להגן על החלש והחמלה לחלש אינם מתיישבים עם מודל שיטתי של פגיעות קשות פחות בו. הקהות הרגשית ודאי עלולה להתפתח גם במודל כזה, שמלמד את האדם שאין בעיה בפגיעות שיטתיות, ובלבד שצומצמו מעט. גם האקולוגיה אינה בהכרח זוכה בהקלה גדולה בגין רווחה. גישת הרווחה מניחה שניתן לצמצם את סבל החיות בתוך כדי המשך ניצולן, ושניצול חיות וטיפול הומני יכולים להתקיים בו-זמנית. גישה זו פופולרית מאוד, לפחות על הנייר.²⁹³ למשל, גופי רווחה וחוקי רווחה קיימים במדינות רבות בעולם כבר מתחילת המאה התשע-עשרה. מדינות מקדמות רווחת חיות משק באמצעות חוקים נגד בידוד או חוקים שיאפשרו לבעלי החיים פעולות טבעיות בסיסיות. במדינות אחרות יצרו סטנדרטים להחזקה על בסיס התעשייה. המגמה היא לעתים להיטיב עם בעלי החיים, ולעתים להביא להחזקת חיות בריאות.²⁹⁴

292 עניין נח, לעיל ה"ש 60, פס' 11–15 לפסק דין השופט גרוניס.
 293 Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 178; לוי ולוי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 180. פראנסיון כתב שכמעט כולם, לרבות נסיינים וטובחים, מקבלים בתאוריה שדרוש יחס הומני ולמנוע סבל מיותר: Francione, לעיל ה"ש 252, בעמ' 398.
 294 Robert Garner, *Animal Welfare: A Political Defense*, 1 J. ANIMAL L. & ETHICS 161, 162 (2006); Lindsay Vick, *Confined to a Process: The Preemptive Strike of Livestock Care Standards in Farm Animal Welfare Regulation*, 18 ANIMAL LAW 151, 152–5 (2011); Elizabeth R. Rumley and Rusty W. Rumley, *Enforcing Animal Welfare Statutes: In Many States, It's Still the Wild West*, 21 S.J. AGRIC. L. REV. 21, 24 Pamela A. Vesilind, לעיל ה"ש 2011/2012). לסקירת פערי הרווחה בין ארצות הברית ואירופה: Mendelson, לעיל ה"ש 76, בעמ' 339. לסקירת חקיקת רווחה היסטורית אמריקנית: Mendelson, לעיל

לגישת הרווחה יתרונו לא מעטים: **האחד** הוא פוטנציאל לצמצום הסבל. הגם שצמצום טוב פחות מאיון, מעט סבל עדיף על סבל רב. בשעה שגלגלי הסבל שועטים קדימה בהווה ובעתיד הנראה לעין ואי אפשר לעצורם, מוטב להאטם ולנתבם למחוזות כואבים מעט פחות. חלק גדול מהפגיעות שנסקרו לעיל ניתן להעביר במסגרת הרווחה. לעתים המסגרת תהיה צרה, לעתים רחבה. אם נדמיין עצמנו אפרוחים זכרים בתעשיית הביצים, שמותנו המידי נגזר מעצם היוולדנו, ודאי נעדיף מוות מהיר וכואב פחות ממוות אטי בייסורי גסיסה ממושכים. אם נדמיין עצמנו פרות בתעשיית החלב, ודאי נעדיף מכלאה מרווחת יותר, עם עשב למרבץ, מזון טבעי וכדומה.

סקרתי קודם תקנות שצמצמו את סבלם של בעלי החיים המנוצלים. צמצום זה אינו מספיק מבחינתם של בעלי החיים ואינו מספק את הפעילים החברתיים, אך הוא ודאי אינו חסר ערך מבחינתם של בעלי החיים, שסובלים פחות. מי שמבקש לצמצם את הסבל, מי שמבין שסבל הוא מנת חלקם של בעלי חיים רבים מספור בעולם, עליו לברך על צמצום הסבל גם אם העלמתו אינה על הפרק בינתיים: **עדיף מעט מכלום**.²⁹⁵ רעיון הרווחה מכיר בכך שלאדם מותר להשתמש בחיות לשם תועלת בעלת חשיבות עבורו או עבור החיות. מה שנחשב לסבל לא נחוץ משתנה ומושפע מנורמות תרבותיות. לפיכך מלחמה רווחתית תהיה שפרקטיקות שונות אינן מסבות תועלת או שניתן להשיגן בדרכים אחרות.²⁹⁶

יתרון **שני** לרווחה הוא ייקור הפרקטיקות והתוצרים.²⁹⁷ זהו כמובן חיסרון ליצרן ולצרכן, אך יתרון לבעלי החיים הסובלים. מוצר סבל יקר יותר צפוי שייצרך פחות. הפחתת הצריכה, בתורה, פירושה הפחתת בעלי החיים הסובלים. גישת רווחה כאילו מכוונת את גלגלי העולם לאחור, לתקופה שבה בעלי חיים נוצלו פחות, וניצולם היה פוגעני פחות.

ה"ש 150, בעמ' 796–801; Nowicki, לעיל ה"ש 8, בעמ' 450; Francione, לעיל ה"ש 17, בעמ' 751–753. להיסטוריה של חקיקה למען בעלי חיים בניו זילנד: Sankoff, לעיל ה"ש 149, בעמ' 10–14.

295 פראנסיון כתב על "הרווחתיים החדשים", גישה שתומכת בזכויות לטווח ארוך אך ברווחה לטווח קצר: Francione, לעיל ה"ש 252, בעמ' 399.

296 Garner, לעיל ה"ש 294, בעמ' 163, 167, 172–173.

297 Draeger, לעיל ה"ש 227, בעמ' 291; Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 189. לטבלת עלויות בשיפור הרווחה ולטיעון שצרכנים נכונים לשלם יותר: Matheny and Leahy, לעיל ה"ש 76, בעמ' 347–348. לטיעון שאורח חיים מוסרי אינו יכול להתלות בהכנסה גבוהה: Sheila Rodriguez, *The Morally Informed Consumer: Examining Animal Welfare Claims on Egg Labels*, 30 TEMP. J. SCI. TECH. & ENVTL. L. 51, 60 (2011).

יתרון **שלישי** הוא קונצנזוס חברתי רחב יחסית. בעת הנוכחית עדיין אין רוב טבעוני והמצב עוד רחוק מזה, אולם גם האדם מהיישוב יתנגד לפגיעות "מיותרות" בבעלי החיים ויעדיף – בתאוריה לפחות – מציאות פוגענית פחות לבעלי החיים או למצפוננו.²⁹⁸ יתרון **רביעי** ממשיך את הקו ומציע שבעולם שהתכלית משקפת גישה רחבה גדל הסיכוי לאכיפה לא רופסת.²⁹⁹ רווחה הופכת לסוג של מוצר, ואפילו בהנחה המסתברת שבעיני אנשי הרשות האוכפת בעלי החיים אינם חשובים במיוחד, אפשר שהצרכנים ומכירת סחורה שתעמוד בסטנדרטיזציה חוקית דווקא כן חשובים בעיניהם. עם כל יתרונותיה, גישת הרווחה אינה רווחת במציאות ואינה מספקת תכלית עקיבה. סיבות כלכליות, מוסריות ואפילו עיוניות מסבירות מדוע.

מבחינה **כלכלית**, בפשטות, רווחה אינה יעילה, ולכן כמעט שלא קרתה, אינה קורית ולא תקרה.³⁰⁰ מבין שלוש גישות בולטות אפשריות – חיסול הניצול (אבולוסיניזם), רווחה ושלטון-על (דומיניון: האדם כשליט עליון),³⁰¹ מבחן האיזון "משדר" רווחה, אך המציאות קרובה בהרבה לשלטון-על. מדוע לא התפתחה רווחה כתופעה רווחת מעצמה ללא התערבות המשפט?

ניצול בעלי חיים הוא קודם כול עסק, וככזה הוא פועל בשם היעילות. לא יעיל לאפשר מרחב תנועה לבעלי חיים במצוקה, מים ומזון איכותיים; לא יעיל לקחתם אחד-אחד לשוחט בעדינות, בטיפת חמלה. הרחמים אינם יעילים, ולכן אינם קיימים בבית המטבחיים או במעבדת הניסויים. משתלם יותר לנהוג באדישות ובאכזריות.

298 גארנר ביקר את רעיון הרווחה מבחינה פילוסופית והוסיף שאחת מבעיותיו היא קריסה לתוך הצלחתו: כמעט כולם טוענים שהם תומכים בו, אפילו חקלאים. לצד זאת הדגיש שהרווחה ראלית יותר לטווח הקרוב "בשל היהירות האנושית": Garner, לעיל ה"ש 294, בעמ' 161, 174. להצעה לשיתוף פעולה בין תומכי רווחה לבין חקלאים קטנים לצמצום הריכוזיות בשוק הבשר: Kamila Lis, *Coalitions in the Jungle: Advancing Animal Welfare through Challenges to Concentration in the Meat Industry*, 19 ANIMAL LAW (2012) 63. הצעה לכונן אמנה של רווחת בעלי חיים: David Favre, *An International Treaty for Animal Welfare*, 18 ANIMAL LAW 237, 252–65 (2012).

299 מנגד, לסקירת חקיקת רווחה בארצות הברית ולטענה שמעט התקנות שנחקקו הוחלשו בחריגים, שהאכיפה ספורדית ועוד: Tao, לעיל ה"ש 278, בעמ' 349; Matheny and Leahy, לעיל ה"ש 76, בעמ' 335; וראו גם Garner, לעיל ה"ש 294, בעמ' 167.

300 פראנסיון כתב שלא רק שרווחה לא תוביל לחיסול; היא אינה משפיעה כלל, ומתנסחת באופן שבו האינטרסים החייתיים כמעט תמיד יפסידו. הוא הצביע על ליקויים מבניים בגישת הרווחה וכתב שהגישה קיימת יותר ממאה שנה ועדיין לא קידמה זכויות ואפילו לא ממש צמצמה סבל. להפך, היה גידול דרמטי בפגיעה, ופרקטיקות שונות אף נהיו קשות יותר. חלף רווחה נדרש לחסל את גישת החיות כקניין: Francione, לעיל ה"ש 252, בעמ' 430–426, 400.

301 **הביטוי בהשראת** MATTHEW SCULLY, *DOMINION: THE POWER OF MAN, THE SUFFERING OF ANIMALS, AND THE CALL TO MERCY* (2002).

במקום שבו המוות דייר של קבע, שמפיק כסף בלי סוף, שם לא תדור החמלה ולא תתקיים רווחה.³⁰²

כמודגש בפרק ה.4(ב), תרנגולות מצופפות בכלובי סוללה לא משום שנאת הלולנים אלא מטעמי כסף. אפרוחים נגרסים מטעמי כסף, פרות מוחזקות על מצע צואה ושתן מטעמי כסף, וכדומה. כך בתעשיית המזון וכך בתעשיות נוספות: כלבות מורבעות למען כסף, פרוות שועלים מופשטות למען כסף, עיני ארנבים מוצפות חומצה למען כסף. רעיון הרווחה ממשיך את הפער בין המופשט לקונקרטי, בין הסמוי לגלוי. כתאוריה, לרווחה יתרונות לא מעטים. מבחינה מעשית, ייקור המוצר אינו אסטרטגיה כלכלית מצטיינת למשיכת לקוחות.³⁰³

מבחינת השפה, הרווחה נמצאת בדיוק ברובד שנמצאת ההתעללות: רובד מופשט שלא ברור מה פשרו המעשי. נוח ונעים לדבר על רווחה כרעיון. נוח ונעים פחות לשלם על "ביצת חופש" קטנה יותר מאשר על ביצת לול גדולה. מלבד זאת, רווחה אינה אפשרית בקנה מידה גדול, מן הטעם שאין מספיק מקום, ודאי בישראל, להכיל את התרנגולות, את הפרות וכדומה בתנאי נוחות. צריכת מוצרים מהחי צמחה לממדים מבהילים, ואי אפשר להמשיך לספק לאוכלוסייה אנושית עצומה וגדלה כמויות אדירות, ועוד בתנאי רווחה.³⁰⁴ כזכור, השופט אור הבחין בקשיים ביישום משנתו של חשין בתופעות מקובלות בחברתנו כלפי בעלי החיים, ולכן העדיף להותירה בצריך עיון.³⁰⁵ לדעתי, אמירה כנה זו מכירה בכך שאפילו גישת הרווחה רחוקה מלהיות רווחה.

ההתנגדות המוסרית לתכלית הרווחה חזקה לא פחות. שיח הרווחה מקבל שהאדם פוגע בבעלי חיים בשלל הקשרים שאינם ניתנים לעצירה: לעולם ימשיך האדם לנצל בעלי חיים ולהרגם, ואם כבר ימשיך, מוטב יעשה כן בדאגה מינימלית לרווחתן. שיח

302 ביטוי לרצון להתייעל: תהליך האוטומציה של הטיפול בבעלי החיים במשק, שמגביר את הניכור האנושי ומצמצם את הסיכוי שהאדם יבחין במצוקתם ויטפל בה: אריאל צבל "חיות בניהול אוטומטי: עבר, הווה ועתיד" **חיות וחברה** 47 (2012) 55.

303 אנדרסון כתב שתעשיית החקלאות טוענת שמגבלות רווחה הן בלתי אפשריות ובלתי מציאותיות בשוק תחרותי. לדידה, צרכנים דורשים עקיבות, שמחייבת תנאי חווה כדי להבטיח עקיבות במאפייני הבשר: צבע, מרקם ועוד. החקלאים מונעים כמעט לגמרי בשיקולי שוק. ככל שהתוצר רב יותר, כך מחיר יחידה יורד. מחקרים הראו שצרכנים נוטים להעדיף מזון שגודל בהומניות אך אינם מוכנים לשלם עליו יותר ממזון אחר. מחקרים אחרים מראים שהציבור מוכן להגביל בחוק יוזמות חקלאות יותר מאשר מוכן להצביע בארנק: Anderson, לעיל ה"ש 151, בעמ' 28, 55. אנדרסון הפנה לסקאלי, שזיהה את הכלכלה כגורם העיקרי לתנאי החיות ביצירת "מרוץ לתחתית", שבו כוחות השוק דוחפים להפקה רבה יותר בעלות נמוכה יותר ובהתעלם משיקולי מוסר: Scully, לעיל ה"ש 301, בעמ' 271.

304 החקלאות התעשייתית העבירה את החיות מהחווה המסורתית לחווה תעשייתית סגורה, שבה אדם אחד יכול לטפל בעשרת אלפים תרנגולות, לטפל ביתר קלות בחזירים, בפרות וכדומה: Tao, לעיל ה"ש 278, בעמ' 343–344.

305 עניין חמת גדר, לעיל ה"ש 44, בעמ' 872.

הרווחה משדר **פטליזם פרגמטי**, וקל לאדם הלא טבעוני³⁰⁶ להתחבר אליו: "אני בעד צריכת מוצרים מהחי אבל נגד התעללות בבעלי חיים בתהליך".

הרווחה עוסקת בהפחתת הסבל, וזו ודאי מטרה ראויה: סכין חדה יותר, כלוב מרווח ונקי יותר, חבל ארוך יותר. מטרה ראויה, אך לא מספיקה, משום שהיא מנציחה תפיסת בעלי חיים כקניין ומשלימה עם הרבה מאוד כאב, סבל, מוות וניצול; מסוכנת, משום שהיא שולחת מסר שכל אותם כאב, סבל, מוות וניצול הם בסדר, רק צריך להקל במעט על המצפון האנושי ולהמשיך הלאה.³⁰⁷

מעשית, ברור שכל יצור בעל תודעה ומערכת עצבים יעדיף שצווארו ייחתך בסכין חדה ולא בסכין קהה, לבלות את חייו בכלוב בגודל מטר מרובע ולא בכלוב בגודל סנטימטר מרובע, להיקשר לשעות ארוכות בחבל באורך עשרה מטרים ולא בחבל באורך חצי מטר.³⁰⁸ מוסרית, הבחירה בין אפשרות רעה מאוד לאפשרות איומה נוגעת לאומללים מכול. במובן המעשי, עדיפה סכין חדה. במובן המוסרי, לו דמיינו יצור בעל ערך שאין כורח אמתי להמיתו – אין סכין חדה מספיק, ואין כלוב גדול מספיק. גישת הרווחה מפריעה לגישת הזכויות ומציבה עלה תאנה נאה מופשט ומעט דמיוני עבור המערכת המשפטית ועבור התעשייה כדי להנציח את הפער בין רטוריקה לפרקטיקה.³⁰⁹

לבסוף, אפילו מבחינה **עיונית** רעיון הרווחה קורס לתוך עצמו. כדי לקבוע אם סבל החיות בלתי נחוץ, מודדים אינטרסים אנושיים בניצול החיה לעומת האינטרסים של החיה שלא לסבול; אם האינטרסים האנושיים מנצחים, הסבל מותר. **הם כמעט תמיד**

- 306 גארנר הדגיש שרווחת בעלי חיים אינה מטרה פופולרית בתנועות למען בעלי חיים, כמו שחרור או זכויות: Garner, לעיל ה"ש 294, בעמ' 161. מנגד, ארגונים שונים מקדמים רווחה בסברה שגישת הזכויות אינה ראלית: Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 179.
- 307 ארגונים מסוימים סבורים שרפורמת רווחה תזיק למטרה בהפיכת הניצול של חיות לנעים יותר לציבור: Anderson, לעיל ה"ש 151, בעמ' 44. גארנר, שהטעים את יתרונותיה המעשיים של גישת הרווחה, חיפש ומצאה בלתי ניתנת להגנה פילוסופית: Garner, לעיל ה"ש 294, בעמ' 164–166, 169.
- 308 פראנסיון כתב שכשמוצגת לנו תמונה קשה, למשל פרה צמאה לפני שחיטה, אנו חשים מחויבות לצמצם את סבלה אפילו כאוכלי בשר. הוא הציג דוגמה אחרת: סוהר בכלא של חפים שמעונים שנותן מים לאסיר צמא. הסוהר רוצה לחסל את הכלא, אך סוהרים אחרים מציעים לו להפחית מסבל האסירים ומדגישים שחיסול הכלא אינו ראלי. אולם עדיף לפרוש מהעבודה בכלא ולהקים ארגון למען זכויות אדם. ההבדל הוא בין מיקרו (רווחה) למאקרו (חיסול). גישת רווחה אינה מחייבת שינויים יסודיים בתעשייה. הרווחתי הוא מקומי שמבקש להשפיע על המערכת מבפנים. אולם אין לנו יכולת אמיתית לדבר על זכויות כל עוד החיות מוכרות כרכוש, שאם לא כן זכותן תמיד תיסוג. לעומת זאת גישת הזכויות היא גישת הזר: צורת מחאה חברתית שמאתגרת מוסדות חברתיים בסיסיים שמאפשרים ניצול חיות, שמבקשת לחסל את הניצול הממוסד ואת מעמד הקניין: Francione, לעיל ה"ש 252, בעמ' 423–425, 441–446.
- 309 פראנסיון כתב שהנצלנים מאמצים את שיח הרווחה ונשענים עליו להגנה על פעילותם: Francione, לעיל ה"ש 252, בעמ' 403, 431.

ינצחו. חוקי רווחה טיפוסיים כוללים חריגים רבים שמתירים לתעשייה לפעול כחפצה.³¹⁰

גישת הרווחה מניחה שאפשר לאכול את התרנגולת ולהותירה שלמה: להמשיך ולנצל בעלי חיים, אך בפגיעה מועטה. מפתח לדמיון בעלי חיים ללא סבל מיותר, שניתן לנצלם ניצול "הומני". אולם ניצול חיות מטיבו, אפילו בנסיבות הטובות ביותר, מצריך גרימת כאב וסבל ולעתים קרובות המתה.³¹¹ בסיווגן כרכוש, כדברים שניתן להרוג ולהזיק להם מסיבות טריוויאליות, גרע המשפט מערכן עד לנקודה שלא מציאותי לצפות לטיפול הומני. לא עקיב לטעון שלבעלי חיים יש ערך רק כמשאבים ובו בזמן לטעון שעלינו לכבד את האינטרס שלהם לא לסבול.³¹² גם כשקיימים כללי רווחה, הם רחוקים מהעולם הנאה שאנו מדמיינים, בעיקר בשל לחצים כלכליים.³¹³ מלבד זאת, קשה לייחס למנצלי חיות למחייטת תחושת כבוד כלפיהן ורצון לנהוג בהן בהומניות. אמחיש את הבעייתיות בתכלית הרווחתית בסוגיה אחת שהזכרתי: המתת אפרוחים זכרים. מיליוני אפרוחים מושמדים בשנה בישראל, ומיליארדים בעולם. גישת הרווחה תשאל מהי הדרך הפוגעת במידה הפחות ביותר להמתת אפרוחים שאין לתעשייה רווח כספי בגידולם. כיצד ראוי להמיתם? בגריסתם? במעיכתם? בחשמולם? בחניקתם? בגז רעיל? בהטלתם לפח האשפה?

310 גישת רווחה מצריכה איזון, אך האיזון כמעט תמיד לטובת האדם, שהרי החיה היא קניין. המנצח של כל עימות מוכרע מראש. חוקים רבים אוסרים סבל לא חיוני, אך האדם מורשה לנצל בעלי חיים בשלל הקשרים. כולם אינם חיוניים, כולם יוכרו כחיוניים. הבחינה נערכת לפרקטיקות שכבר התבססו בחברה: Francione, לעיל ה"ש 252, בעמ' 434-436; Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 176-180.

311 אברהים הדגיש שהניצול עצמו כרוך בהסבת סבל רב, ולכן החוק יכול למנוע מעט מאוד סבל. חוקי הרווחה חדשניים בתאוריה אך אינם יעילים בפרקטיקה משום שאינם יוצאים נגד הניצול אלא מתמקדים בטיפול האנושי. מניעת סבל מצריכה מניעת ניצול: Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 188-189, 202-203.

312 שם, בעמ' 191.

313 גרנדין, שהועסקה בתעשיות בשר ענקיות לרבות מקדונלדס, כתבה על סטנדרטים לבתי מטבחיים: 95% להמתה נכונה, 100% הצלחה בהימום, עד 3% קולות מצוקה בהימום ובהמתה, עד 1% בהמות נופלות, עד 25% שימוש בשוקר חשמלי. חמישה מעשי התעללות שמכשילים בביקורת מצדה: גרירת בעלי חיים בשרשראות, ציפוף מכוון, דקירה במוטות, סגירה מכוונת של שערים על החיות, הכאת החיות: לעיל ה"ש 3, בעמ' 260. בארצות הברית, לפי החוק הפדרלי, לפני השחיטה יש לירות בפרה באקדח הלם ששולח מוט ברזל לראשה ומושך אותו בחזרה. אם האקדח מתפקד והירי נעשה כראוי, הפרה מאבדת הכרה או מתה במקום. רגליה נקשרות בשרשרת ברזל והיא מונפת מעלה. עובד נוסף משסף את גרונה במאונך, להפסקת זרימת החמצן למוחה. הפרה נוסעת כשכיל הדימום ומדממת דקות. הגופה מגיעה לפושטי האיברים והעור ולבסוף נחצית. תחקירנית אכזריות כלפי בעלי חיים חשפה שלא תמיד הירי מתנהל כהלכה ולעתים הפרות בהכרה בשלב השיסוף ואף אחריו, בשלב פשיטת העור. הדבר מתקשר גם ל"מצוקת" הזמן של הפועלים: Eisnitz, לעיל ה"ש 84, בעמ' 28, 42-43; פאטרסון, לעיל ה"ש 11, בעמ' 76; טאטל, לעיל ה"ש 81, בעמ' 177-178; Garner, לעיל ה"ש 2, בעמ' 103-104.

הפתרונות ה"רווחתיים" מניחים כולם את המשך המתת האפרוחים, משום שהתעשייה טרם פיתחה דרך להדגיר ביצים שיפיקו אפרוחות בלבד. בהתפלמסות בין האבולוסיוניסט לחקלאי מתבקש דווקא האבולוסיוניסט להציע פתרונות, הגם שהחקלאי מקיים את הבעיה ומנציחה. אולם לאבולוסיוניסט אין פתרונות רווחתיים לא רק משום שרעיון הרווחה אינו מקובל עליו, אלא בעיקר משום שהוא רעיון שקורס לתוך עצמו. כל דרך להמתתם של יצורים בני יומם, מיליונים בשנה בישראל ומיליארדים ברחבי העולם, אינה מגשימה תכלית רווחתית, והיא קרובה בהרבה לגישת שלטון-העל, שלפיה האדם הוא האדון לעשות כעולה על רוחו. ירצה – יחמול פה ושם; ירצה – ינצל, יכאיב ויהרוג. החמלה לאפרוחים מתבטאת היום בהעדפת גריסתם על השלכתם לאשפה. הלזאת ייקרא חמלה? או שמא זו גריסתה של החמלה והשלכתה לפח? זו המציאות כרגע, ולשינויה נחוצים צעדים לא שגרתיים.

4. סגירת פערים דוקטרינרית-תכליתית: שינוי המציאות ויישוב הרטוריקה

(א) יישום מוקפד של המבחן הפסיקתי במציאות החייתית

החוק והפסיקה המנחה יוצרים חזות נאה ועמומה של הגנה על בעלי חיים. המציאות מלמדת שפגיעות קשות בבעלי חיים הן דבר שגרתו ושיטתו. תכליות האיסור על התעללות בבעלי חיים, כפי שפורשו בבית המשפט העליון, אינן מושגות במציאות חיינו ואינן מתיישבות עמה. זהו הפער החיצוני שבין הרטוריקה ובין החיים (והמוות). בניסיוני ליישבו זיהיתי פער נוסף, פנימי, בין מבחן הכפרה לבין התכליות הפסיקתיות לאיסור. לא מצאתי תכליות חלופיות שתתישבנה עם מבחן הכפרה. בטרם אציע דרכי פעולה מעשיות לצמצום הפער הקשה ליישוב, אצביע על דרך עיונית לסגור. אם ייושם מבחן הכפרה בהקפדה ובלי לעצור ברמת הפשטה גבוהה ונעימה, יש לו פוטנציאל לפתור את כל הבעיות שזיהה מאמרי: לסגור את הפער בין חזות למציאות, להכריע את מבחן האיזון לטובת בעלי החיים ולהגשים את התכליות היפות שעליהן כתב בית המשפט העליון. לפי מבחנו של חשין, לאחר שאיתרנו גרימה מודעת של סבל וכאב, עלינו לאתר את תכליתה ולבחון את מידתיות הפגיעה. מה תהא תוצאת מבחן ההתעללות של חשין באשר לפרקטיקות הפוגעניות שתוארו במאמרי? יישום מוקפד יותר של המבחן יניב תוצאה אחת ויחידה: הפגיעות אינן למטרה ראויה ולמצער אינן מידתיות, ובכל מקרה אין כפרה. אם רק ייושם המבחן בקפידה ובכנות, תשלול תוצאתו פרקטיקות פוגעניות רבות מספור. אביט בתכלית של הפגיעות השיטתיות בבעלי החיים דרך שתי זוויות משלימות ומחוברות, ואראה שבשתיהן אין כפרה ואין הצדקה משכנעת לפגוע בבעלי החיים למטרות שכאלו: התעשייה (היצרן) והאדם (הצרכן). כמפורט מיד, אלו זוכים בתועלת מהפגיעות בבעלי החיים, אך לא תועלת שהיא "צורך" אמתי, שניתן לומר עליו שהוא מצדיק את המחיר הכבד שבצדו.

(ב) מבט בתעשייה: כסף כסף תרדוף

מבחינת התעשייה, ובהמשך לפרק ה.3(ג), התכלית שמאחורי חלק מהפעולות המתעללות (למשל שינוי גנטי או גדיעת הקרניים של הפרה, הנשרה כפויה וכליאה בכלובי סוללה ועוד), שספק אם תעמוד במבחני האיזון הפורמלי, היא **רווח/חיסכון כלכלי** לרפתן וללולן. אנשי התעשייה יוצרים סביבה פוגענית וגוף מעוות לבעלי החיים. הדבר גורם בעיות התנהגותיות בבעלי החיים ובעיות כלכליות לאנשי התעשייה. אנשי התעשייה פותרים אותן בצורה פוגענית וקשה. לשון אחר: הם מייצרים בעיות בהתעללות – ופותרים אותן בהתאכזרות.

התעשייה נסמכת על שאנו מביטים (אם בכלל) בפרקטיקה אכזרית מסוימת שפותרת בעיה, בלי לשאול מה יצר אותה, בלי מבט-העל שהוזכר לעיל, בלי לראות ש"פותר" הבעיה הוא יוצרה, ושכל הדרכים מובילות לאכזריות. תעשיית המזון מהחי תכליתה לשמר מערך כלכלי אדיר עבור בעלי העסק.³¹⁴ תכליתן של חלק גדול מהפגיעות לחסוך כסף, ושל חלק אחר להרוויחו.³¹⁵ פרקטיקות כדחיסת בעלי חיים רבים לכלובים ישנים ומטונפים, גריסת אפרוחים, הצמאה והרעבה, השלכה למכונת השחיטה במקום הנחתם שם – באות לחסוך כסף. הפגיעה בחיות אינה התכלית אלא האמצעי להשגתה.³¹⁶ הכסף הוא התכלית והוא דורס את הערכים, הגם שלערכים יש מחיר כלכלי וראוי לשלמו כשאנו בלתי סביר.³¹⁷

התעשייה מכניסה כסף רב למדינה, שבתורה מעלימה עין מסבל בעלי החיים, עין תחת כסף.³¹⁸ הטיעון התעשייתי ממשיג את העניין לא כבצע כסף אלא במונח נעים

314 לוי ולוי כתבו ששאלת הפרנסה של התעשייה אינה מכרעת, כפי שאינה מכרעת בתעשיות הטבק והסמים: לעיל ה"ש 4, בעמ' 331.

315 אייקר כתבה שבמקום שמעורב בו כסף, בעלי חיים הופכים לסחורה. סבלם הוא פשוט נסיבה מצערת ותוצר עסקי: ACHOR, לעיל ה"ש 86, בעמ' 18. וכן: יוחננוף, לעיל ה"ש 3, בעמ' 38. דשא ציינה שהחקלאות התעשייתית הצליחה להקטין את עלויות הבשר, הביצים והחלב אך ללא ספק פגעה ברווחת בעלי החיים; שיפור רווחת בעלי החיים יעלה הרבה: לעיל ה"ש 5, בעמ' 383, 443–446. פראנסיון כתב שרווחה אינה מזהה ערך מהותי בבעלי חיים, לא תוביל להפסקת ניצול בעלי חיים ובאה רק לייעול הניצול: Francione, לעיל ה"ש 8, בעמ' 11–13.

316 GARNER, לעיל ה"ש 2, בעמ' 107. לדעת דשא כסף הוא עילה לגיטימית לפרקטיקה בלתי הומנית: ה"ש 5, בעמ' 457. אדגיש: חלק מהפרקטיקות המתעללות אינן קיימות בחקלאות הפרטית, להבדיל מהמתועשת; חלק חשוב מתקיים גם שם.

317 דברי השופט דורנר: בג"ץ 4541/94 מילר נ' שר הביטחון, פ"ד מט(4) 94, 121–122 (1995). בדעת מיעוט כתב השופט טל שהוצאה אדירה לטובת השויון תבטא בפגיעה בצרכים חיוניים אחרים: ביטחון, ערך יסודי שחשוב משויון. שם, בעמ' 126–128. השור: Anderson, לעיל ה"ש 151, בעמ' 50 (מוסר אמור לגבור על כלכלה).

318 גארנר כתב שהמכשול הגדול ביותר לשינוי הוא התועלת הכלכלית שמופקת משימוש בבעלי חיים. תעשיית המזון והניסוי מקבלות מהמשלה מעמד מיוחד בשל היותן שדולה חזקה ובשל עמדתן המבנית בכלכלה: GARNER, לעיל ה"ש 2, בעמ' 249. וכן: Gerwin,

יותר: שוק חופשי.³¹⁹ רטוריקה דומה הוצגה בעבר בעד המשך ניצול ילדים בתעשייה ואפילו בעד המשך העבדות בשל חששות מקריסה כלכלית ואפילו כפטרנליזם בנוגע למנוצלים.³²⁰

יש משהו בטיעונים בעד שוק חופשי ויעילותו.³²¹ למשל, בשר כלב אינו נפוץ בישראל לא משום שאינו חוקי אלא משום שאינו מבוקש. אולם ראשית, בעולם שאינו רק

לעיל ה"ש 8, בעמ' 127–128; Wechsler, לעיל ה"ש 103, בעמ' 189–190. שפנר תהתה מדוע האכזריות בתעשיית המזון מותרת וקרבת תרנגולים אסור. תשובתה נשענה גם על הכוח הפוליטי העצום של מפעלי המזון לעומת הכוח השולי שבספורט הדמים: SCHAFFNER, לעיל ה"ש 8, בעמ' 36–37. דרייגר כתבה שהתעלמות תרבותית מחייהם של בעלי החיים המנוצלים מצריכה הדרה מהמרחב הציבורי, וההדרה בארצות הברית בת מאה שלמה, מה שמחייב ריכוז של אינטרסים פוליטיים וכלכליים: Draeger, לעיל ה"ש 227, בעמ' 288. פרנקלין כתב שלתעשייה כוח פוליטי גדול להשפיע על חקיקה ולהסתיר את המציאות מהצרכנים: Franklin, לעיל ה"ש 197, בעמ' 320. וכן: Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 184; Heinzen & Russ, בעמ' 377.

319 החוות התעשייתיות הצליחו למסגר את שאלת הרווחה במסגרת אידאליים של שוק חופשי ובעלות. אנדרסון ניתח בהרחבה את הדמיון לטיעוני התעשייה שניצלה ילדים: "יש צורך כלכלי בתנאים הנוכחיים וכל התערבות תיצור תוהו ובוהו כלכלי שיגרום לאובדן רווחים, לפיטורין ולשפל כלכלי; וכל ניסיון להסדרה ידחוף את התעשייה לחו"ל כדי להתחרות בנעשה שם". כפי שהורים נטו שלא להתנגד לעבודת ילדים, בשל תלות כלכלית במערכת, חקלאים רבים תלויים בחקלאות התעשייתית להישרדותם הכלכלית. בעלי מפעלים במאה התשע-עשרה טענו ששליטה ממשלתית תפר את זכויותיהם, במיוחד לשלוט ברכושם ובעסקם. חופש החוזים היה טיעון אידאולוגי בסיסי נגד רפורמה בעבודת ילדים, ורטוריקה של שוק חופשי עצרה התערבות ממשלתית: Anderson, לעיל ה"ש 151, בעמ' 3, 17, 27–28.

320 אנדרסון כתב שבקום התנועה לחיסול העבדות בסוף המאה השמונה-עשרה, היא נתקלה בטיעונים דומים על חופש כלכלי וחששות מאסון וקריסה כלכלית ללא עבדות. העבדות הוצגה כבסיס המסחר. שפת השוק החופשי החלה לאבד מכוחה כשכלכלנים החלו לנסח תורות נגדיות. היו שטענו בשעתם שמוטב לילדים לעבוד במפעלים בתנאים נוראיים ולא לחיות ברחוב בגלל עוני. שימועים בפרלמנט כללו עדויות בדבר תנאי הבריאות הטובים במפעלים למרות ראיות ברורות לכיוון ההפוך. הציבור חשש מבטלות, שעלולה להוביל לפשע, יותר משחשש לעבודת יתר של ילדים. תומכי עבדות טענו שעבדים נהנו מתנאי מחיה עדיפים בשדות הסוכר באמריקה לעומת מצבם באפריקה. נימוקים אלו מהדהדים בתעשייה החקלאית, שמוטב לחיות שם והן סובלות פחות מחלות: שם, בעמ' 30–36.

321 פראנסיון כתב שלרווחה המשפטית ארבעה רכיבים משולבים: אפיון חיות כקניין אנושי; פירוש מעמד הרכוש להצדקת היחס האנושי לחיות כאמצעי למטרה אנושית; קביעת חיוניות השימוש באשר לכל פרקטיקה חברתית מקובלת; פירוש "אכזריות" לא במובנה הרגיל אלא כשימוש בחיה שאינו תורם לתוצר המצופה. אנו סובלניים לפרקטיקות משק ואיננו מתייגים אותן כאכזריות, כי זה קשור לייצור מזוננו. איננו מתירים להניח לחיות לגווע ברעב משום שזה אינו תורם לייצור. אנו מקבלים פגיעה שממקסמת את התוצר. יחס הומני וסבל לא חיוני נקבעים לפי מה שנתפס כצורה המיטבית של ניצול. אנו חשים צער על

שוק, אלא יש בו גם משפט, השוק ממילא מוגבל. בשוק חופשי לגמרי ניתן לנצל חיה ולפגוע בה בכל דרך כלכלית: בקרקס, בפיתום אווזים, בציד ללא היתר, בקרבות כלבים, בניסויים לצורכי קוסמטיקה וכדומה. הרטוריקה של שוק חופשי ממילא מתחרה בערכים אחרים, כהגנת הצרכן.³²²

שנית, טיעון השוק החופשי כוללני מאוד. זה קסמו וזו חולשתו: אין צורך במשפט אם הכלכלה מספיקה. יש ביקוש כלכלי גם לרצח, לנשק, לסמים מסוכנים, לזנות ועוד. אין זאת אומרת שהמשפט צריך להכפיף ראשו בפני הכלכלה אך משום שנצלנים שונים נופפו במילות הקסם "שוק חופשי". במקום שבו הכלכלה מעודדת רוע שמותר מהחברה שבתורה מבכרת לעצום עין ולצרוך בשקט, חל כשל מוסר, ואז ניתן לסבור שאמור להגיע המשפט. הכלכלה האכזרית והמשפט המוסרי מתעמתים. בעימות שקשור לבעלי החיים, הכלכלה מביסה את המשפט,³²³ בין משום שהוא מוותר בחוק ובין משום שהוא מוותר בשפיטה.³²⁴ "דרך השוק" דורסת את "דרך התרבות"³²⁵ בלי קרב של ממש.

שלישית, רעיון השוק החופשי אינו מתיישב עם סבסוד ממשלתי מסיבי לתעשיות נצלניות. בשוק חופשי חלב סויה למשל יעלה הרבה פחות מחלב פרה, משום שחלב פרה יקר בהרבה להפיק.

אסיים ואכתוב שהמילה "חופשי" בהקשר שבו האדם משעבד, כולא, מתאכזר וטובח במיליארדי יצורים חפים שלא זכו ולו לרגע של חופש אמתי בחייהם, מצמררת ממש.

מות חיית מחמד אחת אך לא על מותם של מיליארדי חיות בתעשיית המזון. עליהן אנו מצרים רק כשהן מתות מוות לא יצרני: Francione, לעיל ה"ש 17, בעמ' 739–745, 748. 322 Anderson, לעיל ה"ש 151, בעמ' 54.

323 השוק החופשי שתומך בתעשייה יתמוטט תחת המשקל המוסרי של תמונות הפגיעה: Draeger, לעיל ה"ש 227, בעמ' 288.

324 אנגליה אינה מחריגה חיות למאכל ופרקטיקות חקלאיות מקובלות מהחוק האוסר על התעללות, אך פעולה לפי קוד פרקטי מקובל היא שיקול לקבוע שהמעשה אינו סבל מיותר. החרגי המפורש היחיד באנגליה – ניסויים – מטופל בחוק נפרד. חוק הרווחה בניו זילנד The Animal Welfare Act 1999 section 29(a), יוצר עברה של יחס רע (ill-treat) לחיה: גרימת סבל, במעשה או במחדל, כאב או מצוקה, במידה, בסוג או בנסיבות שהיא בלתי סבירה או בלתי נחוצה. בית המשפט יחליט ויאזן אם הסבל מיותר. שפנר ביקרה וכתבה שרווחת חיות המזון עלובה משום שהתעשייה שעונה על פרקטיקות אכזריות כשהמגמה היא להשיא רווח. לכן אי אפשר לפנות לתעשייה להגדיר מה אכזרי ומה לא. כססומכים על הסטנדרטים של התעשייה עצמה עושים עוול לבעלי חיים: SCHAFFNER, לעיל ה"ש 8, בעמ' 27–28, 59.

325 מנחם מאוטנר משפט ותרבות בישראל בפתח המאה העשרים ואחת 138 (2008).

(ג) מבט בצרכן: טעם ההנאה כטעם החיים, מכבסת מילים בשירות המצפון

התועלת לתעשייה מהפגיעה בבעלי החיים היא כספית. מה התועלת מהפגיעה לאדם הצרכן? מבחינה רטורית ואף מצפונית, נוח ומפתה לטעון שצרכים אנושיים חיוניים מצדיקים פוגענות: הצורך האנושי לחיות מצריך מזון, הצורך האנושי לדעת מצריך חינוך וכדומה. כך נראים הטיעונים אם מפרקים אותם לגורמים:

האדם חייב לאכול כדי לשרוד ← פגיעה בבעלי חיים מספקת אוכל ← הפגיעה מוצדקת

האדם זקוק לחינוך ← פגיעה בבעלי חיים מסייעת לחינוך ← הפגיעה מוצדקת

טיעונים מסוג זה מגלמים שתי הנחות משפטיות-חברתיות ובסיומן איזון משפטי-חברתי:

1. הנחת צורך אנושי חיוני.

2. הנחת חיוניות הפגיעה בבעלי החיים בשם הצורך.

3. איזון: הצדקת הפגיעה.

בדרך זו ניתן לכאורה להבדיל בין פגיעות "רעות" בבעלי חיים, למשל לשם בידור³²⁶ (חמת גדר) או לשם "מעדן קולינרי" (נח). בידור ומעדן קולינרי אינם צורך אנושי חיוני, ומשכך לא תוצדק הפגיעה.

ההבחנה, כמו הטיעונים עצמם, משכנעת רק כשעוצרים ברמת הפשטה גבוהה. גם בהנחה שחלק גדול מהפגיעות בבעלי החיים באות לכאורה לשרת צורך "חיוני", דהיינו קיומי (מזון) או התפתחותי (חינוך), ולכן הנחה 1 מתקיימת, הרי שכפי שאראה מיד, הנחה 2 אינה מתקיימת באשר לאותן פגיעות. ניתן לראות בכך מבחן של מידתיות: אם ניתן להשיג את התכלית בדרך אחרת, פוגענית פחות, הרי שהפגיעה מאבדת מצדקתה.

לחלופין ניתן לומר שהיות שהתכלית מושגת בהקשרים רבים בדרך פוגענית פחות הן מבחינה עיונית והן מבחינה מעשית, הפגיעה אינה נעשית עוד בשמה של התכלית, בשמו של צורך חיוני נעלה, אלא בשמו של משהו נחות יותר ומוצדק פחות. אסביר.

הטענה שזכותו של האדם לחיות ולהתקיים אינה כזו שיש טעם לכפור בה, וכמוה גם הטענה שעליו לאכול כדי להתקיים. האם משילוב הטענות נובע צורך חיוני לאכול מזון מהחי? ודאי שלא. מה טעם יש בתהליך ייצור החלב, הביצים והבשר? מהי התכלית?

326 אפילו תכלית הבידור אינה גוררת איזון חד-משמעי. מצד אחד קיימות פרקטיקות שמטרתן העיקרית בידור, גם אם ניתן להציג לצדן תכליות נעלות יותר כחינוך: גני חיות, פינוק לילד, תחריט רכיבה ויפוי ועוד; מצד אחר מופעי בידור שונים נעלמו מישראל, למשל הקרקס. על הפער בין הנראה למציאות, על ההיסטוריה של הקרקס והקרקס המודרני, על חקיקה אמריקנית ומשפט משווה בנושא: Jacqueline Neumann, *Redefining The Modern Circus: A Comparative Look At The Regulations Governing Circus Animal Treatment and America's Neglect of Circus Animal Welfare*, 36 WHITTIER L. REV. 167 (2014).

מבחינה אקולוגית, המין האנושי מייצר כמויות מזון עצומות ומשתמש בהן ובכמויות מים עצומות כדי ליצור כמויות פחותות בהרבה של תוצר. אם בעבר היה האדם תלוי בכשר לשם התקיימותו או תלוי בפרה שתניב לו חלב, תלות זו אינה קיימת בעולם המודרני. התוצר מהחי אינו נחוץ לקיומנו.³²⁷ האדם מסוגל ויודע להתקיים מצוין גם בלעדיו, וספק אם הוא נחוץ לבריאות הגוף האנושי, שמסוגל להתקיים בלי לצרוך במשך כל חייו חלב של חיה אחת, ביצים של חיה אחרת ובשר של כמה חיות. קצרה היריעה מהיכנס לעומק חזית הבריאות, אך הולכים ורבים המחקרים שמצביעים על חסרונות התזונה מהחי³²⁸ ועל יתרונות התזונה מהצומח כאורח חיים בריא.³²⁹

תעשיית המזון מהחי מספקת את טעמם הנרכש של הצרכנים. אדגיש: טעמה של תעשיית המזון מהחי עבור הצרכנים אינו **טעם החיים והקיום האנושי** אלא **טעם ההנאה ועונג החושים האנושי**.³³⁰ על רקע היות האדם המין היחיד שמודאג (מאוד) מעודף

327 במקום לשאול עצמנו אם אמנם נחוץ השימוש בבעלי חיים כמזון, אנו בוחנים אך אם הכאב שנגרם להם הוא מעבר לנדרש בפרקטיקות החקלאיות המקובלות: Francione, לעיל ה"ש 8, בעמ' 10.

328 היו שכתבו שהפגיעה ברווחת חיות המשק פוגעת בבריאות הצרכנים בשלל הקשרים: צואה וסניטיציה, צפיפות, זיהום אוויר, הפצת מגפות, האכלת החיות במזון זול ונחות ומסוכן, הורמונים, סמים, תרופות ואנטיביוטיקה, סיכוני סרטן, חיידקי אי-קולי, מחלות לב, שפעת, מחלת הפרה המשוגעת ועוד: Anastasia S. Stathopoulos, *You Are What Your Food Eats: How Regulation of Factory Farm Conditions Could Improve Human Health and Animal Welfare Alike*, 13 N.Y.U. J. Legis. & Pub. POL'Y 407, 409-33 (2010). לקשר בין תעשיית המזון מהחי לפגיעה בריאותית מגוונת וקשה באדם: ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 131-156; Ghaw, לעיל ה"ש 278, בעמ' 37-47; James S. Cooper, *Slaughterhouse Rules: How AG-Gag Laws Erode the Constitution*, 32 TEMP. J. SCI. TECH. & ENVT'L. L. 233, 235-7 (2013). לפער בין הבשר שהופק מחוות קטנות לעולם התעשייתי המלא בכימיקלים ותמרון גנטי: MASON AND SINGER, לעיל ה"ש 81, בעמ' 59-80.

329 למשל: Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 183 (בהדגשה שמה שנכון למזון מהחי נכון ללבוש ובידור מהחי). לפי נייר העמדה של ה-ADA (לא מזמן שינה שמו לאקדמיה האמריקנית לתזונה), ארגון התזונה הגדול והמשפיע בעולם, דיאטות צמחיות, כולל טבעוניות, אפשריות בכל שלבי החיים ואף בעלות יתרונות בריאותיים. תרגום לעברית: <http://www.atid-eatright.org.il/FilesUpload/DocumentPDF/0/0/472.pdf>. הארגון פרסם לאחרונה שתזונה טבעונית מאוזנת הנה בריאה גם לתינוקות וילדים: <http://www.eatright.org/resource/food/nutrition/vegetarian-and-special-diets/feeding-vegetarian-and-vegan-infants-and-toddlers>; <http://www.eatrightpro.org/~media/eatrightpro%20files/practice/position%20and%20practice%20papers/position%20papers/vegetarian-diet.a.shx>.

330 דשא הציגה את הדברים כ"מזון הדרוש לקיומנו". בהמשך הודתה ביושר שבשר ומוצרים מהחי אינם חיוניים לאדם: לעיל ה"ש 5, בעמ' 430, 433. נקודה קריטית ומשכנעת של פראנסיון: רוב שימושינו בבעלי חיים אינם חיוניים. איננו צריכים לאכול בעלי חיים, ללבוש, להשתמש בהם לבידור, וההגנה היחידה למעשינו היא הנאה, בידור ונוחות: Francione, לעיל ה"ש 8, בעמ' 35. בדומה לזה כתב זמיר שיש הסכמה רחבה בדבר

משקל, וחלקו אף מתפרנס משיטות הרזיה, ועל רקע היותנו המין היחיד שתת-משקל מתקשר בו בעיקר להפרעת אכילה, לקושי נפשי-חברתי ולא למחסור במזון, הטענה שאנו חייבים לנצל בעלי חיים למאכל כדי להתקיים נשמעת צינית מאוד. אם יורדים מרמת ההפשטה הגבוהה ("זה לצורך אוכל ואנו חייבים לאכול") אל רמת המציאות ("זה לצורך העדפה קולינרית, זה טעים, ואין זה חשוב שיש חלופות פחות פוגעניות"), הרי שאיננו יכולים עוד להצדיק את הפגיעה בשמם של ערכים נעלים כקיום האנושי. אי אפשר לגרום כטיעון עובדתי שהיא "נחוצה" לקיום האנושי.³³¹ מיליוני טבעונים בריאים מוכיחים אחרת.³³² האנושות אינה יכולה לטעון עוד ל"צורך חיוני".³³³ אין כזה למוצרים מהחי.

חוויה חושית מהנה, גם כשרוב מוחלט של בני האדם שותפים לה, אינה משכתבת מושגי יסוד ואינה הופכת "עונג" ל"צורך".³³⁴ בעלי החיים המנוצלים אינם חיוניים להישרדות האדם. הם פשוט טעימים, נוחים ומבדרים, ובעיקר זולים וחלשים מכדי שהאדם יפסיק לנצלם, לפגוע בהם ולהרגם.³³⁵

- האפשרות לתזונה מלאה מהצומח, אך עבור רוב האנשים היא שוללת הנאה. איננו הורגים חיות לתזונה אלא להנאה: ZAMIR, לעיל ה"ש 25, בעמ' 42–44.
- 331 סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 12–13; ולהבדיל: Mo, לעיל ה"ש 159, בעמ' 1338.
- 332 כאמור, הדבר מגובה בנייר העמדה של ה-ADA. השוו: וולפסון, לעיל ה"ש 5, בעמ' 562.
- 333 פראנסיון תקף את "האיזון" בין אינטרסים אנושיים לחייתיים וכתב שכשאנו מאזנים בין אינטרסים חייתיים לאנושיים כדי להחליט איזה סבל "נחרץ" או "מוצדק", תפיסת החיוניות שלנו מעוצבת מכך שאנו מאזנים בין ישויות שונות. חיות אינן נתפסות כבעלות זכויות, ודאי לא כשל אדם. מעמדן כקניין מתווה את החשיבה המשפטית בהכרעת עימות בין חיות לאדם, משום שהיבט הרכוש נוכח ולו במשתמע. מבחינת החוק זה כאילו הכרענו בסכסוך בין אדם לבין מגורה, אפילו באשר לחיות האהודות. למרות המימרה המוכרת שאין לפגוע בחיה אלא אם הפגיעה חיונית, לפי גישת הרווחה המשפטית כל ניצול חיה יכול להיחשב "חיוני". המשפט פיתח מבנה ייחודי להתמודד עם אינטרסים חייתיים, והמבנה מבטיח שטענת החיה אפילו לא תגיע לבית המשפט, וגם אם כן – תידחה שם: Francione, לעיל ה"ש 17, בעמ' 724–726, 731–732, 736–739.
- 334 גארנר כתב שהרוב המוחלט של בני האדם אוכלים בעלי חיים, ולכן צפוי שיגידו שבעלי חיים נחותים מהאדם, ושגם אם עלינו להתחשב באינטרס שלהם לא לסבול, מותר לנו להשתמש בהם למזון: GARNER, לעיל ה"ש 2, בעמ' 101.
- 335 כפי שכתב סינגר לפני יובל, האדם האוכל חיות מתקשה להאמין שהוא עושה דבר רע ולדמיין מה עוד יוכל לאכול, ובד בבד רגיל שלא להתרגש מאכזריות כלפי בעלי חיים או לא לשוות לה חשיבות לעומת בעיות לאדם: לעיל ה"ש 5, בעמ' 13–14. פראנסיון כתב שאנו מתיימרים להתחשב באינטרסים של בעלי החיים ברצינות, ולכן יש לנו חקיקה נגד אכזריות. אנו מתיימרים לאזן בין אינטרסים אנושיים לחייתיים, אבל הואיל ובעלי חיים הם קניין, לא ייתכן איזון ראוי והוגן. האינטרסים של בעלי החיים תמיד ייתפסו כחשובים פחות, אפילו כשהאינטרסים האנושיים טריוויאליים ואלו של בעלי החיים חשובים. האיזון מוכרע מראש נגד "חיית המזון", "חיית הניסויים", "חיית המשחקים" וכדומה: Francione, לעיל ה"ש 8, בעמ' 9.

אמנם עדיין ניתן לאזן לרעת בעלי החיים ולטובת האדם. ניתן לגרוס כטיעון **נורמטיבי** שההנאה האנושית מצדיקה את הפגיעה באי-ספור בעלי חיים,³³⁶ אף שטעם אינו עניין ביולוגי גרידא אלא קשור בהבניה חברתית ותרבותית וניתן לשנותו. אולם אין לסלף ולטעון שהדבר "חיוני". לו מבחן החיוניות המשפטי דן בפגיעה באדם, היו התוצאות שונות בעליל: כך בעולם³³⁷ וכך אצלנו.³³⁸

התכלית הכללית שמאחורי תעשיית המזון מהחי היא קיומה של התעשייה וייעולה מחד גיסא, כמפורט בסיום תת-הפרק, והמשך הצעת מוצריה למין האנושי שגדל לתוך התעשייה הענקית הזו מאידך גיסא.

חשין קבע שתכלית הבידור של "מופע" התנין היא לא ראוויה, לא חינוכית ולא מוסרית, ושלבו של אדם שצופה בו – סופו שיהפוך גס. במבט כן במציאות, שאינו נעזר במכבסת מילים, שאינו מייפה את ההתנהלות האנושית, מסר נאה זה יפה גם לתעשיית המזון מהחי ולתעשיות נצלניות נוספות. מה שנעשה לתנין בשם הבידור נעשה גרוע פי כמה לפי טריליארד תרנגולות. אולם זו בדיוק הצרה: ככל שצורת הניצול פופולרית יותר, ומענגת יותר אנשים, כך המין האנושי מתעוור לרוע שבה. ככל שצורת הניצול נדירה, אנו מכנים אותה "סדיזם", מוקיעים אותה וממשיכים בניצול הרווח. הלב האנושי גס ומסרב לראות את העוול דווקא במקום שהוא בולט ורווח. **ניכר יחס ישר בין גודל הניצול לגודל**

336 כדברי זמיר: אי אפשר להוכיח שהרג לשם עונג הוא עוול מוסרי. ניתן רק להראות שזו המשוואה: שם, בעמ' 45. דשא הציגה את החקלאים ככאלו שרק נענים לדרישה הצרכנית ופועלים למען הצרכנים: לעיל ה"ש 5, בעמ' 387–388, 432–433, 443, 448. אולם הדרישה הצרכנית אינה נוצרת יש מאין, אלא נולדת ומתוחזקת בידי יצרני המזון מהחי.

337 פראנסיון הפנה לפרשת דאדלי המפורסמת R v. Dudley and Stephens, (1884) 14 QBD 273 DC, שם ניצלו כמה אנשים מטביעה והתמודדו עם רעב כבד, עד שלבסוף החזיקים שבהם רצחו את הנער החלש ואכלוהו, לפני שניצלו. בית המשפט הרשיעם ברצח בקבעו שלא חיוני לשמר את חייהם על חשבוננו של אחר גם בהנחה שהנער היה במצב פיזי חלש מהאחרים וכנראה היה מת ממילא ולא הייתה תחזית סבירה אחרת להצלה. זו משמעות זכותו לחיים: שימוש תועלתני אינו גובר עליה, ואין למדוד ערכים של חיים של אחד לעומת חיי אחר מפאת היותו אדם. פראנסיון הדגיש שבתחילת המסע הם הרגו צב ואכלוהו, מה שכמובן סופר כרקע לדבר הבעייתי: הרג האדם ואכילתו. שאלת הצורך מקבלת משמעות שונה לגמרי כשמדובר בפגיעה בחיות: Francione, לעיל ה"ש 17, בעמ' 728–730.

338 בנוגע לדרישות החיוניות/הנחיצות כלפי נאשמים שטענו להגנות שונות, קל להתרשם כמה הניתוח השיפוטי קפדני ולא סלחני ומסרב לקבוע שמעשה פגיעה באחר היה נחוץ. למשל הגנה עצמית, סעיף 34 לחוק העונשין: ע"פ 1713/95 פרידמן נ' מדינת ישראל, פ"ד נ(1) 265, 269–274 (1996); ע"פ 6147/07 אביסדרים נ' מדינת ישראל, פס" 31–33 לפסק דינה של נאור (פורסם בנבו, 2.7.2009). הגנת הצורך, סעיף 34 לא לחוק העונשין: רע"פ 1498/07 הרשברג נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 18.3.2007). סעיף 34 לא לחוק, הגנת הכורח: ע"פ 2130/95 בשיר נ' מדינת ישראל, פ"ד נא(3) 456, 465–466 (1997); ע"פ 7085/93 נג'אר נ' מדינת ישראל, פ"ד נא(4) 221, 231–233 (1997); ע"פ 3596/93 אבו סרור נ' מדינת ישראל, פ"ד נב(2) 481, 485–487 (1998); ע"פ 3920/00 חסוס נ' מדינת ישראל, פ"ד נז(2) 1, 8–11 (2003).

ההתעלמות, ובין נדירות הניצול למידת הוקעתו. הטבח האין-סופי, בין שהוא קשור לרשע אחר שבעולמנו ובין שלא,³³⁹ אינו מסוגל לצלוח את המבחן של חשין ולהיפדות, לו רק ניישמו ברצינות ובלי לעצור ברמת הפשטה גבוהה מהראוי לו.³⁴⁰

ההחלטה לייצר חיי עליבות וסבל מלידה עד המתה אינה יכולה לצלוח איזון אמתי (כלומר כזה שאינו מוכרע מעצם ההצבה של אינטרס אנושי מול חייתי), ואין בחיים כאלו כל פואטיקה.³⁴¹ גם אם הפקת המוצרים הללו ראויה, הפגיעה האדירה הכרוכה בהפקה אינה מידתית. פגיעה נקודתית בבעל חיים אחד היא דבר אחד. לעומת זאת ייצור של בעל חיים, הבאתו לעולם שכולו סבל, עד להריגתו (המותרת) – היא דבר אחר שאינו מידתי או "אנושי", **הולדה בעוולה** במשמעות חדשה ומצמררת. ניתן לגרוס ששעבוד מלידה ועד מוות הוא צעד מועיל שמספק עונג קולינרי למרבית האנושות. אין זה הופך אותו לצעד מוסרי ש"נחוץ" לקיום האנושי, ושום עונג לא יעשהו ראוי.³⁴²

הנחת המוצא החברתית הרווחת, כרגע, זהה לזו המשפטית הרווחת: התעללות היא דבר נדיר, ועניינה סדיום של ממש, בעיקר כלפי כלבים וחתולים.³⁴³ לעומת זאת פוגעות שיטתית, רחבה, משתלמת כלכלית – אינה מופללת.³⁴⁴ לא בכדי הישראלים הבודדים

- 339 לקשר בין ביות בעלי החיים לחשיבה ההייררכית של תורות גזע ולשימוש בדימויי בעלי חיים כמכשיר לשנאת אדם: פאטרסון, לעיל ה"ש 11, בעמ' 25, 40–59.
- 340 בספר משנת 2006 דווח כי 101 מיליון חזירים נשחטים בשנה בארצות הברית, 37 מיליון בקר, יותר מ-4 מיליון סוסים, עזים וכבשים, יותר ממיליארד תרנגולים ותרנגולי הודו: EISNITZ, לעיל ה"ש 84, בעמ' 61. ספרן פויר כתב שחברת KFC אחראית להגדלת הסך הכולל של הסבל בעולם יותר מכל חברה אחרת – קרוב למיליארד תרנגולים בשנה: לעיל ה"ש 6, בעמ' 82–83. טאטל כתב על יותר מ-30,000,000 עופות ויונקים ויותר מ-45,000,000 דגים שנטבחים מדי יום בארצות הברית לבדה: לעיל ה"ש 81, בעמ' 228.
- 341 סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 132. לעניין הפואטיקה: דברי הנשיאה ביניש בקשר לבני אדם, כמובן: בג"ץ 10662/04 חסן נ' המוסד לביטוח לאומי, פס' 35 (פורסם בנבו, 28.2.2012).
- 342 לוי הדגישו שאנו מגדלים יצורים שמתקיימים רק בשל רצוננו לצרוך אותם. הטיעון שהם לפחות זכו לחיים מתחסד וצבוע, ואין אלו חיים שראוי לחיותם: הם אינם חיים אלא רק קיימים. את האשם תלו השניים לא בהחלטה לאכול מהחי אלא בשיטות הגידול המחרירות: לעיל ה"ש 4, בעמ' 327–333.
- 343 דהיינו, הסדיום האכזרי נתפס כתחושת הנאה שנובעת מהסבת סבל לאחר, כאקטים פרטיים אקטיביים של אכזריות: REGAN, לעיל ה"ש 1, בעמ' 197; WAISMAN, WAGMAN & FRASCH, לעיל ה"ש 8, בעמ' 402. אברהים כתב שהחוק מכונן למעשה לגרימת סבל רק כשהיא טהורה: סדיסטית (בעיקר כלפי כלבים וחתולים), בזבונית או לא מועילה לאדם: Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 182, 191.
- 344 פראנסיון כתב שניצול מוסדי מבטא הכרה חברתית ביעילות הכלכלית של סבלן של חיות. ברגע שפעילות מוכרת כלגיטימית, הסבל וההרג במסגרתה מאוזנים מראש לרעת החיה, והיא נתפסת אוטומטית כהומנית או חיונית. רק כשאין הכרה חברתית בערך הניצול זה ילך בכיוון הפוך. כמעט כל דבר, למעט סדיום גלוי, יוחרג מהאיסור. חוקים נגד התאכזרות אינם מועילים נגד ציד, דיג, ניסויים, חקלאות, קרקס, גני חיות ובידור. בכל הניצול הממוסד המשתתפים והמנצלים האנושיים בהכרח מחויבים להשקפה שבעלי החיים הם קניין שניתן לניצול. אם אין תוצר כלכלי לפעילות או שהוא נחשב שולי או כרוך בעלויות לא רצויות,

שנכנסו לכלא לחודשים בגין התעללות בחיות היו כאלו שהפגינו סדיזם אישי מלא זעם ושנאה ובלתי מועיל כלכלית, שמקומם את האדם, את התובע ואת השופט מהיישוב. ברור לרובנו שפגיעה לצורך הפקת הנאה ישירה ממבט בבעל חיים סובל היא דבר מקומם, ואילו פגיעה לצורך הפקת מזון אינה דומה לכך כלל. אולם הדמיון רב, וההתמקדות בסדיזם הנדיר היא עניין תרבותי ולא מוסרי.³⁴⁵ האם היגררות למוות גרועה מגריסה למוות? האם בדל סיגריה בעין גרוע מסירוס ללא הרדמה? האם הטחה בקיר גרועה מגרימת עיוותים ביולוגיים ויצירת חיי סבל? או שמא הן גרועות יותר רק משום שאינן משתלמות?

סופה של שרשרת הפגיעה זהה לחלוטין: הנאה ועונג.³⁴⁶ הניתן לדמיין איזושהי פגיעה משתלמת שלא נסלח עליה? שוו בנפשכם שנמצאה שיטה להכפלת התפוקה של החלב, שכרוכה בהכאת הפרה במוט מדי ערב. התעשייה הייתה מאמצת את השיטה כסטנדרט ומפיקה חלב זול יותר. האם היינו מכנים זאת אכזריות או מסבירים זאת כצעד חיוני? אם ממילא אנו מיישרים קו עם התעשייה, מדוע נחוץ איסור פלילי? האם איננו אלא מייצרים **סטנדרטיזציה של ניצול** כלכלי מוצלח או של ניצול תרבותי מקובל? נוח להפריד בין תעשיית המזון מהחי לבין יתר התעשיות, וקל יחסית לגרוס שהרג עבור נוצות, פרוות, שנהב, קרניים, עור, קוסמטיקה, ציד, ספורט, שעשוע וביולוגיה הוא רוע מוסרי לא מוצדק, באשר יש חלופות לכל המוצרים הללו.³⁴⁷ העובדה שסוג מסוים של עונג הוא נדיר חברתית והסוג האחר מקובל ושכיח אינה משנה את התכלית, אלא לכל היותר מסייעת בכיבוסה החברתי, הכלכלי והמשפטי. קל יותר לוותר על פרקטיקה נדירה חברתית, כלכלית וקולינרית.³⁴⁸ לא בכדי דנו פסקי הדין הבולטים שעסקו בניצול בעלי

למשל הימורים על קרבות חיות, או הפרקטיקה נחשבת אכזרית אפילו אם אינה שונה מפרקטיקות "הומניות" שאינן נחשבות אכזריות: Francione, לעיל ה"ש 17, בעמ' 766-767.

345 פראנסיון כתב שאף שלכאורה אנו אוסרים על גרימת סבל "מיותר", איננו בוחנים אם שימושים מסוימים בבעלי חיים נחוצים אף שרובם סובלים מכך סבל שאי אפשר לתארו כחיוני. לכל היותר אנו שואלים אם טיפול מסוים הוא חיוני. אנו מביטים במוסדות ניצול ומניחים שלא כרוך שם כאב יותר מהדרוש, כפי שאדם אינו צפוי להסב לרכבו נזק לחינם. כשמקובל לסרס ולסמן בעלי חיים, מעשים מכאיבים מאוד, אנו מתייחסים לכך כחיוני משום שאנו מניחים שחקלאים לא יטילו מום בבעלי חיים בלי סיבה: Francione, לעיל ה"ש 8, בעמ' 10.

346 ברמה יסודית, ניצול הוא ניצול, וטבח חיות לאוכל אינו נחוץ יותר מציד חיות לספורט: Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 186.

347 לוי ולוי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 312-313.

348 כדברי סינגר: קל לנקוט עמדה בנושא מרוחק, אך הסוגנות מגלה את טבעה האמתי כשהסוגיה מתקרבת לבית. קל למחות נגד מלחמת שוורים בספרד, נגד אכילת כלבים בדרום קוראקה וטבח כלבי ים בקנדה, ולהמשיך לאכול ביצים מתרנגולות בלולים צפופים ובשר מעגלים שנלקחו מאימהותיהם: סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 200.

חיים בישראל, פרשות **התנינים והפיטום**,³⁴⁹ בעסקים שאינם ענקיים. קל לבית המשפט לקבוע שמופע "אדם נגד תנין" הוא דבר פסול יותר משקל לו לקבוע שגני חיות ופינות ליטוף הם התעללות אסורה, משום שהמופע נדיר מאוד, וגני החיות ופינות הליטוף שכיחים מאוד, ואולי אפילו שופטים מבקרים בהם עם נכדיהם. קל לקבוע שכבד אוזו מפותם כרוך בהתעללות אסורה יותר משקל לקבוע שאומצת חזיר כרוכה בה, משום שרבים יותר בציבור ממילא צרכו את האומצה בלבד.³⁵⁰ זאת, הגם שלא דובר בתעשייה קטנה כלל, וסגירת ענף משגשג היא הישג גדול ומפתיע לבעלי החיים, וזה אכן ניצחון אמתי לחמלה, הגנה משפטית אמיתית ולא חזות גרידא. עדיין נדרש מבט רחב יותר בעולם הניצול.

סיפורם של בעלי החיים ומערכת המשפט הוא של עצימת עין ולב במקרה הרע, וחיתוך של שולי ההתעללות במקרה הטוב, שעשוי לספק עלה תאנה של חמלה למערכת המשפט ולציבור.³⁵¹ **קל יותר לפתור בעיות קטנות מאשר להכיר בבעיות גדולות.** אולם הבעיה של בעלי החיים ענקית וסבלם עצום.³⁵²

מה שנכון למאכל נכון שבעתיים לכל תכלית שמוצבת, מלאכותית ומסולפת, גבוה בסולם הערכים. למשל ניתן לטעון שצפייה בבעלי חיים היא דבר מבדר מספיק להצדקת הפגיעה בהם. קשה לגרוס בריצנות שהדבר חיוני להיגיון, שהרי חלופות לימודיות קיימות

349 פרשת **חמת גדר**, לעיל ה"ש 44; ופרשת **נח**, לעיל ה"ש 60; זאת להבדיל מפרשת **העמותה למען החתול**, לעיל ה"ש 52, שעניינה המתה כהגנה על האדם ממגפות ולא לצורכי ניצול בעלי חיים.

350 פראנסיון התייחס לאיסור בקליפורניה על ייצור כבד אוזו וסחר בו כדוגמה בודדה לחוק שבו רווחת בעל חיים לא קושרה במישרין לדאגות כלכליות: החוק אינו מבקש להפוך את הניצול להומני יותר בהפכו אותו לרווחי יותר. עם זאת, כתב, כבד אוזו אינו חלק מהתרבות המקומית אלא מקושר יותר לצרפת, שכלפיה יש עוינות אמריקנית בהקשרים פוליטיים שונים. רק שתי חברות בארצות הברית מפיקות את המוצר, ומעט אנשים יחסית צורכים אותו. פראנסיון השווה זאת למלחמת שוורים, שלגישתו אינה ברברית יותר מרודיאו או מבידור בעלי חיים אחר, אבל כבד אוזו הוא צורה "זרה" של ניצול: Francione, לעיל ה"ש 8, בעמ' 24–26.

351 פראנסיון כתב שחוקים רבים באים לתת לציבור תחושה נוחה יותר בנוגע לניצול בעלי חיים, מה שעלול דווקא להגביר את סבלם בהמשך. אולם כדי לתת משמעות לאינטרסים של בעלי חיים, יש לזכותם בזכות הבסיסית שלא נתייחס אליהם כקניין, מה שמצריך חיסול של הניצול הממוסד ולא הסדרתו: שם, בעמ' 12.

352 שפנר השוותה במפורט את הגישות בנוגע לבעלי חיים במזון בין ישראל לניו ג'רסי, שבה התקבלו תקנות שמנציחות פרקטיקות חקלאיות, ועמותות בעלי חיים תקפו אותן בבית משפט – סירוס, קיטום והשחתת איברים. בית המשפט העליון אישר את התקנות ונעדר אומץ לצאת נגד פרקטיקות מקובלות לעומת בית המשפט העליון בישראל, שביטל את תקנות הפיטום, התייחס לבעלי חיים כישויות חשות והקדיש חמישים עמוד לכבד אוזו. שפנר כתבה שבארצות הברית מטרתו הראשית של משרד החקלאות לקדם את התעשייה ולא את הרווחה, ואילו בישראל יש שיטת בלמים ואיזונים וגורמים שונים לקידום התעשייה ולקידום הרווחה: SCHAFFNER, לעיל ה"ש 8, בעמ' 49–58. סבורני שהמבט הצר מדי של שפנר במערכת המשפט הישראלית הביא אותה למסקנותיה האופטימיות.

בשפע, בעיקר בעידן הטכנולוגי הנוכחי. מה גם שהמסר החינוכי הכרוך בניצול בעלי חיים – בעייתי מאוד מבחינת ערכים, מוסר, חמלה והפנמת היחס כלפי החלשים. ניתן לגרום שאילוף כלבי נחייה הוא דבר ראוי לשם סיוע לעיוורים. אולם פגיעה בגורם חלש במיוחד אינה פתרון ראוי לסיוע לחלש אחר. קיימות דרכים חברתיות, כלכליות וטכנולוגיות אחרות למטרה הנהדרת לסייע לחלשים האנושיים. החמלה לאדם אינה צריכה להתבטא בהתאכזרות לבעל חיים. התאכזרות אינה ביטוי לחמלה אלא ביטולה וביטוי להיעדרה.

5. סגירת פערים: סיכום

החוק והפסיקה המנחה מציבים את בעלי החיים בקרקע שרחוקה מאוד משוויון, מזכויות בסיסיות וממעמד ממשי. עם זאת במובנים לא מעטים ובוודאי ביחס לעבר, מדובר בקרקע נורמטיבית מכובדת. מנגד, המציאות החייתית רחוקה מלהיות מכובדת. הסבל והכאב מצויים בכל פינותיה, והניצול ממש מגדיר אותה. הפער בין הרטוריקה המכבדת למציאות המשעבדת – זועק. בפרק זה בחנתי אם המסד הפסיקתי מסייע לסגור. מצאתי שלא רק שאין הוא מסייע כאמור, אפילו במבט שמתעלם מהמציאות ומהאכיפה הדלה הוא כולל התנגשות פנימית חזקה.

תכליות האיסור הפסיקטיות אינן ניתנות להגשמה בעזרת המבחן הפסיקטי בשל רכיב הכפרה. הפסיקה המנחה הכירה בדאגה לבעלי החיים ובתכליות ראיות, ובראשן החמלה. אולם מבחן האיזון יוצר קשיים דוקטרינריים לא פשוטים, שגם אם נשימים בצד, עדיין קשה למצוא קו עקיב שמחבר בין התכלית ובין הדוקטרינה, בין המשפט למציאות. אפילו תכליות אחרות אינן בנות הגשמה דרך המבחן המקובל.

חיבור אמתי בין תכלית האיסור הפסיקטית לבין גופו מתאפשר רק דרך יישום מוקפד של הדוקטרינה, שעשוי להגשים את התכלית הראויה. אולם המציאות רחוקה מאוד ממגמה ומתפיסה כנה כזו. היישום המוקפד והחמלה לבעלי חיים נותרים בתאוריה, ואילו המציאות נותרת מלאת אכזריות.

הדיון האמור מחדד את אחד הקשיים הגדולים ביותר במאבק למען בעלי החיים המנוצלים: רוחב הניצול, עומקו והיקפו.³⁵³ שורת פרקטיקות פוגעניות רעות "פותרות" זו את זו, מגבות זו את זו ונותנות לגיטימציה רעה זו לזו, מחלישות את הטעם במאבק בפרקטיקה מסוימת³⁵⁴ ואפילו סותמות את פיות המתנגדים, שחוששים מהצבעה על תמיכתם שלהם בפרקטיקות רעות אחרות.³⁵⁵ כיצד ניתן לפסול שיפוטית פרקטיקות

353 הניצול משולב עמוק בתרבות ובכלכלה: Francione, לעיל ה"ש 252, בעמ' 438.
 354 השוו להסתייגות השופט אור בעניין **חמת גדר**, לעיל ה"ש 44, בעמ' 872 ולהסתייגות השופט גרוניס בעניין **נח**, לעיל ה"ש 60, פס' 9-10, 17.
 355 חלק מהמתנגדים לסוג מסוים של ניצול בעלי חיים מנצלים בעצמם, למשל באכילת בשר: Francione, לעיל ה"ש 17, בעמ' 747-748. אברהים כתב שאדם שיתנגד לפרקטיקה אחת

קשות מסוימות ולאשר, ולו בהתעלמות, אחרות? ³⁵⁶ אם ניתן לומר שהכול הוא התעללות, אזי דבר אינו התעללות: תפסת מרובה, לא תפסת. אמנם ברור מאד שלא תפסנו ואולי אף איננו מסוגלים לתפוס, משום שהמציאות שכפינו על ישויות שבאופן טבעי מעוררות בנו חיבה וחמלה הנה בלתי נתפסת. המסרים המשפטיים בנוגע לאסור ומותר באשר לבעלי חיים מלאים סתירות וסימני שאלה. יישוב הפער בין רטוריקה למציאות מצריך שינוי: שינוי רטוריקה או שינוי מציאות.

ו. כיוונים לצמצום הפער

1. מדוע לפעול לצמצום?

פערים בין חוק למציאות אינם דבר נדיר. כך באשר לזכויות, שרבות מהן נותרות על הנייר, וכך באשר למשפט פלילי ואכיפה. ³⁵⁷ פערים אינם סיבה להיסטוריה משפטית, חברתית או אקדמית. מנגד, הם בעליל לא סיבה למסיבה. פער רחב, עמוק ומתמשך בין חקיקה ותכלית מצד אחד לבין המציאות בשטח והתגובה המשפטית של הרשויות מצד אחר – מצביע על בעיה.

חוק צער בעלי חיים אוסר על התעללות בבעלי חיים, למעט חריגים מפורשים. המציאות מלאה בפגיעות קשות ביותר בבעלי חיים. לפי החוק וביישום מוקפד שלו וכן של המבחן הפסיקטי המקובל ניתן לגרוס שרבות מאוד מהן הן התעללות אסורה, הגם שהן חלק מהנורמה הכלכלית הרווחת.

מצד אחד ברור שפרשנות משפטית לחוק, כל חוק שהוא, וטיעון משפטי, כל טיעון שהוא, אינם יכולים כשלעצמם להוביל מהפכה כלכלית וחברתית. ניצול בעלי החיים הוא בהיקף כה רחב, הוא עסק כלכלי כה גדול ומקור לצריכה אדירת היקף ולתחושות עונג עבור רבים מספור בישראל ובעולם. מצער ככל שיהיה, בשם כסף ועונג אנושי נקבע גורלם של מיליארדי בעלי חיים לסבל מתמשך וכבד, לפחות בשנים הקרובות.

ויתמוך באחרת ייקרא צבוע בידי אחרים, ולכן לא יתנגד. מדרון חלקלק: קשה לאסור ניצול מיותר אחד ולהתיר אחרים: Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 186.

³⁵⁶ אברהים ציין שרבים נמנעים מלאכול עגל בשל דרך גידולו, אולם קשה לראות כיצד העגל שונה מחזירים או מתרנגולות, וקשה לראות כיצד הטלות מום שונות זו מזו ומפרקטיקות אחרות. קביעה שיפוטית שחלק מהפרקטיקות הללו הן התעללות ואחרות אינן כאלה תעלה שאלות קשות על עמימות האיסור: Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 198. בנימה אישית אציין, שמעברי לצמחונות מתקשר בדיוק לכך: ההבנה שהעגל, שנמנעתי מלאכול, אינו שונה מהפרה, שנהגתי לאכול: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4278553,00.html>.

³⁵⁷ להרחבה: William J. Stuntz, *The Pathological Politics of Criminal Law*, 100 MICH. L. REV. 505, 520-3 (2001).

מצד אחר איננו עוסקים בהתפלפלות או בתרגיל אקדמי. גורלם של מיליארדי בעלי חיים נחרץ בידינו, בפינו ובעינינו לסבל מתמשך וכבד. מציאותם הקשה נובעת מהחברה ומהכלכלה לאו דווקא מהמשפט. אולם היא מתרחשת בחסותו, מתחת לעיניו העצומות, לשונו השותקת וזרועו המשותקת, ולעתים אף באישור הרשויות ובעידודן. המשפט אינו יכול ואינו מעוניין לנצח את המערכה לכדו ולהציל מיליארדי בעלי חיים מגורל מר ממרור. מנגד, גם עצימת עיניים אל מול עוול היא פתרון שהמשפט בכלל והמשפט הפלילי בפרט אינם מכבדים ככלל. מה לעשות?

האפשרות האחת היא אימוץ הפער ודריכה במקום. הרשות המבצעת תמשיך להתעלם, הרשות השופטת תמשיך להקל, והאקדמיה תמשיך לשתוק. אפשרות זו נוחה כלכלית וחברתית. החוק מציב מסר ראוי ועמום, אך מעטים שואפים להגשמתו. כך מתקבלת הסכמה שבשתיקה לחוק נאה ועולם מכוער, למשפט מוסרי בכוח וכלכלה אכזרית בפועל. אפשרות זו מנציחה את הפער, ועניין זה מעורר תהיות. מדוע לדבר על הגנת בעלי חיים ובר כבוד לנצלם בשיטתיות? אם אנו מעוניינים להגן עליהם – עלינו לחשוב מחדש על ניצולם השיטתי. אם אנו מעוניינים לנצלם בשיטתיות – עלינו לחשוב מחדש מה הטעם בשליחת מסר שחלקו העלמת עין ויתרתו קריצת עין.

בפרק זה אבחן דרכים לצמצום הפער שמטרתו לייפות את המציאות. מי שמעדיף לצמצם את הפער באמצעות כיעור החוק, אין קל מזה. ניתן להצר את תחולת החוק או ליצור לו חריגים רבים, למשל בהתרת פרקטיקות שהתרגלנו לאכזריות³⁵⁸ או בהתרת דמן של חיות מסוימות³⁵⁹ בשם נוחות כלכלית. לגישתי, מהלך כזה יהיה לקלון מוסרי. הוא לא יתיישב עם הזעקה שקמה בציבור ובכנסת לאחר חשיפת התעללויות בטלוויזיה, כפרשות אדום-אדום, זוגלובק, דבאח ומילונוף, או עם עבודתה הרצינית של ועדת החינוך על התקנות ועם סירוב ועדת השרים להחריג את עופות המים מתחולת החוק, כששר החקלאות ניסה להמשיך בכוח את פיטום האווזים.

מהלך כזה, אם יינקט, יכול להועיל בכך שכל מה שלא יוחרג יהיה פתוח לביקורת שיפוטית שבכוחה לקבוע שמדובר בהתעללות. אולם גם כיום לא הוחרגו פרקטיקות כאמור, ועדיין שום תובע אינו מאתגר אותן בבית המשפט. צמצום הפער בין החוק הטוב לבין המציאות הרעה ראוי להיות בכיוון החוק הטוב ולא בכיוון המציאות הרעה.

358 מה שבתורו יחליש את החוק ככלל: Madeline, לעיל ה"ש 5, בעמ' 318. שפנר כתבה שחוקים מדינתיים בארצות הברית חלשים ומגנים על בעלי חיים ממקרי התאכזרות פרטיים ולא ממוסדים: SCHAFFNER, לעיל ה"ש 8, בעמ' 22, 192. וכן: דשא, לעיל ה"ש 5, בעמ' 398–409.

359 וקסלר כתבה שחוק רווחת בעלי החיים מציב סטנדרט מינימלי באשר לסחר בבעלי חיים שונים, תצוגות ומחקר, אך הקונגרס החריג 98% מבעלי החיים שנטבחים: Wechsler, לעיל ה"ש 103, בעמ' 199. החוק: Animal Welfare Act, 7 U.S.C.A. § 2132(g) (2002). וכן: Ricaurte, לעיל ה"ש 20, בעמ' 179; ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 197.

2. חיזוק ההגנה המשפטית לבעלי חיים

(א) בחזרה למבחן ההתעללות: שינוי עברה פרשני ושיקוף הקונצנזוס הציבורי

בחלקו השני של המאמר התעמקתי במבחן ההתעללות הפסיקתי וביקרתי את רכיב האיזון. גרסתי שהוא אינו מסוגל להגשים את התכליות הראויות שפירט בית המשפט העליון לאיסור: החמלה, קהות החושים והמאזן האקולוגי. בחנתי תכליות חלופיות, כרצון הציבור, הגנה על רגשות האדם ורווחה, ומצאתי שגם אותן אין המבחן הפסיקתי מגשים וודאי שאינן עוברות את מבחן המציאות. אציע כעת כיוון לצמצום הפער בין הדוקטרינה לתכלית כדי להבהיר את הראשונה מעט ולהשיג יותר מהאחרונה.

כאמור, לדעתי הציבור אינו מעוניין להכשיר כל פגיעה בבעלי החיים שמועילה לאדם, ושלאדם מהיישוב חמלה כלפי בעלי החיים, שמנגנונים תרבותיים, כלכליים וחברתיים רבים מעוצבים כדי לסתרה. סבורני שחלק מהפרקטיקות שמתוארות במאמר, גם אם ודאי לא כולן, משקפות מציאות לא ראויה לא רק בעיניים טבעוניות אלא גם בעיני חלק גדול מהציבור בישראל. בשל היעדר רווח פוליטי או שיקולי מיקח וממכר פגיעות קונקרטיות אינן נדונות ואינן נבחנות מחדש. כדי לשנות משפטית את המציאות העגומה של בעלי החיים מוצעים בתמצית התמצית, כמתחייב מהיריעה הארוכה שנפרסה עד כה, שלושה כיוונים מצטברים: שינוי פרשני לעברת ההתעללות, חינוך וכינון גוף חדש שיוביל את החזית המשפטית להגנה על בעלי החיים.

אפתח בשינוי הפרשני המוצע לאיסור. החוק אוסר התעללות אך אינו מגדירה. הצבעתי על קשיים בפרשנות הפסיקתית. ניתן לבחון פרשנויות חלופיות, רחבות יותר למונח. ניתן לקבל את שני הרכיבים הראשונים שהציע חשין ולדחות את השלישי, קרי התעללות כגרימת סבל, כאב או אי-נוחות לבעל חיים.³⁶⁰

הפעיל הטבעוני יציע, אולי, ש"התעללות" היא ניצול בעל חיים תוך הבנת "ניצול" כפעולה המחפיצה את בעל החיים ושימוש בו שלא לטובתו. פרשנות כזו מסוגלת להגשים את ערכי החמלה, הרגישות והאקולוגיה. אולם היא אינה מתיישבת עם

360 רייגן כתב שאדם נפגע כשרווחתו מופחתת במידה ניכרת ותיאר שני סוגי נזק: הסבת כאב (infections), גרימת סבל פיזי או פסיכולוגי כרוני ושליילה (deprivations) של הזדמנויות להגשמה: REGAN, לעיל ה"ש 1, בעמ' 94-100. לרנר כתב שהתאכזרות מתקיימת כשחיה סובלת בעקבות מעשי אדם: לעיל ה"ש 78, בעמ' 418. ניסיון להגדרת המונח "התעללות" בקשר לבעלי חיים נעשה במדעי החברה: התנהגות לא מקרית ולא מקובלת חברתית הגורמת כאב, סבל ומצוקה לבעל חיים או למותו: פרנק ר' אסיונה, קנת שפירו "אנשים ובעלי חיים, טוב לב ואכזריות: כיווני מחקר וההשלכות על המדיניות" **חיות וחברה** 5, 43, 6 (2011); לילי הלפרין "התעללות בני נוער בבעלי חיים – למה זה קורה לנו?" **חיות וחברה** 31, 46 (2012). אדגיש שמדובר בהגדרה סוגנית שמתמקדת בחיות האהובות ובסדיזם הבלתי ממוסד שמתקשר ל"חיות מחמד" בלבד.

האינטרסים של מרבית החברה המודרנית. כיצד ניתן ליישב בין החמלה לבין הבחירה האנושית להמשיך ולנצל בעלי חיים?

התשובה הכנה היא שבמקרים רבים אי אפשר לעשות זאת. בעת הנוכחית החמלה האנושית אינה שלמה ורחבה דייה כדי שיהיה בכוחה לעצור חלק ניכר מהפרקטיקות הפוגעניות. מנגד, אין זאת אומרת שהחמלה אינה קיימת כלל ואינה צריכה ויכולה להשפיע. אף אם האדם מהיישוב משלים עם פרקטיקות פוגעניות רבות ואף מממנן, אין זאת אומרת שלגישתו כל פרקטיקה פוגענית – ראויה.

ייתכן שהוספת נופך חברתי למבחן ההתעללות תעשהו עיוני פחות ותאפשר לייצר שינויים במציאות הקשה. דהיינו, כדי להשיב מהי התעללות, תיבחן עמדת הציבור הישראלי המיועד בדרכים המקובלות לבחינת השקפות חברתיות (בבחינת המחוקק ומתקין התקנות) ולהכרעות משפטיות פליליות (בבחינת בית המשפט). מה רוצה הישראלי? המחוקק מרבה להתעניין בכך. מה חושב ומה רוצה האדם מהיישוב? בית המשפט הפלילי מרבה לדון בשאלות אלו בבואו לפרש עברות פליליות. מדוע שלא ידון בהן גם בהקשר המדובר? לאחר שתימצא פגיעה שהנטייה הציבורית היא לפסלה, יגשים המשפט את ערכי הציבור ויילחם בה. במצב דברים שכזה ערכי הציבור יזכו בשירות, ומערכת המשפט לא תתעמת עם הציבור אלא להפך, תשמר את הונה המוסדי ואף תגדילו.

אמנם ברור שאין זה פשוט להחדיר רכיב חברתי גמיש ולא כתוב לתוך איסור משפטי. אולם המצב הנוכחי הוא שממילא קיים רכיב גמיש ולא כתוב באיסור. הניסיונות להעריך את רצון הציבור ומחשבותיו עלולים להיות קשים וכושלים, אך הם לא יעצרו בבחינה של כדאיות ותועלתנות נקודתית גרידא. עצם הדיון המשפטי בערכאה דיונית יתרום לדיון הציבורי ולא מן הנמנע שהציבור ישנה חלק מדעותיו לגבי חלק מהפרקטיקות הפוגעניות שנעשות עבורו.

אם כן, מהי "התעללות"? אם איננו יכולים להגדירה, נבחן מה חושב הציבור על פגיעות מסוימות בבעלי חיים ונשקף זאת בעשייה משפטית.³⁶¹ כדי לנהוג כאמור אני מציע שני צעדים: האחד נוגע לציבור, שאינו יודע ואינו מדמיין את מצבם האמתי של בעלי החיים; השני נוגע לגורם שישלים את העשייה, שעדיין אינו קיים, ואציע לייצרו.

(ב) חינוך לחמלה והנחלת ידע

כדי לשקף את ערכי הציבור בנוגע לבעלי החיים עלינו להאיר עבורו את המציאות ולאפשר לו לבחור היכן להציב את הגבולות הערכיים הראויים לדעתו. כאמור בפרק ד.3,

361 השופטת שטרסברג כהן כתבה שבכל הנוגע לחיות משק, הגישה הישראלית "מקנה גמישות המאפשרת למחוקק התאמת הכללים ועריכת שינויים בהם בהתאם לידע המדעי המצטבר והתפיסות החברתיות המשתנות": עניין נח, לעיל ה"ש 60, פס' 15 לפסק דינה.

אף שהאדם מהיישוב יודע בקווים כלליים על חלק מהפגיעות בבעלי החיים, לרוב הידע מופשט ועמום. ראוי לעורר ולעודד מודעות והשכלה, הן עבור הפרט, כדי לשקף את רצונו האמתי, והן עבור בעלי החיים, שלציבור חלק גדול בפגיעות בהם בלי מודעות מלאה. על מערכת החינוך להתגייס למשימה. החינוך לחמלה ראוי בעיניי כשמדובר בבעלי חיים, אך לא רק בהם. מי יודע איזו חברה נפלאה הדבר יכול לעודד? חברה שבה רגישות לזולת אינה מתקבלת בזלזול ובביטול אלא נתפסת כתכונה יקרה שמייצרת עולם מוסרי ודורסני ואלים הרבה פחות.

מלבד זאת, בעלי החיים, שאנו מנצלים אותם בהקשרים רבים כל כך וגורמים להם כאב וסבל בדרכים רבות כל כך, ראויים לכל הפחות שנדבר בכנות, ברצינות ובכבוד עליהם ועל פגיעתנו בהם. כיום המסרים הלא פורמליים שמערכת החינוך מעבירה על בעלי החיים הם חלק מהבעיה ולא חלק מהפתרון.³⁶² על מגמת ההסתרה הרחבה של המציאות להיפסק: עלינו להעלים את היד המעלימה. גם אם רחוק יום הסיום של הניצול האנושי את בעלי החיים, אנו חייבים להם (ולעצמנו) לכל הפחות את האמת. על תלמידים וסטודנטים ללמוד ולדעת כדי שיוכלו לבחור ולהשפיע ולא לגלות את האמת רק בשעה שכבר עיצבו הרגלים צרכניים שמהם אינם מסוגלים להשתחרר. מצבם המתמשך של מיליארדי בעלי חיים אינו חשוב פחות מענפי ידע אחרים. ודאי שעל האקדמיה – במיוחד האקדמיה למשפט – לפעול לשיח רציני ולחינוך משפטי. לעומת השיח בדבר זכויות אדם המצוי בכל מקום, בכינוסים, במאמרים ובקורסים, השיח בנוגע לבעלי חיים הוא חיה נדירה בישראל. אין לזה סיבה ראויה.

(ג) הקמת רשות להגנת בעלי חיים

משרד החקלאות והכפופים לו מצויים בניגוד אינטרסים חריף ביותר.³⁶³ מצד אחד המשרד בקשר מתמיד עם "לקוחותיו הטבעיים": הלולנים, הרפתנים, המדגרגנים, השוחטים ותעשיינים אחרים השעונים על ניצול בעלי חיים למחייתם.³⁶⁴ מצד אחר הוא

362 למשל, שירי ילדים מסלפים את המציאות. קצרה היריעה מהתייחס לסילוף החברתי והתרבותי. אסתפק בדוגמה משיר שכתבה בת קיבוצי: לפרה האדומה / יש עגלה קטנה, חומה / את ראשה היא ליקקה / ונתנה לה נשיקה... הנה אמא הדוגרת / היא הולכת ומנקרת / ואתה הולכים הולכים / יחד כל האפרוחים (פניה ברגשטיין, "אמא הדוגרת"). עוד ראו: <http://anonymous.org.il/art128.html>. לסרטון מצויר לגיל הרך בערוץ לולי של פרה ששבה ל"ביתה" ברפת המרווחת עם מצע דשא, ובהמשך יוצאת ללחך עשב ומניקה את עגלה: https://www.youtube.com/watch?v=BHXE3TG_Obs&feature=youtu.be.

363 Mo, לעיל ה"ש 159, בעמ' 1318–1321. לניגוד האינטרסים, שחקלאים נהנים ממנו, יש היבטים צרכניים: ספרן פויר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 153–154. ניגוד אינטרסים קיים גם בהיבטים אחרים, למשל בעולם הווטרינריה, כשבעלי החיים הם המטופלים, אך החקלאים משלמים את החשבון: MASON AND SINGER, לעיל ה"ש 81, בעמ' 33.

364 דשא מלאה שבחים למשרד החקלאות שלדידה הוא המתאים ביותר לטפל בחוק: ה"ש 5, בעמ' 448–450. גישתה המסתמנת: אל לחוק להפריע לפרקטיקות חקלאיות מכאיבות,

מופקד על ההגנה על בעלי החיים המנוצלים. ניגוד עניינים זה אינו עיוני. הוא הוכיח עצמו ביותר מעשרים שנות חידלון, חידלון שמתבטא באכיפה דלה, רפה וסוגנית ובהתקנה אטית ומסורבלת שהמשרד נגרר אליה בעקבות קמפיינים ציבוריים שמותירים אותו במבוכה, ולעתים התקנה שבאה אך להכשיר את ההתעללות ולמסדה.

לא ייתכן שהגוף שאמור לקדם את האינטרסים של הנצלנים ירצה לשמור על זכויות המנוצלים.³⁶⁵ המשרד ער לקולות המנצלים ואטום לקולות המנוצלים: סבלן של הפרות והתרנגולות אינו מעניין אותו, ואפילו לא זה של הכלבים והחתולים, שמהם החקלאות אינה מפיקה תוצרת. בכל עימות ברור לאיזה צד ייטה.³⁶⁶ כיצד ניתן לפתור את ניגוד האינטרסים האמור?

משרד החקלאות מעוניין להותיר המצב על כנו. לדעתי, יש לזה סיבה אחת ויחידה: משרד החקלאות מעוניין להותיר את הסמכויות בידי כוודא שאינן מופעלות, שכן הפעלתן תפריע לפס הייצור ולפס הכסף. לפי טיעון הנגד, משרד החקלאות הוא המומחה בתחום הטיפול בבעלי חיים במשק. אולם מומחיות לחוד ומוטיבציה לחוד. מי שאינו משתכנע מניגוד העניינים החריף, יביט נא בתוצאות המדברות בעד עצמן ומלמדות על חוסר רצון להכביד על תהליכי הייצור ולהפריע לתעשייה להסדיר את עצמה. תכליות האיסור שלעיל אינן בראש מעייני משרד החקלאות. החמלה כלפי בעלי חיים אינה קיימת במשרד שהשתדלנים הפועלים למענו הם הלולנים והרפתנים. הדאגה מקהות חושים

באשר לצרכן ממילא לא אכפת. במכתב מיום 10.7.2013 ממנהל השירותים הווטרנריים במשרד החקלאות לבעליהן ומנהליהן של רפתות חלב נכתב שהכאת בקר ושימוש בשוקר אסורים, פוגעניים ומיותרים, ויש להפסיק אותם. אצטט את סעיף ד במלואו, ותסיק הקוראת את שתסיק: "לתשומת לבכם – קיימת התעניינות, הולכת וגדלה, של פעילים להגנה על בעלי חיים, למתרחש במשקים החקלאיים בכלל ובמשקי בקר לחלב ברחבי הארץ בפרט. אל השירותים הווטרנריים מגיעות פניות ותלונות רבות בכתב, מלוות בצילומים 'מן השטח', על תנאי גידול אשר אינם הולמים ואשר אינם תואמים את חוק צער בעלי חיים. לא אחת, מה שנראה למגדל בקר כטבעי ונורמטיבי אינו נראה כך למי שאינו רגיל במראות שגרתיים בסביבת הרפת, או לבעלי תפיסת עולם שונה" (עותק בידי הח"מ). וכן: <http://www.themarket.com/consumer/1.1903488>; <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/495/899.html>.

365 לכשל אכיפה והתקנה במשרד החקלאות האמריקני באשר לעולם הניסויים: סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 113–114. דשא כתבה שענף החקלאות דווקא מצוי בפיקוח אינטנסיבי מאוד, במיוחד בעלי חיים: לעיל ה"ש 5, בעמ' 389. טענה זו אינה מתיישבת עם האכיפה הרפה, ודומה שהחקלאים מרוצים מרמת ה"פיקוח" עליהם.

366 גם בעולם הניסויים סובלים בעלי החיים מתבוסה מתמדת לעומת בעלי האינטרסים בניצולם. על כשלי חוק הניסויים ומעטפת הסודיות שאופפת את עולם הניסויים: דנה ישטוב "הפשרה הפושרת של חוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים) חיות וחברה 61 42 (2010); הרדוף, לעיל ה"ש 141.

רק משרד כזה יוכל להבין את מלוא הפגיעה שבעלי החיים סובלים בשלל הקשרים, את מצוקתם האדירה, שהצבעתי אך על חלקיקים בה.³⁷¹ רק משרד כזה יוכל לפעול ברצינות,³⁷² ליצוק תוכן במשפט העמום, ליידע את הציבור, להוביל מאבקים חקיקתיים בני-השגה ולייצר תקדימים פסיקתיים להגנת בעלי החיים, לשקף קונצנזוס חברתי ולאנתגר תפיסות חברתיות מקובעות שמתמקדות רק בתועלת הפגיעה ולא בפגיעה עצמה. גוף כזה יוכל לצמצם את שולי הפגיעה בבעלי החיים עוד ועוד.

את המאבק המשפטי צריך להוביל גוף מדינתי, להבדיל מגופים חברתיים לא מתוקצבים, שמסורים לבעלי החיים אך פועלים באי-סוף חזיתות לשינוי נורמות וערכים.³⁷³ הגורם הקלאסי לדרוש את כיבוד החוק, ודאי הפלילי, אינו גורמים פרטיים, שאיני מפקפק במסירותם,³⁷⁴ אלא משרד המשפטים.³⁷⁵ זהו הגורם המתאים לנסות ולהשיג את התכליות שתוארו לעיל: דאגה לחלשים באמצעות הגנה על קרבנות, ולאופי המוסרי האנושי – באמצעות שימוש בדין. זהו גם גורם שהאישומים שהוא מפקח זוכים לעתים ליחס שיפוטי רציני מזה שהם זוכים לו מהתביעה המשטרית, ובוודאי מתביעות של משרדים שעיקר עיסוקם אינו שדה המשפט, כמשרד החקלאות והמשרד לאיכות הסביבה. נדרשת רשות מאורגנת, שבה תובעים וחקוקים בעלי סמכויות חיפוש,³⁷⁶ תפיסה והעמדה לדין.³⁷⁷ נדרשים אנשים בעלי מוטיבציה לפעול ולשנות ולא רק להנציח

- 371 לא נגעתי למשל בחיות הבר, שגם הן כמובן סובלות מנחת זרועו של האדם בישראל: אברהם ארבל "נכחדים, ניצולים ומושבים" פנים: **כתבי-עת לתרבות, חברה וחינוך** 51 53 (2010). וכן: יוחננוף, לעיל ה"ש 3, בעמ' 225–247.
- 372 לחלופין ניתן להסמך גורמים פרטיים לחקור, לתפוס ולהעמיד לדין בגין פגיעה בבעלי חיים. השוו: SCHAFFNER, לעיל ה"ש 8, בעמ' 69.
- 373 Sankoff, לעיל ה"ש 149, בעמ' 24.
- 374 ראמלי וראמלי כתבו על ההיסטוריה האמריקנית של האגודות הפרטיות למען בעלי החיים. ב-1866 נולדה האגודה למניעת התאכזרות לבעלי חיים, American Society for the Prevention of Cruelty to Animals ("ASPCA"), כדי לסייע באכיפת התאכזרות ובאכיפת החוק. מדינות נוספות הקימו אגודות כאלו כדי לסייע לאכיפה. השניים פירטו דרישות כשרות מהאוכפים המיוחדים וסמכויות מגוונות שניתנו להם, לרבות סמכות מעצר ותפיסה ועוד. לצד ציון מסירות העובדים באגודות להגנת בעלי חיים הם הדגישו שהמערכת אינה מקצועית ומסודרת כמערכת האכיפה: Rumley & Rumley, לעיל ה"ש 294, בעמ' 24–49.
- 375 נוויקי כתבה על בעיית האכיפה הרופסת ועל הענישה העלוכה וגרסה שנדרשת רשות שתפקח על משרד החקלאות ועל האכיפה: Nowicki, לעיל ה"ש 8, בעמ' 491.
- 376 כדי לגלות הפרות צריך גישה לשטח פרטי או ממשלתי: Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 191.
- 377 בניו זילנד ארגוני צער בעלי חיים הם גופי אכיפה שמטפלים במקרים שהתביעה הראשית אינה מטפלת בהם. אלו מקרים נדירים, משום שבמרבית המחוזות אין אפילו חוקר אחד במשרה מלאה. ברבים יש מתנדבים. הארגון עצמו לא עוצב כדי לנהל חקירות ותביעות, ויש לו שלל עיסוקים אחרים. הוא אינו מקבל מימון ממשלתי כלל, ואין לו יכולת כלכלית להתמודד בבתי משפט עם עורכי דין במימון התעשייה: Sankoff, לעיל ה"ש 149, בעמ' 31–28. אנדרסון בחן חששות מאכיפה פרטית בקשר לבעלי חיים: אכיפה סלקטיבית,

את המצב הקיים וללא גורמים שינסו לייצג אינטרסים חקלאיים. אלו כבר מיוצגים, בהצלחה רבה, במשרד החקלאות.³⁷⁸

דרושה רשות חדשה משום שתובע רגיל לעולם יעדיף לטפל ולהשקיע בתיקים הקשורים במישרין לאדם ולא בתיקים שהקרבות בהם נעדרי כוח פוליטי ותקשורתי לתגמלו. רשות כזו תציג את האינטרסים של מי שאיש כרגע אינו נלחם את מלחמת חייהם ותילחם את מלחמתם. את הרשות צריכים להוביל אנשים בעלי נטייה להגנת בעלי חיים, המבינים את התכליות שהם מייצגים ומסורים להן, ובראשן החמלה לבעלי חיים, אנשים שזו להם שליחות - אולי שליחות חייהם. מפאת קוצר היריעה לא אוכל לפתח פה מודל שלם, אך אציין שלפני כעשור הוקמה בישראל רשות חדשה, רמו"ט - הרשות למשפט בטכנולוגיה - שמסונפת למשרד המשפטים והכוללת מחלקת רישוי ופיקוח מנהלי, מחלקת אכיפה וחקירות ומחלקה משפטית. הקמת רשות חדשה היא צעד בדרך להתמודדות עם אתגרים חדשים.

כדי לעודד אכיפה רצינית יש לדאוג לתקציב ראוי, שכיום היעדרו מהווה מחסום אכיפתי מעשי גבוה מאוד.³⁷⁹ דומני שאילו היה ניתן לכמת בכסף שבריר ממה שהמין האנושי עולל לבעלי החיים, לא היו דאגות תקציביות לאלף שנות אכיפה. עד אז ניתן לצאת לדרך בהטלת מס בשיעור 1% או אפילו 0.1% על מכירת כל מוצר שהופק בניצול בעלי חיים. בסכום האדיר שיופק ממס השעבוד יהיה ניתן להשתמש למטרה שבעלי החיים, לו יכלו, היו בוחרים בה בוודאי. את המס ניתן וראוי לגלגל על הצרכנים, שהם חלק חיוני בהמשך הניצול. המס יזכיר להם שהמוצרים האסתטיים שהם צורכים הופקו בשעבוד, בניצול, באלימות ובהרג. דומני שאזרחים רבים יסכימו לשלם תוספת כה נמוכה בעבור השקטת נקיפות מצפונם, נמוכה בהרבה מהתוספת שמשלמים חלקם עבור מוצרים שהופקו בשיטות גידול של "רווחה". האם כל הסבל בעבור כל העונג אינו שווה לנו מס כה נמוך? עבור הצרכנים מס קטנטן והמשך צריכה - מס שפתיים; עבור החיות - כוח כלכלי ומשפטי לחולל מעט שינוי לטובה בחייהם הקשים.

אפשר שהקמת רשות כאמור תיראה צעד קיצוני. אולם בהתחשב בפגיעה העצומה שנעשית כיום בבעלי החיים, הרשות תהיה צעד קטנטן בכיוון צמצום הסבל. רשות שתציג את האינטרסים של מיליוני חיות מנוצלות לא תמוטט את תעשיית המזון מהחי או תעשיות נצלניות אחרות. היא לא תוכל לשנות את סדרי החברה ולהעלים את כל

אי-יכולת לערוך חיפוש ותפיסה בשטח פרטי, אלימות כלפי האוכפים ותביעות נגדיות: לעיל ה"ש 33, בעמ' 297-309.

378 המועצה לניסויים בבעלי חיים היא דוגמה מעולה לכך שהרכב, שרובו המוחלט אינו מתעניין בבעלי חיים, אינו יכול לדאוג לרווחתם ולווסת את הניסויים: הרדוף, לעיל ה"ש 141.

379 במדינות רבות יש מיעוט תביעות בנוגע לבעלי חיים בשל מחסור בכסף. משטר משפטי יעיל רק לצד הקצאת משאבים לאכיפתו: Sankoff, לעיל ה"ש 149, בעמ' 25.

הפרקטיקות שתוארו, אולם אפילו גורם משפטי מוסמך רציני אחד יכול לחולל שינוי גדול, ואפילו העלמת פרקטיקה אחת תציל חיים רבים ותמנע כאב רב. דרושות סמכויות ומוטיבציה לשינוי. איזה שינוי? ייתכן שהשינוי שמסוגל המשפט להפיק במציאות הקיימת: חיתוך שולי ההתעללות והצרתם פעם אחר פעם בד בבד עם החינוך שתיארת ובהשקפה להתקדמות בזירה החברתית, שהיא הזירה העיקרית להנחלת ערכים חדשים. על הפעילים למען בעלי החיים להבין שהמשפט אינו הכלי המתאים לייצר עולם טבעוני, ללא ניצול האדם את החיה. מנגד, על מערכת המשפט להבין שהיא אינה יכולה להיות אדישה ולסגת לחלוטין מפני הכלכלה הדורסת. היחס החברתי לבעלי החיים הולך ומתקדם, וראוי שגם המשפט יבטא השקפות מתקדמות. המשפט מסוגל לעודד, או אפילו לאפשר, שינוי צרכני שנוגע לחשיפת הציבור הרחב לפרקטיקות שתוארו ולהפסקת מצג השקר של מוצרים נצלניים כאילו בעלי החיים שנפגעו בשמם מחייכים ומאושרים מהניצול.³⁸⁰ על המשפט לעשות יותר למען החלשים מכול.

ז. סיום

היש אדם שגייד בגלוי שהוא תומך בהתעללות בבעלי חיים, בהתאכזרות כלפיהם ובעינויים? יגיד או לא, המציאות היא שרובנו תומכים בפגיעות קשות בבעלי חיים, במובן ישיר ביותר: אנו מממנים אותן ומייצרים מציאות כלכלית שבה פגיעה בבעלי חיים היא שגרה.

החוק אוסר התעללות בבעלי חיים, כמעט ללא סייגים. הכלכלה מעודדת פגיעה שיטתית קשה בבעלי חיים, כמעט ללא סייגים. החברה עוצמת עין ובוחרת, כמעט ללא סייגים, בחוסר מודעות נוחה בשם מוצרי מותרות גם אם מכנים אותם בשמות נוחים ונעלים יותר. במובן הזה, מראית העין והרטוריקה המשפטית של איסור על התעללות בבעלי חיים רחוקות מאוד מהעשייה המשפטית למיגור הפוגענות, האלימות, הנצלנות. למערכת המשפט אינטרס להיראות צודקת, אך לא תמיד יש לה אינטרס לפעול למען הצדק באמת, ולעתים אף יש לה אינטרסים מנוגדים. כך במערכת המשפט, כך בחברה האנושית בכללותה.

לאורך ההיסטוריה ניכרת נטייה אנושית לתור אחר הצדקות לשימור כוחה של הקבוצה המנצלת, שבה חברים, כיום, כמעט כולנו. קל לספק הסברים לכוחנות הנצלנית. קשה יותר, לפחות למי שצופה בסבל ולא רק במוצר המעובד והנאה, למצוא לה הצדקה. נצלנות וניצול חד-צדדי לעולם אינם ראויים; דיכוי ושעבוד שיטתיים ותעשייתיים לעולם

380 אסף הרדוף "איורים שמחים, מציאות מדממת: תעשיית המזון מהחי מזינה את הצרכנים נועם ומאכילה אותם אלימות. דיני הגנת הצרכן יכולים לעזור" לחם חוק – אנתולוגיה של משפט ואוכל (עתידי להתפרסם, 2017).

אינם מידתיים. הפחד, תחושה ביולוגית שמטרתה לשמור עלינו ולעודדנו להימנע מסכנות בשינוי התנהגות,³⁸¹ נהיה סבל עצמאי וחסר תכלית ביולוגית כשלבעלי החיים אין סיכוי לשנות התנהגות ולשרוד את נחת זרוענו. עד מתי נשלים עם הסבת אימה וסבל למיליארדי ישויות חפות בשם כסף, נוחות ועונג חושים?

הפתרון של מערכת המשפט – להצביע במישרין רק על שבריר מהפגיעה ולתייגו בתווית פלילית – לצד התעלמות מחלק עצום מהפגיעות השיטתיות ואף מיסודן – מייצר פער שאי אפשר להצדיקו. מבחינה מספרית, כמות בעלי החיים החשים שננצל ונהרוג השנה בישראל עולה פי כמה על כל האנשים שחיו ומתו בישראל מראשיתה ועד היום. סבלם מיוצר כביכול בשם צורך חיוני ואצילי – חיי האדם וקיומו. למעשה האדם מסוגל לחיות חיים מהנים ויפים גם ללא ניצול שיטתי, אכזרי, אין-סופי. כיצד נוכל לומר שאנו חלק ממערכת הצדק בשעה שחיי היום-יום שלנו מלאים בצריכת מוצרים אלימים, שהופקו בפוגענות נוראית? איזו הצדקה יש לה, למעט היותה מושרשת, רחבה, מסיבית, כזו שאין לקבוצה המנוצלת כל יכולת וסיכוי למחות נגדה, והכול בשם ההנאה?³⁸²

ככל שהופכים באיסור הראוי על התעללות בבעלי החיים, מוצאים שהרעיונות שבבסיסם נדרסים בידי המציאות. החמלה לבעלי החיים, הדאגה מפני קהות חושים, הדאגה לאיזון האקולוגי בטבע – כל התכליות הנאות הללו אינן זוכות לגיבוי אמתי בשעה שאנו עוצמים עיניים בפני התמונה השלמה של המציאות שכופה האדם על בעלי החיים. בלי מבט שיטתי, רחב, עמוק, מלא ואמתי הופכות התכליות הללו מערכים לדיבורים, ממהות לרטוריקה, מכיסוי אמתי לעלה תאנה. הגם שעלה תאנה לעתים עדיף על כלום, ושמצבם של בעלי החיים טוב עם ההגנה המוגבלת יותר מאשר בלעדיה, עדיין ניתן וראוי לשאוף ליותר. צעד ראשון לשם כך הוא הצבעה על העלה, צעקה שהמלך עירום, הכרה בבעיה. לא ניתן לפתור בעיה, ואף לא לצמצמה, בלי להכיר בה, ומאמר זה מבקש להכיר בבעיה, בפער הגדול, בתכלית שהיא כמעט לחלוטין בלתי מושגת.³⁸³ צמצום הבעיה אינו רק תפקידם של פעילים חברתיים וארגונים נהדרים שיוזמים מהלכים משפטיים. זהו גם תפקיד האקדמיה.

כמו למערכת המשפט, גם לאקדמיה למשפט אינטרס להצטייר כדואגת לחלשים, אך לא תמיד אינטרס לפעול למען החלשים, ולעתים אף אינטרס לפעול לרעתם. גם האקדמאית הטיפוסית, אפילו כזו שמלאה להט וחוש צדק, התרגלה לאכול מזון מהחי ולצרוך מוצרים שהופקו בניצול חיות. האתגר גדול, ורב הפער בין השיח לבין העשייה.

381 גרנדין, לעיל ה"ש 3, בעמ' 193.

382 סינגר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 13–14, 41.

383 לפי סנקוף, הבעיה הקשה מכול היא להבחין בין התפיסה לבין המציאות, להראות לציבור שיש בעיה ולנפץ את תפיסות השווא בנושא. מצד אחד הממשלה מספרת לציבור שעברות נגד בעלי חיים הן חמורות, ומצד אחר מעט אישומים, מעט משאבים וענישה ירודה. נאמר שיש מערכת שמגנה על בעלי חיים מפני טיפול רע ומאפשרת להם דפוסי התנהגות נורמליים, אך המציאות מגלה סיפור שונה לגמרי: Sankoff, לעיל ה"ש 149, בעמ' 37.

אולם בהקשר האמור, אפילו **שיח** אקדמי ישראלי – אין: השיח האקדמי בנושא ניצול בעלי החיים בישראל, במיוחד המשפטי,³⁸⁴ דל להחריד.³⁸⁵ במקרה הטוב הוא מתעניין בסדיום נדיר בבעלי חיים. במקרה השכיח הוא עיוור ואדיש לחלוטין לאכזריות הממוסדת והשגורה. הגיע הזמן שהאקדמיה בכלל, האקדמיה למשפט בפרט ומערכת המשפט תתעוררנה מעצימת העיניים הממושכת והעצובה לסבלם של בעלי החיים. במקום לצפות במאבק הערכי הראוי כל כך מהצד ולהוסיף לדבר על מוסר בשעה שאנו עצמנו תורמים לפגיעות כה קשות בעצמנו, עלינו להצטרף אליו ולהובילו.³⁸⁶

אנו המשפטנים מורגלים בדיונים על צדק, שוויון, זכויות, חירות, חיים, שלמות הגוף, כבוד ועוד. מה באשר לזכויות בעלי החיים? זכותם שלא נתעלל בהם – ממוסדת בחוק. מה באשר ל"הזכויות הלא מנויות"? זכותם לחיים, לשלמות גוף, לחירות ולהגינות? מתי יהיו בעלי החיים "בעלי" החיים שלהם עצמם? בעלי החיים ראויים לזכויות, לא בהיותם משרתינו ושכיות חמדתנו, אלא בהיותם ישויות בעלות תודעה ורגש, מלאות טוב, יופי ושמחה, בעלות ערך עצמאי במנותק מעולם האדם. לבעלי החיים יש רגש ולא רק גוף; נשמה ולא רק בשר; נפש ולא רק עור; ערך ולא מחיר.³⁸⁷

שינוי הגורל שגזרנו עליהם מאתגר במיוחד, הן משום שחברי הקבוצה המנוצלת אינם מסוגלים למחות במאורגן נגד היחס כלפיהם ואף להעיד עליו, הן מפני שרוב חברי הקבוצה המדכאת מעורבים ישירות בדיכוי ומפיקים ממנו טובת הנאה, והן מכוח הרגלי חשיבה והתנהגות.³⁸⁸ עניין זה הופך את קריאת מאמר זה ועיבודו לחוויה מאתגרת, מעיקה ולעתים מקוממת: המאמר אינו עוסק בבעיית שוליים רחוקה, שאין עלינו אלא להביע סלידה ולהמשיך בחיינו כרגיל. לבעיה זו כולנו אחראים בבחירותינו הצרכניות

384 קיים מחקר משפטי אקדמי על חיות בארצות הברית. ההשפעה הכללית של הספרות המשפטית האמריקנית על הישראלית – שיטתית, רחבה ועמוקה. לא בסוגיה זו. להערכתו, אפיק מחקר זה לא זלג לישראל משום שאינו זוכה ליוקרה רבה, והדירוג של כתבי העת הנישתיים הללו אינו גבוה, ולפיכך אינו חלון אטרקטיבי לקידום אקדמי. יש לקוות שדברים ישתנו, או שיימצאו די מלומדים שבעלי החיים יקרים ללבם מספיק כדי להעלותם על סדר היום, ולא רק להגישם ככיבוד בכינוסים.

385 לדלות העיסוק האקדמי הישראלי בבעלי החיים חרף הסוגיות הסבוכות: תמר מרי, יוסף טרקל "תקרת הפרווה" של לימודי הקשר אנשים-בעלי חיים באקדמיה – סיבות והצעות לשינוי "חיות חברה" 38 5-12 (2008).

386 בדל אופטימיות: יום עיון מצולם נערך ב-22.5.2016 בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב בנושא האתיקה של אכילת בעלי חיים: https://www.youtube.com/playlist?list=PLNiWLB_wsOg4LqSvHHXsa8GwawVAFbS7b.

387 מתוך הנאום המרכזי, "תסתכלו להם בעיניים", צעדה בין לאומית למען בעלי חיים ביזמה ישראלית, 24.8.2013: <http://www.youtube.com/watch?v=dhUujLN-JQ0>.

388 שם, בעמ' 13-14.

היום-יומיות. הצעד המתבקש עבור בעלי החיים הוא לפעול למענם, לדבר למענם, לשנות למענם ולהשתנות למענם.³⁸⁹ וכל המציל נפש אחת – הציל עולם ומלואו. אפשר שתגיע השעה שבה האדם יביט לאחור ויתכייש במה שעולל המין האנושי, אם יאמין שדברים כאלו אכן התרחשו, מתחת לשתיקתן הרועמת של מערכת המשפט והאקדמיה. אז יעידו הספרות, החוק והפסיקה, וההיסטוריה תשפוט. מוטב לסגור פערים, להפוך את הרטוריקה למציאות, את עלה התאנה למגן אמתי על החלשים מכול, לשנות ולהשתנות למען החיים ולמען המוסר והצדק. פעילי שטח עמלים על שינוי ערכים חברתיים, ואף שהטבעונות עודנה רחוקה מלבטא קונצנזוס חברתי, היא גם רחוקה מלהיות תופעה זניחה. חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו מכונן שורת זכויות למען האדם באשר הוא אדם. האם יגיע היום שתיפרץ המסגרת ותגן גם על בעלי החיים באשר הם?³⁹⁰ עד שיגיע, דומני שזירת הקרב הראשית של המאבק למען בעלי החיים אינה המשפט אלא החברה. במובן זה מבקש המאמר לתרום למודעות, לעורר שינוי בשיח ולייצר שינוי חברתי.³⁹¹ בתקווה לשינויים משפטיים בהמשך. המחוקק טרם בא למסד טבעונות, והמשפט אינו אמור להוביל שינוי ערכי כה יסודי. ייצור עולם טבעוני הוא תפקיד הפעילים החברתיים, תפקיד אלטרואיסטי קשה מאין כמוהו,³⁹² שליחות בת עשרות שנים אם לא למעלה מכך. ליטיגציה משפטית לא תכריע את המאבק לטבעונות.³⁹³ המשפט אינו צרתם הגדולה של החיות; זהו האדם. עם זאת המשפט אינו צריך לסגת לחלוטין ולתת לשוק להסדיר את עצמו כאילו עסקינן בעסקאות רכושיות גרידא (שגם אותן מסדיר המשפט). כדי לתת משמעות לחוקים נגד התאכזרות, שאינה סמלית גרידא, מתחייבת חתירה גם נגד פרקטיקות

389 אפשר שחיה שלא קיבלה הלם כראוי תמצמץ בתעלת הדם, ושמצמוץ הוא סממן לתחושה. דרייגר כתבה שחקר הרווחה של בעלי חיים הוא יותר מלשאל אם בעל החיים ממצמץ בתעלת הדם; הוא לשאל אם אנו ממצמצים: Draeger, לעיל ה"ש 227, בעמ' 302.

390 יוחננוף, לעיל ה"ש 3, פרק 3, וכן עמ' 112. סעיף 1 לחוק רווחת בעלי חיים השוויצרי מציב דרישת מטרה לחוק: להגן על כבודם ועל רווחתם: Animal Welfare Act 2005.

391 דשא כתבה שעמדתו ה"אמתית" של הצרכן היא להמשיך ולצרוך, ומשתמע מזה שאינו רואה ערך רב בצמצום הפגיעה בבעלי חיים: לעיל ה"ש 5, בעמ' 441. עד כמה הצרכן מגבש עמדה "אמתית" בשעה שהמידע מוסתר מפניו בשיטתיות (ואפילו כשמגיעים תיאורים הם מוצנעים ומינוריים מאוד, כמו בחיבורה), ובשעה שלמד מגיל אפס שתזונה מהחי טבעית, בריאה וחיונית, אחרי שכפו עליו מינקות הרגלי אכילה שמהם קשה לו להשתחרר בבגרותו?

392 חיות אינן יכולות להוביל מאבק לשחרורן, ונדרש אלטרואיזם אנושי רב לשינוי המצב. גארנר סבר שהסיכוי הגדול להצלחה הוא בטרואיזם, כשאין עימות בין אינטרסים אנושיים לחייתיים. לכן מאבק שמועיל גם לאדם, כמו סביבה, עשוי להועיל: Garner, לעיל ה"ש 294, בעמ' 169–170.

393 Neil D. Hamilton, *One Bad Day: Thoughts on the Difference between Animal Rights* 393, Garner; and *Animal Welfare*, 106 MICH. L. REV. FIRST IMPRESSIONS 138, 140 (2008), לעיל ה"ש 294, בעמ' 169.

קיימות,³⁹⁴ משום שכמעט כל הסבל החייתי נגרם בפרקטיקות מקובלות כלכלית.³⁹⁵ מעל חלק גדול מהן ניצב סימן שאלה משפטי, שטרם נענה, בהיעדר העמדה לדין.³⁹⁶ סימן הקריאה הכלכלי אינו אמור לפזרו אוטומטית. הדאגה לכסף ולעונג גורעת מכבוד האדם.³⁹⁷ מה שהיא גורעת מבעלי החיים – נורא בהרבה. המשפט אינו אמור לסלף ולשדר מסר שמנוגד למציאות בחדות רבה כל כך. משזיהה את הניגוד, מוטב שינסה לצמצמו ולספק הגנה אמתית לבעלי החיים. אין הגנה כזו חייבת להתנגש בעמדות הציבור. פגיעות רבות בבעלי חיים אינן משקפות קונצנזוס חברתי: סחר בפרווה, סחר במוצרי קוסמטיקה שנוסו בבעלי חיים, גידול עגלי חלב ורבות אחרות. ראוי להרהר מחדש בהן ובערכיהן.

למרות הכול אסיים בנימה אופטימית למחצה ואזכיר שהגנה משפטית אמתית אינה עניין עיוני גרידא. אינטרסים אנושיים מסוימים – החזקת בעלי חיים לבידור קהל והפקת מעדן קולינרי ואכילתו – הוכרו בישראל ככאלו שאינם גוברים על האינטרסים החייתיים שמנגד. הגנה אמתית ניתנה לפני כעשור וחצי, כשבג"ץ קבע שפיטום אווזים מנוגד לחוק, ובהדרגה העלים מישאל תעשייה פוגענית במיוחד, שאחד משופטי הפרשה מצא שאינה "התעללות". בעקבות פסק דין, שמראה שאפשר גם מהות נוסף על רטוריקה, ניצלו מאות אלפי אווזים בשנה ומיליונים במצטבר מפרקטיקה נוראית, שעד שנת 2001 היה ברור שהיא נורמה חקלאית מקובלת לתכלית ראויה, ואילו כיום ברור לכולנו שהיא התעללות. פסק הדין החשוב אינו צריך לעמוד לבדו. הגיעה העת להניף את הדגל האקדמי והמשפטי למען מציאות עגומה פחות לבעלי החיים. השעה יפה לכך. השעה צריכה לכך.

394 נויקי כתבה שהרצון לחסל את הניצול ראוי לשבח אך אינו מציאותי משום שהניצול טבוע בחברתנו, אולם החוק עשוי לסייע בעצירת שיטות ניצול מסוימות, בפיקוח על הניצול ובהסרת הסבל: Nowicki, לעיל ה"ש 8, בעמ' 489.

395 Ibrahim, לעיל ה"ש 16, בעמ' 196.

396 לא רק אצלנו התביעה ממעטת להעמיד לדין בעברות התעללות, וכך כמעט אין דיונים בחוקיות של פרקטיקות חקלאיות: Matheny and Leahy, לעיל ה"ש 76, בעמ' 337.

397 עניין נח, לעיל ה"ש 60, פסק דינו של השופט ריבלין.